

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ВІДДІЛЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ, ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДОШКІЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ
МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**«НАУКА. СТУДЕНТСТВО. СУЧАСНІСТЬ.
ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО
РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
ОСВІТИ В МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ
ДИСКУРСІ»**

Частина 1

**МАТЕРІАЛИ
XIII Всеукраїнської науково-практичної
конференції**

26 травня 2022 року

Миколаїв – 2022

УДК 378.14+371.31

ББК 74.261.7

Н 79

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
МНУ імені В.О. Сухомлинського
(протокол № 25 від 27 червня 2022 року)*

Н 79

Наука. Студентство. Сучасність. Практико-орієнтований підхід до розвитку педагогічної та соціальної освіти в міждисциплінарному дискурсі: Частина 1. Матеріали XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції 26 травня 2022 року / за заг. ред. В.Д. Будака, О.Є. Олексюк. – Миколаїв: МНУ, 2022. – 156 с.

У збірнику подано тези доповідей, представлених на XIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наука. Студентство. Сучасність. Практико-орієнтований підхід до розвитку педагогічної та соціальної освіти в міждисциплінарному дискурсі» за напрямками: патріотичне виховання дітей та молоді на засадах педагогічних надбань В.О. Сухомлинського як запорука відродження української державності; тенденції розвитку вищої педагогічної та соціальної освіти в країнах Європейського Союзу; стан та перспективи розвитку професійної підготовки фахівців в країнах Європейського освітнього простору; інноваційні практики професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах ЗВО; роль відомих учених, педагогів у становленні та розвитку вітчизняної педагогічної освіти; вища освіта в режимі військового стану: реалії, виклики та перспективи їх подолання; особистість у кризових станах та критичних життєвих ситуаціях; інклюзивна освіта: мета і перспективи розвитку; наукові розвідки молодих вчених та здобувачів вищої освіти. Авторами публікованих матеріалів є студенти та викладачі закладів освіти України.

Матеріали друкуються в авторському оригіналі з незначними редакторськими правками. Відповідальність за науковий зміст та якість поданих матеріалів несуть автори.

Видання буде корисним вченим, педагогам, студентам, які цікавляться сучасними проблемами розвитку наукової думки.

© УДК 378.14+371.31

ББК 74.261.7

Н 79

©МНУ імені В.О.Сухомлинського, 2022

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Будак Валерій Дмитрович, ректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, доктор технічних наук, дійсний член (академік) НАПН України, *голова редакційної колегії*

Кузнецова Олена Анатоліївна, проректор із науково-педагогічної роботи Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Мороз Тетяна Олександрівна, декан факультету іноземної філології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент

Овчаренко Анатолій Володимирович, перший проректор Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат фізико-математичних наук, доцент

Олексюк Олеся Миколаївна, декан факультету педагогіки та психології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат філологічних наук

Рускуліс Лілія Володимирівна, завідувачка кафедри української мови і літератури Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, доцент

Степанова Тетяна Михайлівна, декан факультету дошкільної та початкової освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, професор

Яблонський Андрій Іванович, завідувач кафедри педагогіки та інклюзивної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, доктор психологічних наук, доцент

Олексюк Оксана Євгенівна, керівник науково-дослідного центру військово-патріотичного виховання Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інклюзивної освіти, *відповідальна за випуск*

З М І С Т

А.О. АКЕРМАН

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 9

Ю.О.БІЛОУС

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О.Бабаян

ПРОФЕСІЙНІ ІНТЕРЕСИ ТА ЇХ ДІАГНОСТИКА 13

Є.А. БУДНІК

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ 16

А.М. ВОЙТОВСЬКА

ПСИХІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ 20

Б.С. ГРИЦЕНКО

Науковий керівник – кандидат історичних наук, ст. викладач

Г.М. Маринченко

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 24

А.М. ГУРОВА

Науковий керівник – викладач вищої категорії С.С. Рукінова

ПОВАЖНІ ПРИЧИНИ ПРОПУСКУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ 27

О.О. ДЕРЕБАЛЬТ

Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Д. В. Нефьодов

ПЕРЕДВИБОРЧА ПРОГРАМА ВІКТОРА ЮЩЕНКА. ПРЕЗИДЕНТ ТА ПАРЛАМЕНТ 33

М.Д. ДОРОФЄЄВА

Науковий керівник – викладач I категорії А.М. Войтовська

СТРЕС ЯК ВІДПОВІДЬ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ НА КРИЗОВІ ТА СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ 36

В.С.ДРОБНИЙ

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор Н.О.Рижєва

ПЕРВИННА ПЕРЕРобКА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ
ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОГО ПОВІТУ ХЕРСОНСЬКОЇ
ГУБЕРНІЇ КІН.ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ. 42

М.Л. ЖУРАВЛЬОВА

Науковий керівник – доктор філологічних наук, доцент І.А. Корнієнко

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В РЕАЛІЯХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ 45

Ю.О. КАЛІНІЧЕНКО

Науковий керівник-кандидат педагогічних наук, доцент Г.Б. Бреславська

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ АЙБУТНІХ
ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ 49

Д.О. КОВАЛЕВИЧ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ
НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ 52

М.М. КОРНІЄНКО

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР 56

М. О. КУЗЬМІНА, О. Т. НІКОЛІНА, Д. Д. ЄВСТАФ'ЄВА

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О. Є.Олексюк

МИСТЕЦТВО ЖИТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ –
ЖИТТЄВА ФІЛОСОФІЯ «SLOW LIFE» 58

К. ЛАПЧУК

Науковий керівник – викладач вищої категорії В.С. Левицька

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ
ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТРЕНІНГОВИХ
ТЕХНІК ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ 62

Т.А. ЛУШПАЙ

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ (1930-1941 РОКИ) 67

В.С. МАНІЯК

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент Г.Б.

Бреславська

ПАТРІОТИЗМ ЯК ЦІННІСНИЙ ІМПЕРАТИВ

СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА 72

В.С. МАНІЯК

Науковий керівник – викладач філософії Т.В. Куриленко

ЛЮДИНА І СВІТ ПРИРОДИ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР 76

А.В. МАТВЄЄВА

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент К.Б. Авраменко

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА

УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ 79

А.В. МАТВЄЄВА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО

СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ 83

В.Д. НАКОНЕЧНА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю. О. Бабаян

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ

В ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ 87

Ю.М. НІКОЛАЄВА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО

ВИХОВАННЯ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ 94

Т. С. НЕВЕДОМОВА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

СТИЛЬ ЖИТТЯ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ 96

А. С. ОСТРОВСЬКА

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент І. Г. Родіонова

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЛІНГВОКРЕАТЕМИ ХУДОЖНЬОГО

ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ В РОМАНІ І. СІЛВРИ

«МЕЖА ЛЮДИНИ» 100

А.С. ПІДАН

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян
СТИЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНЄ ДИТИНИ 107

С.С. РУКІНОВА

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ 109

Є.С. СЕРДЮКОВА

Науковий керівник – доктор економічних наук, доцент О.В. Гуріна
ВИЩА ОСВІТА В РЕЖИМІ ВОЄННОГО СТАНУ:
РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ 117

Ж.Г. СТЕЛЬМАШУК

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ:
ОГЛЯД СУЧАСНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ 119

А.В. ТАБАКАР

Науковий керівник – викладач вищої категорії С.С. Рукінова
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ,
ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ 123

Д.М. ТЕРЕЩЕНКО

Науковий керівник – викладач Т.В. Куриленко
САМОТНІСТЬ ЯК ВИМІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ 128

І.В. ТОВКАЧ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент С. М. Паршук
КРЕАТИВНІСТЬ, ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ ЗДОБУВАЧА
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НУШ 132

І.В. ХВОРОСТЯНЮК

Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Д. В. Нефьодов
ПЕДАГОГІЧНЕ ТА СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО
КРАЄЗНАВСТВА В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ 136

Б.В. ШАПОВАЛОВ

Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Д. В. Нефьодов
ЗАХОПЛЕННЯ РОСІЯНАМИ СЛАВ'ЯНСЬКА 142

В.М. ШМАТОЛОХА

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, викладач вищої категорії К. О. Мікрюкова

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ 149

Л.С. ЩИБРЯ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ПЕРШОКЛАСНИКОМ
В УМОВАХ НУШ 151

О. М. ОЛЕКСЮК

МЕТАМОДЕЛЬ МОВИ ТА МІЛТОН-МОДЕЛЬ В НЛП.....155

А. О. АКЕРМАН

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, актуалізували проблеми морального розвитку особистості. Це вимагає аналізу наявної теоретичної бази з проблем морального виховання і розробки на її основі ефективних педагогічних умов удосконалення процесу формування моральних цінностей особистості, як одного з головних показників її вихованості.

Аналіз методологічних та теоретичних основ досліджуваної проблеми показав, що процес формування моральних цінностей людини був у центрі уваги філософів-етиків, психологів, педагогів: Аристотеля, Платона, Протагора, Сократа, І. Канта, Г. Сковороди, М. Бердяєва, В. Духновича, К. Ушинського, Дж. Дьюї та ін.

Фундаментальні проблеми морального розвитку особистості розроблялися Л. Виготським, Л. Кольбергом, І. Коном, Я. Корчаком, А. Макаренком, Ж. Піаже, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинським, С. Якобсон та ін.

Теоретичні та прикладні проблеми морального виховання і моральних цінностей досліджували І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Доукіна, М. Дригус, І. Каїров, А. Кириченко, С. Ковальчук, О. Кононко, І. Мар'єнко, Т. Поніманська, К. Чорна та ін.

Моральне виховання в контексті всебічного розвитку особистості розглядали Л. Артемова, В. Кузь, Л. Масол, З. Плохій, Г. Пустовіт, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Оржеховська та ін.

Моральні цінності – це одна із форм духовного життя, один із найдавніших універсальних способів соціальної регуляції. Вони мають

загальнолюдський сенс і конкретно історичний зміст. Моральний вимір дає нам уявлення про міру людяності суспільства й особистості.

Поняття «*цінність*» вже давно визначається представниками різних наук, уживається не тільки в книжній, але і в побутовій мові як звичайне слово у сполученні з багатьма іншими: «цінне майно», «цінне зізнання» і «дорогоцінності», «цінне в людині». Цінність породжується певною потребою, але і сама вона стимулює розвиток потреб, їх зміну, олюднення.

Цінність завжди виражає відношення між суб'єктом та об'єктом, що виникають в процесі людської діяльності. Вона є результатом людської оцінки певних об'єктивних властивостей з точки зору їх допомоги певним потребам чи завданням, що існують чи виникають.

Зауважимо, що у спеціальній філософській лексикон поняття «цінності» (саме поняття, а не просто випадково використаний термін) вводиться лише в 60-х роках XIX сторіччя, коли за ним закріплюється чітко визначений сенс: «...це значимість чогось на відміну від існування об'єкта чи його якісних характеристик». Так визначив поняття «цінності» німецький філософ Герман Лотце.

У цінностях виявилась цілком своєрідна природа порівняно з усім тим, що філософія вивчала до цього. Виникає теорія цінностей, а в ній – цілий ряд різних шкіл. У перше десятиріччя XX століття ця сфера досліджень виділяється в самостійну теоретичну дисципліну, яка отримала назву – «аксіологія». Визначення назви для нової дисципліни приписується французькому філософу П. Лапі та німецькому філософу-іраціоналісту Е. Гартману.

Під моральними цінностями розуміється «по-перше, моральне значення, гідність особистості (групи осіб, колективу) та її вчинків або моральних характеристик суспільних інститутів; по-друге, ціннісні уявлення, що відносяться до сфери моральної свідомості, – моральні норми, ідеали, поняття добра і зла, справедливості, щастя» [4, с. 341].

Цінності, як переконаний О. Вишневецький, визначають зміст виховання, а виховання прагне прищепити віру в загальноприйняті цінності. На думку вченого, яку систему цінностей суспільство обирає, таким має бути і характер виховання в сім'ї, школі, суспільстві: «Виховання – це введення людини в систему цінностей» [2, с. 43].

Л. Болотіна особливу увагу звертає на виховання моральних цінностей підростаючого покоління. Ці цінності, на її думку, відіграють вирішальну роль у регулюванні поведінки, стосунків з тими, хто оточує. З огляду на це очевидним стає тісне поєднання цінностей з ідеалами, критеріями особистості, які утворюють психологічну базу їх формування. Значущими цінностями в практиці морального виховання – Л. Болотіна вважає – життєрадісність (почуття гумору), чесність, тверду волю, високу загальну культуру, вихованість, самоконтроль, сміливість у відстоюванні власної думки, чуйність, відповідальність, цікаву роботу, визнання у суспільстві тощо; а також якості, що становлять совість: щедрість, милосердя, доброту, терпимість, любов до людей, чесність, правдивість. Як бачимо, особистість потребує й перебуває в безперервному розвитку. А тому і процес морального вдосконалення, на думку дослідниці, відбувається протягом усього свідомого життя, а це означає, що свої моральні якості людина формує, здійснюючи кожного разу певний моральний вибір, долаючи численні конфлікти з тими, хто її оточує, із собою, переживаючи провину за свій негативний вчинок. Відчуття провини є істотним фактором виховання моральної поведінки. Морально вихована людина активно втілює в життя свої світоглядні ідеали, переконання, настанови [1, с. 129].

Виховання моральних цінностей пов'язане з необхідністю управління цим важливим процесом з тим, щоб діти засвоювали не взагалі будь-які норми і принципи, а суспільно значущі, що відповідають моральним ідеалам. В основу психологічної структури моральних цінностей покладено ціннісну мотивацію власної поведінки, емоційно-моральне ставлення до життєвих ситуацій, адекватне усвідомлення моральних категорій, оцінка і самооцінка своєї

особистості. Моральні цінності стають тоді її надбанням, коли вони проходять через емоційну сферу і відповідають її життєвим запитам.

У сучасних умовах проблеми моральності, моральної культури та виховання стоять надзвичайно гостро. Бо стало очевидним те, що будь-які порушення або відсутність культури поведінки, недотримання загальноприйнятих етичних норм негативно відбиваються на моральному та емоційному стані суспільства, його фізичному та психічному здоров'ї.

Особливо гостро це питання стоїть, коли мова йде про виховання молодого покоління. Безумовно, моральні знання мають не менше значення для загального розвитку школярів, ніж знання з конкретних навчальних предметів. «Найосвіченіша людина може стати найгіршим злочинцем, якщо не розуміє й не поділяє загальнолюдські цінності» [3 с. 27].

Тому *пріоритетним напрямком Нової української школи* є формування в дітей загальнолюдських духовних цінностей та орієнтирів. Серед них – гуманізм і демократизм, що відображаються в ідеалі вільної людини з високорозвиненим почуттям власної гідності, поваги до цінностей іншої людини. Моральне виховання передбачає формування в дітей почуття любові до батьків, Вітчизни, усвідомлення понять справедливості, чесності, толерантності, милосердя, готовності захищати слабших, шляхетного ставлення до жінки та інших чеснот.

Список використаних джерел

1. Болотина Л.Р. Педагогика: Учебное пособие для педагогических институтов. М.: Просвещение, 1987. 239 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич 2006. 198 с.
3. Мірошніченко С. В. Педагогічні погляди К. Д. Ушинського на виховання особистості молодшого школяра С. В. Мірошніченко. *Педагогіка К. Д. Ушинського: історія та сьогодення* : матеріали обласної науково-практичної конференції (15 травня 2014 року, м. Херсон) : у 2-х ч. Ч. 2 / за ред. Комінарець

Т. В., Кузьменка В. В. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. С. 27-32.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. К.: Видавництво «Радянська школа», 1977. Т.5: Слово вчителя в моральному вихованні. 1977. 638 с.

Ю.О.БІЛОУС

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О.Бабаян

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПРОФЕСІЙНІ ІНТЕРЕСИ ТА ЇХ ДІАГНОСТИКА

ПРОФЕСІЙНІ ІНТЕРЕСИ (від лат. *profiteer* – заявляю про свою справу та інтереси) – це позитивне ставлення до певної сфери діяльності, а також ваша особиста зацікавленість займатися саме цією справою. Серед інших форм мотивації, пов'язаних з перетворенням предмету діяльності, професійні інтереси, що стосуються механізмів емоційного задоволення, пов'язані не стільки з продуктом чи результатом діяльності, скільки з процесом.

Дослідження питання професійних інтересів супроводжується двома методичними труднощами: по-перше, люди часто не мають достатньо інформації про існуючі професії, а по-друге, існують соціальні стереотипи, які заважають людині висловлювати свої уподобання.

Е. Стронг в 1920 р. був першим, хто здійснив спробу вивчити питання професійної орієнтації. Він розробив спеціальний метод діагностики інтересів – бланк Стронга. У 1974 році цей метод був кардинально перероблений, тому це надало можливість діагностувати людські уподобання в п'яти сферах, пов'язаних з професією: власне сама професія, навчальні предмети, окремі дії, розваги та щоденне спілкування з людьми.

Дж. Холланд у своїх працях зазначав про схильність індивіда до однієї з шести груп професій: практичні, дослідницькі, мистецькі, соціальні, підприємницькі та конвенційні професії. Виходячи з того, що в кожній професійній групі співіснують кілька варіантів професійної діяльності,

методологія також включає шкалу, яка фіксує академічну спрямованість (бажання до подальшої освіти) і шкалу екстраверсії-інтроверсії (ставлення до людей і вміння суб'єкта контактувати з суспільством), що також важливо для орієнтації всередині цієї професійної групи.

Інша спроба дослідження професійних інтересів стосувалася групи опитувальників, розроблених Г. К'юдером, які базувались на вимірюванні відповідності структури інтересів респондента та інтересів професійної референтної групи. К'юдер виділив десять сфер інтересів: діяльність на свіжому повітрі, технічні, обчислювальні, просвітницькі, мистецькі, літературні, музичні, соціальні та канцелярські види професійної діяльності, які сформували ці групи на основі їхнього емпіричного змісту (теоретично ці групи можна було би збалансувати та упорядкувати дещо інакше, але тоді це була би класифікація професій)

Виділяють такі професійні інтереси:

1. Схильність до обробки матеріалів
2. Схильність до ділових контактів
3. Схильність до нетворчої праці
4. Схильність до морального виховання
5. Схильність особливо турбуватися про свій престиж
6. Схильність до інтелектуальної діяльності, пов'язаної з спілкуванням
7. Схильність до науково-технічної діяльності
8. Схильність до абстрактного мислення та творчості
9. Здатність до техніки та управління механізмами
10. Схильність до продуктивної діяльності, яка приносить видимі результати

У психодіагностиці широко використовується диференційно-діагностична анкета Є. А. Клімова, яка дозволяє визначити належність підлітків до однієї або кількох з п'яти професійних груп: людина-людина, людина-

природа, людина-знак, людина-художній образ, людина-техніка. Хоча ця типологія дійсна, але існує багато професій, які займають проміжне положення між вибраними типами.

У розвитку професійних інтересів важливу роль відіграє гендерна диференціація: дівчата орієнтуються на міжособистісні стосунки, а хлопці на досягнення самостійності. Що стосується вибору технічних предметів, то дівчата зацікавлені у вдосконаленні технологій та використанні їх для задоволення соціальних потреб, а хлопці зацікавлені в оптимізації конструкцій (Я. Хардінг).

Біологічний підхід до аналізу індивідуального розвитку професійних інтересів насамперед реалізується в психоаналітичних теоріях. Цей розвиток тут розуміється як процес зв'язку емоційних станів із конкретними об'єктами чи діями на основі базових потреб. Коли потреби дитини дозрівають і вона стикається з соціальними заборонами, ці потреби стають фіксованими, тому їм надається особливе значення, надалі ця фіксація визначає бажання покрити початкові потреби у сфері професійної підготовки. Наприклад, є твердження, що агресія може призвести до вибору професії хірурга, а фіксація на діях, спрямовані на дряпанні чогось – до вибору професії столяра або тесляра.

При вирішенні проблеми класифікації професійних інтересів найбільш поширеним є емпіричний підхід, оскільки основним критерієм розподілу певних професійних інтересів є сучасний суспільний поділ праці (за соціологічними та демографічними даними). Прикладом може служити відомий опитувальник Дж. Ф. Кудера, заснований на його професійній класифікації. Спробу вийти за межі суто емпіричної основи можна описати як факторно-аналітичне дослідження Дж. П. Гілфорда, яке поєднує характеристики особистості та інтересів і гексагональну модель інтересу Дж. Л. Холланда.

Методи діагностики професійних інтересів також відрізняються за аспектами діяльності: в одних спостерігається ставлення до об'єктів діяльності

(робота з людьми, з математичними символами тощо), в інших – до конкретних операцій (спостереження, аналіз, перевірка).

Короткий огляд типологій професій дозволяє швидко відзначити їх недостатність і фрагментарність, подолати яку можна лише шляхом інтеграції та систематизації професійно-значущих характеристик відповідно до структури особистості. Крім того, очевидно, що поведінка у професійній діяльності розвивається в контексті загального способу життя людини, підкреслюючи цілісність особистості в усіх її проявах.

Є. А. БУДНІК

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПРОБЛЕМА НАСТУПНОСТІ У ФОРМУВАННІ ЦІЛІСНОГО СПРИЙНЯТТЯ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Забезпечення наступності і безперервності освіти визначається Національною доктриною розвитку освіти в Україні як один із напрямків розвитку. Виконання положень Закону України «Про освіту», зумовлює пошук шляхів здійснення неперервної освіти в Україні, яка забезпечить наступність і взаємозв'язок усіх її ланок. Збереження неперервності та поступовості у формуванні особистості дитини в дошкільному й молодшому шкільному віці сприяє розвитку інтелектуальних можливостей, формуванні творчих здібностей, спрямування їх навчальної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє стверджувати, що втілення в освітню практику інтегрованого підходу створює сприятливі умови для *формування цілісного образу світу*, прояву творчості дитини й учителя.

Базовою категорією щодо формування в дітей цілісного сприйняття навколишнього світу є наступність. Її психолого-педагогічну природу розкривають такі педагоги як Я. Коменській, І. Песталоцці, К. Ушинський

тощо. Проблемі забезпечення наступності між дошкільною і початковою ланками освіти, присвячені праці О. Савченко, педагогічні основи та шляхи забезпечення О. Вашуленко, Т. Дябло, Л. Калмикова, методичний і педагогічний аспекти А. Богуш, Н. Кічук, В. Кузь. Наступність між двома ланками освіти розглядалась у площині вивчення природничого матеріалу Н. Лисенко, Г. Ковальчук, Д. Струннікова), естетичного А. Ароніна та екологічного Л. Іщенко виховання тощо. В роботах розкриваються положення про наступність як дидактичний принцип та як умову формування певних якостей особистості А. Богуш, Н. Манжелій, О. Савченко та ін.

Існують різні підходи до розгляду поняття «наступність»: історичний процес, що виявляється в онтогенетичному розвитку культур, традицій, у передачі соціального досвіду від покоління до покоління (Г. Гегель); Наступність, будучи закономірним явищем, забезпечує поступальний характер і розвиток. У педагогічній теорії наступність розглядається як дидактичний принцип та як умова (необхідна обставина, що робить можливим здійснення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь). Наступність, на думку О. Вашуленко, передбачає взаємозв'язок та узгодженість у змісті, організаційно-методичному забезпеченні навчального процесу на різних етапах і щаблях навчання, повторення навчального матеріалу і т. ін. [2]. Оскільки наступність є базовою категорією щодо формування в дітей цілісного сприйняття природи, вважаємо за доцільне охарактеризувати її психолого-педагогічну природу. За Я. Коменським, наступністю передбачено послідовне вивчення основ наук та системність знань.

Наступність це – послідовність і системність у розміщенні навчального матеріалу; зв'язок і узгодженість ланок, етапів навчання; осмисленість пройденого на новому, більш високому рівні; підкріплення знань новими знаннями. Г. Люблінська зазначає, що педагог має орієнтуватися на той запас знань та роботу, що була проведена з дітьми в дошкільних закладах [5].

Формування цілісної картини світу – складний, багатоетапний процес. Основними аспектами якого можна виділити: сприйняття, переломлення через «я» нових знань і відчуттів; усвідомлення інформації, пов'язане з розумовою і чуттєвою діяльністю; формування власної картини світу у свідомості індивіда. Усі ці етапи взаємопов'язані та взаємозалежні. Існує пряма залежність уявлення про світ людини та знань. Так, брак знань робить картину світу особистості неповною. Уявлення про світ співвідносяться з основними компонентами цілісної картини світу дитини, що включають такі центри, як Природа, Людина, Суспільство, Культура, Наука. Саме ці елементи в освітньому процесі дозволяють у результаті сформувати інформаційну культуру, комунікативну культуру, наукову культуру, культу творчості.

Діти старшого дошкільного віку мають певний запас конкретних знань, а наочно-образне мислення є підсумком їх інтелектуального розвитку (Л. Венгер, Н. Виноградова, Я. Коменський та ін.). Сучасні концепції розвитку, навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку (І. Бех, О. Сухомлинська, Л. Петерсон, Д. Ельконін) однією із умов розвитку особистості вважають створення адекватних умов, пізнання себе самого поряд з пізнанням навколишнього світу.

У молодшого школяра в онтогенезі первинним є сенсорний досвід (О. Зак, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.), який уможлиблює засвоєння первинних уявлень про властивості і якості об'єктів і явищ світу. Саме на цій основі відбувається становлення міфологічної, філософської, релігійної, наукової картин світу. Діти молодшого шкільного віку вже мають у своєму розпорядженні значні резерви розвитку. Прихід дитини до школи знаменується перебудовою усіх пізнавальних процесів, розвитком здатності особистості здійснювати цілий ряд операцій. Процес інтелектуального розвитку дітей завершується раніше, ніж процес особистісного дорослішання. Крім того, період пізнавального розвитку дещо коротший, ніж період особистісного зростання.

У молодшому шкільному віці продовжують розвиватися такі основні характеристики пізнавальних процесів як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення і мова. Саме ці процеси визначають сприйняття і пізнання навколишньої дійсності [3].

Сприйняття – образ теперішнього. Дитина може не тільки чуттєво пізнавати світ, а й уявляти його властивості та якості, що є доказом її здатності до аналізу, порівняння, узагальнення. Чуттєва щабель пізнання дитиною навколишнього світу характеризується тим, що відбувається процес поступового відходу від сприйняття одиничного, конкретного, до абстрактного. При цьому, чуттєва форма дещо ускладнює пізнання світу, створює в свідомості дитини об'єктивні умови для фіксації загального, абстрактного.

Отже, визначаючи змістовну сторону формування цілісної картини світу дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, необхідно мати чітке уявлення про наступні особливості цього складного процесу:

- чуттєве пізнання навколишнього світу має бути реалізовано в освітньому процесі різними способами: фарбами, звуками, словами, знаковими символами;

- картина світу індивіда, як відображення дійсності – особистісний, динамічний процес, який необхідно розглядати у зв'язку із розвитком особистості на різних етапах;

- рівні, засоби, способи, методи формування цілісної картини світу визначаються в залежності від вікових, індивідуальних особливостей особистості дитини;

- формування цілісної картини світу слід розглядати як результат успішної / неуспішної взаємодії особистості дитини з навколишнім середовищем.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей: сутність та шляхи реалізації. Дошкільне виховання. 1999. №6. С. 3-5.

2. Вашуленко О.М. Питання наступності в педагогічній теорії. Педагогіка і психологія. 2005. №4. С. 49-59.
3. Григорович О.П. Формування основ екологічної культури молодших школярів засобами екологічного просвітництва. Молодий вчений. 2019. № 5(69). С. 122–125.
4. Давыдов В.В., Кудрявцев В.Т. Развивающее образование: теоретические основания преемственности дошкольной и начальной школьной ступеней. Вопросы психологии. 1997. №1. С. 3-18.
5. Русова С.Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ, 1996. 303 с.
6. Тарасенко Г.С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. 1-4 класи. Посібник для вчителя. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. 144 с.
7. Трофімов Ю.Л. Психология: Підручник для студ. вуз. / За ред. Ю.Л. Трофімова. 3-тє вид. стереотип. Київ: Либідь, 2001. 558 с.

А.М. ВОЙТОВСЬКА

**ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО»**

ПСИХІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ

У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Неминучий наслідок екстремальних ситуацій — руйнування базової потреби людини — потреби в безпеці, порушення стабільної картини світу. Це призводить до важких відстрочених наслідків: невротизації, депресивних станів, втрати віри в себе, втрати перспективи – і багато в чому визначає подальшу долю не тільки однієї конкретної людини, але і цілих соціальних груп.

В умовах катастроф і стихійного лиха нервово-психічні порушення в значної частини населення проявляються в діапазоні від стану дезадаптації та невротичних, неврозоподібних реакцій до реактивних психозів. Їхня вага

залежить від багатьох факторів: вік, стать, рівень вихідної соціальної адаптації; індивідуальні характерологічні особливості; додаткові фактори до моменту катастрофи. Особливе місце в системі психологічної безпеки займає інформаційно- психологічний аспект, зв'язаний з формуванням масової свідомості населення.

Криза - стан людини при блокуванні її цілеспрямованої життєдіяльності в даний момент розвитку особистості. Емоційна напруга і стреси можуть призводити або до оволодіння новою ситуацією, або до зриву і погіршення виконання життєвих функцій [1].

У кризовій ситуації порушується вся система самоорганізації, яка за інших умов забезпечує синхронну роботу раціонального та ірраціонального у психіці (індивід потрапляє в ситуацію, де панують емоції), владування негативних емоцій створює труднощі для головного моменту в реакції подолання – гальмує пошук основної суперечності в період кризи;

У процесі переживання кризи свідомий вибір людиною однієї з протилежностей системи життєвих смислів особистості, як правило, неможливий унаслідок порушення механізмів саморегуляції, реакція подолання починається з автоматичної перебудови свідомості та всієї психічної діяльності й триває доти, доки не стане можливою аналітична діяльність, але природжений процес перебудови свідомості необхідно доповнити, оптимізувати соціально надбаним досвідом роботи над собою, над своїм внутрішнім світом.

Вплив *кризової ситуації* розуміється як дія, що надається процесом її переживання, яке призводить до зміни особливостей індивідуальності суб'єкта, його свідомості і поведінки. Процес переживання кризової ситуації в більшій мірі здійснює вплив на особистість, ніж безпосереднє буття в ній. При протидії реальності індивід активно намагається зруйнувати ненависну йому дійсність, змінювати її у відповідності з власними установками [2].

Хворобливе протистояння реальності. Для нього характерне те, що навколишній світ сприймається ворожим в зв'язку з суб'єктивним спотворенням його сприйняття і розуміння.

Відхід від реальності усвідомлено або неусвідомлено обирають люди, які розцінюють реальність негативно і опозиційно, вважаючи себе нездібними адаптуватися до неї.

Ігнорування реальності виявляється в автономізації життя і діяльності людини, коли вона не враховує вимоги і норми реальності, існуючі у власному вузькопрофесійному світі.

Гармонійна людина обирає пристосування до реальності. Проте не можна виключати з ряду гармонійних індивідів осіб, які використовують способи взаємодії з реальністю описані вище. Це пов'язано з тим, що реальність, також як і окремий індивід, може носити негармонійний характер. Взаємодія людини і ситуації супроводжується її переживанням, що впливає як на поведінку, так і на розвиток особистості в цілому.

Витоки сучасних досліджень подолання стресу можна виявити у працях, опублікованих наприкінці XIX століття представниками психоаналітичного напрямку, і передусім у працях самого З. Фрейда. Велика частина робіт З. Фрейда сфокусована на способах, за допомогою яких людина справляється із неприємними відчуттями і емоціями, або пригнічуючи їх (таким чином, що перестає їх усвідомлювати), або використовуючи інші захисні механізми [3].

Механізми психологічного захисту – поняття у психоаналізі, яке позначає способи захисту свого Я (Его), що дозволяють регулювати імпульси, які йдуть від тваринної складової психіки людини (Ід) і захищають від іншої складової психіки Над-Я, тобто від норм і правил, які формуються суспільством і тиснуть на Его. Захисні механізми захищають людину від травмуючих подій, явищ, переживань, тривоги. Поняття «захисні механізми» ввів З. Фрейд, в 1894 р., у своїй статті «Захисні нейропсихози» [3].

Всі захисні механізми володіють двома загальними характеристиками:

1) вони діють на несвідомому рівні і тому є засобами самообману;

2) вони спотворюють, заперечують чи фальсифікують сприйняття реальності, щоб зробити тривогу менш загрозливою для індивіда.

Люди рідко використовують будь-який єдиний механізм захисту – зазвичай вони застосовують різні захисні механізми для вирішення конфлікту або зменшення тривоги [4].

Функціональне призначення і мета психологічного захисту полягають в ослабленні внутрішньоособистісних конфліктів (напруги, занепокоєння), зумовлених протиріччями між інстинктивними імпульсами несвідомого і засвоєними (інтеріоризованими) вимогами зовнішнього середовища, що виникають в результаті соціальної взаємодії. Послаблюючи цей конфлікт, захист регулює поведінку людини, підвищуючи її пристосовність і врівноважуючи психіку.

У 1936 р. донька З.Фрейда А.Фрейд узагальнила виділені ним захисні механізми та визначила наступні: 1) витіснення, 2) регресія, 3) реактивне утворення, 4) ізоляція, 5) анулювання, 6) проекція, 7) інтродекція, 8) самоушкодження, 9) альтруїстична капітуляція, 10) сублімація [3].

Необхідною умовою досягнення та збереження особистісного здоров'я, тісно пов'язаного із суб'єктивним благополуччям, задоволеністю життям, є здатність і готовність особистості до творчого конструювання власного життя [5].

Для підтримання психологічного здоров'я травмованої особистості важливо оновлення здатності цінувати повсякдення, конструктивно редагувати травматичні спогади та оптимістично прогнозувати майбутнє. Способи відновлення психологічного здоров'я особистості мають розроблятися з урахуванням особистісних структур, які найбільше постраждали в кризових умовах, можливостей відновлення частково втрачених функцій і попередження ускладнень [6].

Список використаних джерел

1. Василюк Ф. Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций // Психол. журн. – 1995. – Т. 16, No 3. – С. 90–101.
2. Василюк Ф. Е. Типология переживания различных критических ситуаций // Психол. журн. – 1995. – Т. 16, No 5. – С. 104–114.
3. Капрара Дж., Сервон Д. Психология личности. – СПб. : Питер, 2003. – 640с.
4. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ. – СПб. : Речь, 2002. – 539 с.
5. Первин Л., Джон О. Психология личности: Теория и исследования. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 607 с.
6. Пригожин И. Философия нестабильности// Вопросы философии. – 1991. – No 6. – С. 46–52.

Б.С. ГРИЦЕНКО

Науковий керівник – кандидат історичних наук, ст. викладач Г.М. Маринченко

М. МИКОЛАЇВ, МНУ імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Військово-патріотичне виховання не просто слова. Його не можна спланувати, його потрібно пропускати через себе, бути його частиною, бачити себе частиною єдиного організму великої, незалежної, незламної країни – України.

Будучи вже у лавах ЗСУ разом із побратимом, сидячи вечорами розмірковували над питаннями як ми сюди потрапили, яка мета, чому ми вирішили не втікати від війни, а навпаки піти їй на зустріч? Виникали ці питання звичайно і ще до широкомасштабного вторгнення. Зокрема з моїм побратимом, теж студентом нашого славного МНУ імені В.О. Сухомлинського та іншими друзями та товаришами, ще за півроку під час вечірніх розмов

виникали питання щодо війни, бо знали вона буде і буде скоро і вже тоді ми дали слово один одному, що підемо у перших рядах до Збройних Сил України, як тільки все розпочнеться. Так воно і сталося.

Від себе хочу сказати, що цьому сприяло наше виховання. Нас дійсно з дитинства вчили любити Батьківщину, Батьківщину захищати. І в 2014 році, коли нам було 11-12 років наші брати, наші батьки на власному прикладі показали як потрібно захищати власну країну. Це були оборона східних областей України, це були Дебальцево та Іловайськ. Це все ми бачили по телебаченню і це перше, що ми розуміли у своєму майже дорослому житті.

Тому після цих подій, 2013, 2014, 2015-х років любов до Батьківщини та патріотичне виховання в Україні зросло. Патріотизм став, як то кажуть «в моді». Всюди почали з'являтися жовто-блакитні прапори і це все сприяло тому, щоб морально підготувати молодь до широкомасштабного вторгнення. Тоді знали, що це потрібно, але це потрібно робити і надалі, а не припиняти, адже певно завдяки цьому у нас і не виникало інших думок, окрім іти захищати Україну. І це дійсно було правильне рішення.

Мали змогу у цьому переконалися 24 лютого 2020 року, коли прийшли до військкомату і так і не змогли потрапити до нього. Адже стояли величезні черги до них, і не тільки у нашому місті, а й по всій Україні. Це означає лише одне, що військово-патріотичне виховання в Україні було на висоті. На нашу думку, в жодній країні світу немає певно такого, щоб були черги бажаючих записатися на війну, а тим більше такі, які були саме 24 лютого, в перші години повномасштабного вторгнення. Ми дочекалися своєї черги, і лише пізно ввечері 25 лютого таки потрапили до військкомату.

До спільної роботи щодо захисту міста долучилися всі: військові, волонтери, представниками територіальної оборони, ЗМІ. Всі працювали спільно, задля досягнення спільної мети – ПЕРЕМОГИ. Хто зі зброєю у руках у перших лавах, хто організовував та пересилав гуманітарну допомогу, як військовим, так і звичайним жителям нашої країни, хто облаштовував місця для

прийому наших громадян у сусідніх країнах, а хтось просто фіксував злочини агресора на території нашої країни. І це все було абсолютно вірно і правильно.

Адже це війна зовсім нова війна. Це не та війна, яка була в ХХ ст. Це не та війна, яка була в 2008 р. у Грузії. Це дійсно нова війна, нові засоби знищення як військових, так і цивільного населення. І це спонукає населення України підніматися і протистояти всьому цьому злу. Коли звільнили Бучу, Ірпінь та всі міста Київщини всі нарешті позбулися «рожевих окуляр» і зрозуміли що собою являє РФ насправді і що є таке війна. Це спрягло новій хвилі черг з бажаючих боронити власну державу біля військкоматів.

Особисто, хочу подякувати своїм батькам, вчителям початкової та середньої школи, класному керівнику, університету за моє патріотичне виховання, які прививали любов до Батьківщини, показували яка у нас багата та квітуча Україна, які в нас чорноземи, які в нас гарні дівчата та діти, яких потрібно захищати і за ради яких варто віддати власне життя.

Всі захисники, які зараз перебувають на передовій, хочуть лише одного – *не передати цю війну на наступні покоління, не передати ці відчуття, коли ти сидиш в окопі чи сховищі, а над тобою пролітають ракети, вибухають міни та гранати.* Наші діти повинні знати лише одне, що багато українців віддали своє життя за майбутнє вільної та незалежної України, щоб наші діти, наше майбутнє покоління, росло в квітучій, розвинутій та найсучаснішій країні.

Можу чесно сказати, що зараз інші країни світу, цивілізовані країни світу, дивляться на Україну, як би ми дивилися на себе ще 10 років тому. Адже у нас сучасна, розвинута країна, у нас як ніколи раніше об'єднаний народ, у нас все в телефоні і документи і рахунки, все під рукою і все робиться швидко. В Україні і небо блакитніше, і сонце тепліше, і квіти яскравіші. Це не просто слова, це все ми відчуваємо і це ми захищаємо!!!!

Всім слава Україні!!!!

А.М. ГУРОВА

Науковий керівник – викладач вищої категорії С.С. Рукінова

**М. МИКОЛАЇВ, ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»**

ПОВАЖНІ ПРИЧИНИ ПРОПУСКУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

Неповнота нормативно-правових приписів, необхідних для вирішення судом конкретного спору, є серйозною проблемою, що призводить до формування неоднакової судової практики. Особливо важко досягти єдності судових рішень у справах про поновлення процесуальних строків з причин, які суд може визнати поважними.

Метою цієї статті є визначення поважних причин пропуску процесуальних строків та їх особливостей, зокрема, під час воєнного стану. Для досягнення поставленої мети слід вирішити такі питання: поняття «процесуальні строки», «поважні причини пропуску процесуальних строків», дослідити нормативно-правові акти у цій сфері та визначити поважні причини їх пропуску, особливості вирішення у період воєнного стану.

Процесуальні строки - це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Визначення даного поняття зазначається у ст.113 Кримінально - процесуального кодексу України. [1, с. 87]

Процесуальні строки відносяться до різних правових сфер, їх можна розмежувати відносно їх встановлення, обчислення, поновлення та за наслідками їх пропуску, проте питання поважних причин пропуску таких строків є загальним, чіткого визначення цих строків для кожної галузі не зазначається, тому розглянемо детальніше саме це питання.

Поважними причинами пропуску процесуального строку визнаються обставини, які не залежать від волі заінтересованої особи і перешкодили їй виконати процесуальні дії у межах встановленого законом проміжку часу. [8]

Верховний Суд сформулював підстави, за яких причина пропуску строку вважається поважною:

1) це обставина або кілька обставин, яка безпосередньо унеможлиблює або ускладнює можливість вчинення процесуальних дій у визначений законом строк;

2) це обставина, яка виникла об'єктивно, незалежно від волі особи, яка пропустила строк;

3) ця причина виникла протягом строку, який пропущено;

4) ця обставина підтверджується належними та допустимими засобами доказування. [7]

Отже, для цього учасник справи як особа, зацікавлена у поданні процесуального документа, повинен вчиняти усі можливі та залежні від нього дії, використовувати у повному обсязі наявні засоби та можливості, передбачені законодавством.

Підстави пропуску строку звернення до суду можуть бути визнані поважними, а строк поновлено лише у разі, якщо вони пов'язані з непереборними та об'єктивними перешкодами, труднощами, які не залежать від волі особи та унеможливили своєчасне, тобто у встановлений законом процесуальний строк, подання позовної заяви.

При вирішенні питання щодо поважності причин пропуску строку звернення до суду, суд повинен звертати увагу на усі доводи позивача; на тривалість строку, який пропущено; на поведінку позивача протягом цього строку; на дії, які він вчиняв, і чи пов'язані вони з готуванням до звернення до суду та оцінювати їх в сукупності. Суди повинні гарантувати доступ до правосуддя особам, які вважають, що їх право порушене, і діяли добросовісно, але пропустили строк звернення до суду з поважних причин. [9, с. 81]

Тільки наявність об'єктивних перешкод для своєчасної реалізації прав щодо оскарження захисту своїх порушених прав у строк, встановлений процесуальним законом, може бути підставою для висновку про пропуск строку на звернення до суду з поважних причин. [6]

Забезпечення єдності судової практики навпаки, зумовлює позитивні наслідки – зменшення випадків звернень до суду та випадків оскарження судових рішень. Усталеність, однотипність судової практики є дієвим засобом підвищення довіри суспільства до судової влади.

Але потрібно пам'ятати про різні життєві ситуації, тому виникає питання відносно того, чи може суддя при розгляді конкретної справи відійти від усталеної судової практики. На мою думку, влучну відповідь на це запитання дав колишній голова Верховного Суду України Ярослав Романюк, який у своїй відповіді зазначив: «Суддя повинен знати про єдину судову практику» і відобразити її у своєму рішенні; проте при цьому ретельно, обґрунтовано мотивувати, чому він, знаючи про усталеність судової практики, вважає за необхідне відійти від неї й ухвалити інше рішення. [9, с. 81-82]

Отже, можна зазначити, що у кожному окремому випадку суд повинен ретельно оцінювати докази та мотиви заявника, уважно вивчити обставини справи та надати мотивований висновок щодо поважності чи неповажності причин пропуску строку. За браком відповідних законодавчих норм, під час визначення ступеня поважності причин пропуску строків у нагоді суддям може стати судова практика, у першу чергу, апеляційний і касаційний перегляд судових рішень. Не слід забувати і про те, що строки для вчинення певних дій, визначені у процесуальному законодавстві, мають дисциплінувати осіб, що звертаються до суду.

Велика Палата Верховного Суду у пункті 23.8. постанови від 30.01.2019 у справі №706/1272/14-ц зазначила, що закон не встановлює, з чиєї ініціативи суд визнає причини пропуску позовної давності поважними. Як правило, це відбувається за заявою (клопотанням) позивача з наведенням відповідних

доводів і поданням належних та допустимих доказів. Відповідна ініціатива може виходити і від інших учасників судового процесу, зокрема, прокурора, який не є стороною у справі. Проте з точки зору доказування поважності причини пропуску позовної давності все однозначно – саме на позивача покладено обов'язок доказування тієї обставини, що строк було пропущено з поважних причин. [6, с. 3-4]

Перейдемо до питання пропущення процесуальних строків в умовах сьогодення.

Умови воєнного стану, у яких вже третій місяць живуть українці, значною мірою впливають на всі правовідносини та інституції в країні.

У період воєнного стану, відповідно до статті 10 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, повноваження судів не можуть бути припинені, а частина друга статті 26 зазначеного Закону передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. Але, разом з тим, судова гілка влади також зазнала впливу війни та її наслідків, що внесло свої корективи в процеси здійснення судочинства. [4 с. 5]

Про зміни щодо пропуску процесуальних строків, яких зазнало судочинство в умовах воєнного стану та як здійснюється правосуддя, слід зазначити наступне.

Безумовно, введення воєнного стану для багатьох осіб унеможливило вчасне подання тих чи інших документів до судових установ. Якщо на початку війни популярною була думка про те, що воєнний стан є поважною причиною для визнання причин пропуску процесуальних строків поважними, то зараз все-таки кожен суд виходить з поточної ситуації у відповідному регіоні.

Як зазначив Голова Верховного Суду, що «Воєнний стан є поважною причиною пропуску строків, але кожен суддя буде оцінювати цю причину індивідуально, у межах справи, яка розглядатиметься». [4]

Отже, не забуваємо про дискреційні повноваження суду та відсутність загальної норми, що воєнний стан є поважною причиною для поновлення

строків, а тому не нехтуємо встановленими процесуальними строками. Звичайно, треба реально оцінювати свою конкретну ситуацію та у разі наявної можливості своєчасно подавати документи. [4 с. 6]

Підсумовуючи вищевикладене зазначаю, що процесуальні строки відіграють важливу роль у системі судового захисту прав громадян. Поняття поважних причин пропуску процесуальних строків є оціночним, а його вирішення покладається на розсуд суду. До таких причин відносяться обставини непереборної сили та обставини, які об'єктивно унеможливають вчинення процесуальної дії у встановлений строк. Вказані обставини підлягають підтвердженню шляхом подання відповідних документів або їх копій.

Отже, у контексті забезпечення реалізації права на оскарження судового рішення та вирішення питання поновлення строків на таке оскарження у рішеннях ЄСПЛ сформувалась стала практика, відповідно до якої поновлення строків на оскарження може бути виправданим, якщо пропуск строку є поважний, об'єктивно незалежний від волі та поведінки скаржника. [5] Щодо фізичної особи (громадянина) останніми можуть бути документально підтвержені тяжке захворювання, тривале перебування поза місцем свого постійного проживання (наприклад, за кордоном) тощо.

Також хочу зазначити важливість повного та всебічного розгляду всіх обставин в справі та пропущення процесуального строку, відповідно до чого повинно бути прийняте справедливе рішення відносно поважності цієї чи іншої причини.

Умови воєнного стану, безумовно, визначаються поважною причиною процесуальних строків, але судочинство продовжує здійснюватися в умовах воєнного стану. Судді працюють, справи розглядаються, адже навіть в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена задля недопущення обмеження конституційного права особи на судовий захист.

Отже, звичайно формат роботи судів та суддів зазнав змін, зумовлених особливостями воєнного стану, але все більше і більше судів адаптуються до функціонування в нових тимчасових умовах - умовах воєнного стану. Судді та всі правники продовжують працювати задля ефективної роботи судочинства. Таким чином, не потрібно нехтувати процесуальними строками та з уважністю слідкувати за здійсненням судочинства навіть в таких умовах.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) №4651- VI від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Цивільний процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1618-IV від 18.03.2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
3. Господарський процесуальний кодекс України (зі змінами та доповненнями) № 1798-XII від 06.11.1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992 - № 6. - Ст. 56 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
4. Закон України “Про правовий режим воєнного стану” № 389 – VIII від 12.05.2015 // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - №28, ст. 250
5. Андрійчук О. В. Сутність та значення строків цивільного процесуального права України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=180
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30 січня 2019 р., судова справа №706/1272/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/79684974>
7. Постанова Верховного Суду України у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 9 листопада 2020 р., судова справа №420/1813/19

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://verdictum.ligazakon.net/document/92714980>

8. Постанова Верховного Суду України у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 26 січня 2021 р., судова справа №620/1720/20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/94427374>

9. Буга В. В. Загальні положення про обчислення, поновлення, продовження та зупинення процесуальних строків в цивільному процесуальному праві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2015. Вип. 1. Т. 1. С. 80–84.

10. Заїка С. О. Строки у кримінальному процесі України в контексті європейських стандартів: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Сергій Олегович Заїка. – К., 2006. – 285 с.

О.О. ДЕРЕБАЛЬТ

Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Д. В. Нефьодов

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

ПЕРЕДВИБОРЧА ПРОГРАМА ВІКТОРА ЮЩЕНКА.

ПРЕЗИДЕНТ ТА ПАРЛАМЕНТ

Ще до приходу до пост президента Віктор Андрійович займав досить ключові та фундаментальні посади в державній вертикалі влади. В 1993 році за рекомендацією народних депутатів Вадима Гетьмана та Івана Плюща його призначають головою Нацбанку. На цій посаді йому вдалося протриматись шість років, він показав себе як вправний керівник та увійшов в топ-6 Найкращих банкірів світу (за версією журналу Global Finance 1997 р.) [4, с.18].

В самий розпал передвиборчої кампанії майбутнього президента було отруєно діоксином тетрахлордібензапародіоксином, а вміст діоксинів в крові перевищував нормальну допустиму норму [5, с.2]. Проте, це не завадило йому продовжити боротьбу за пост президента.

Інавгурація третього президента відбулася 23 січня 2005 року. В своїй передвиборній програмі майбутній головнокомандувач окреслив напрямок політичного та економічного розвитку країни. «Я бачу Україну справедливою і заможною європейською державою. Де кожна людина може реалізувати свої можливості, не шукаючи кращої долі за кордоном. Де кожен, хто бажає працювати, має роботу і гідну зарплату. Де кожна дитина може отримати якісну освіту. Де кожен громадянин має доступ до належного медичного обслуговування; кожна літня людина отримує гідну пенсію. Де надійно захищене життя – сім'я, материнство і дитинство» [1, с.1].

В.А. Ющенко не обминув своєю увагою і таке болюче питання, як кадрове забезпечення науки. «Необхідно посилити пріоритети наукової діяльності, зупинити відтік науковців з України та забезпечити в найближчий період значне поповнення наукової сфери талановитою молоддю. Влада має створити умови для кар'єрного зростання молодих науковців, забезпечити їх достойною заробітною платою, житлом та сучасними умовами для лабораторних досліджень» [5, с.2].

З першого дня його президентство було проголошено кінцем тиранії та початком ходу України до членства в Європейському Союзі.

Перші сто днів свого президентства Віктор Андрійович оцінює так: «Ми не зрадили жодного гасла Майдану. Я можу сьогодні вийти до будь-якої частини суспільства: до ветерана, до дитини, до будь-кого і сказати, що ми працювали для вас».

Команда Ющенко розробила план дій, що отримав назву «Десять кроків назустріч людям». Першочерговим завданням було створення 5 мільйонів робочих місць, та забезпечення пріоритетного фінансування соціальних програм. Серед головних пріоритетів президент також окреслив необхідність збільшення державного бюджету. Щоб досягти цієї мети пропонувалася ідея зменшених податків. З урахуванням цих трансформацій економіка мала вийти з тіні, а бюджет мав наповнитись новими надходженнями. [4, с.7-8]

Новий президент, після приходу до влади був наділений досить широкими повноваженнями та можливостями в контексті формування та коригування вже наявних політичних дефініцій. А також реалізацію по впровадженню внутрішньої та зовнішньої політики. Щоправда це тривало недовго, аж до змін в конституції 2006 року, що значно обмежило його повноту влади.

В перший рік президентства Ющенко, відповідно до своєї передвиборчої програми почав провадити активну соціальну політику. В листопаді 2007 року ним було підписано Указ щодо заходів з будови доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом.

Отже, перший рік президентства Ющенка був охоплений низкою політичних потрясінь. Його перший кабінет міністрів пропрацював лише до вересня 2005 року, аж поки він звільнив усіх своїх міністрів, включаючи прем'єр-міністра Юлію Тимошенко, одну із лідерок Помаранчевої революції. Наступний прем'єр-міністр Юрій Єхануров залишався на посаді також лише до січня 2006 року.

Список використаних джерел

1. Передвиборна програма кандидата на пост Президента України, Ющенко Віктор Андрійович [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0098baf.html> (Дата звернення: 22.02.22).
2. Історія української гривні / В. А. Ющенко, В. Панченко; Національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ: Бібліотека українця, 1999. – 112 с.
3. Президент України В. А. Ющенко: «Національна академія наук України з її багатими традиціями і могутнім потенціалом здатна відповісти на виклики новітнього часу» [Електронний ресурс] // Вісник Національної академії наук України. – 2009. - № 2. – С. 9-10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2009_2_3 (Дата звернення: 24.02.22).
4. Віктор Ющенко. 100 днів президентства: пряма мова / упоряд. О. Д. Яневський. – Харків: Фоліо, 2005. – 221 с.

5. Отруєння Віктора Ющенка 2,3,7,8-тетрахлородибензо-п-діоксином (ТХДД) ідентифікація і кількісне визначення метаболітів ТХДД / О. СОПГ, к. Мед. Н.; О. ГЕД, доктор медицини; Ж. СОРА, доктор медицини, професор; М. ЗЕННЕГ [Електроний ресурс] – Режим доступу: https://www.health-medic.com/articles/liki_ukr_plus/2010-03-08/11_OVUTIKVM.pdf (Дата звернення: 24.02.22).

М.Д. ДОРОФЄЄВА

Науковий керівник – викладач I категорії А.М. Войтовська

**М. МИКОЛАЇВ, ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО»**

СТРЕС ЯК ВІДПОВІДЬ ПСИХІКИ ЛЮДИНИ НА КРИЗОВІ ТА СКЛАДНІ ЖИТТЄВІ СИТУАЦІЇ

Багато хто був у критичних ситуаціях. Вони можуть бути скрізь: на роботі, вдома, на вечерці або на вулиці. Часто ми навіть не знаємо, як в них поводитися. Зрештою, страшні картини сприймаються нашим розумом як щось трансцендентне. Часто люди в таких ситуаціях починають відчувати сильні емоції, а головне - стрес. Хвилювання в цей час просто переповнює і потім люди не вміють себе правильно вести і заспокоюватись. Через це кожна людина поводиться по-різному. І це нормально. Адже захисні функції психіки працюють на автоматичному рівні. Наприклад, одні можуть впасти в повний ступор, а інші плачуть безконтрольно. Актуальність теми: критичні життєві ситуації обґрунтовані тим, що проблема психологічного та психічного здоров'я населення займає центральне місце в розвитку наукових основ практичної психології [1].

Критичні життєві ситуації - це соціальні явища, породжені самою природою суспільного життя. У найбільш загальній формі їх можна охарактеризувати як ситуації, що породжують дефіцит сенсу в подальшому житті людини. Сучасна психологічна наука виділяє 4 ключові поняття, які

можуть описати критичні життєві ситуації. Це стрес, розчарування, конфлікти і криза [1].

Незважаючи на величезну літературу, теоретичні уявлення про критичні ситуації розвинені слабо. Особливо це стосується теорії стресу і кризи, де багато авторів обмежуються простим перерахуванням конкретних подій, які створюють стресові або кризові ситуації, або описати характеристики цих ситуацій в таких загальних схемах, як дисбаланс (психічний, душевний, емоційний), жодним чином теоретично не вказуючи їх. Одним з найбільш поширених видів впливу в наші дні є стрес. Це стан надмірно сильного і тривалого психологічного стресу, який виникає у людини, коли його нервова система отримує емоційне перевантаження. Відсутність ясності категоричних основ і обмежень найбільше позначилася на понятті стресу, маючи на увазі спочатку неспецифічну реакцію організму на вплив шкідливих засобів, що проявляються в симптомах адаптаційного синдрому. Конфлікт як критична психологічна ситуація передбачає наявність в людині досить складного внутрішнього світу і актуалізацію цієї складності вимогами життя. У психодинамічному понятті конфлікт розуміється як одночасна актуалізація двох і більше мотивів. У біхевіоризмі це зіткнення альтернативної можливості реагування. У когнітивній психології - зіткнення ідей, бажань, цінностей, одним словом явищ свідомості. Ми маємо справу з критичною ситуацією, коли суб'єктивно неможливо ні вийти з цієї конфліктної ситуації, ні знайти прийнятне рішення, в результаті чого свідомість капітулює перед нерозв'язним завданням. Конфлікт, як і будь-яка подія, факт або повідомлення, може викликати стрес, тобто стати стресором. Конфлікт - це свідоме явище, навмисна дія. Конфлікт повинен сприйматися як цілком нормальне соціальне явище, властивість соціальних систем, процес і спосіб взаємодії людей. Як і людина, суспільство за своєю природою не може бути абсолютно досконалим, безконфліктним. Дисгармонія, протиріччя, конфлікти є постійними і неминучими складовими суспільного розвитку. У наш час техногенної

цивілізації людина знаходиться в майже безперервному стресі. На нас постійно впливають різні стресори, будь то несприятливі умови навколишнього середовища, або неприємності на роботі і в особистому житті. Криза характеризує стан, породжений проблемою, що виникла перед індивідом, від якої він не може втекти і яку він не може вирішити за короткий час і звичним способом (смерть близької людини, важка хвороба, різка зміна соціального статусу і т.д.) [2].

У наукових теоріях, що відображають критичні життєві ситуації (від стресу через розчарування і конфлікт до кризи), показано, що вони вимагають від людини різної внутрішньої роботи. Стресові реакції часто проявляються у вигляді кінцевої активації внутрішніх ресурсів індивіда, відстоювання його попередніх можливостей для реалізації життєвих планів. Більш складні життєві ситуації можуть вимагати від людини переглянути рівень своїх життєвих претензій і в той же час реконструювати себе.

Стрес - це не тільки нервова напруга у відповідь на вплив стресорів, це адаптивна реакція організму. Одним з найцікавіших аспектів вивчення стресу є аналіз процесу реагування на екстремальний вплив. Його фундаментальний механізм відображається в послідовності основних стадій розвитку синдрому загальної адаптації. *Вони виділяються:*

- стадія «тривоги», після екстремального впливу і виражена в різкому падінні опору організму;
- стадія «опору», що характеризується оновлення адаптивних можливостей;
- «виснаження», що відповідає стійкому зниженню запасів організму.

При будь-якому порушенні балансу «людина-навколишнє середовище» недостатність розумових і фізичних ресурсів індивіда для задоволення реальних потреб або невідповідність самої системи потреб є джерелом тривоги. Тривога, позначена як: відчуття невизначеної загрози; відчуття дифузного побоювання і тривожного очікування [3].

Невизначена тривога є найпотужнішим механізмом психічного стресу. Це впливає з почуття загрози, яке є центральним елементом тривоги і визначає його біологічне значення як сигнал про погане самопочуття і небезпеку. Тривожність, з точки зору інтенсивності і тривалості, не адекватна ситуації, перешкоджає формуванню адаптивної поведінки, призводить до порушення поведінкової інтеграції і загальної дезорганізації психіки людини. Детальний процес подолання можливих труднощів може бути представлений спектром якісно неоднорідних в когнітивних і емоційних проявах станів «реакції на стрес», в разі неадекватності кожного з яких виникають конкретні негативні наслідки. У сучасному житті стрес відіграє значну роль. Вони впливають на поведінку людини, його працездатність, здоров'я, відносини з оточуючими і в сім'ї. Стрес - це стан надмірно сильного і тривалого психологічного стресу, який виникає у людини, коли його нервова система отримує емоційне перевантаження. Будь-яка подія, факт або повідомлення можуть викликати стрес, тобто стати стресором. Стресовими факторами можуть бути найрізноманітніші фактори: мікроби і віруси, різні отрути, висока або низька температура навколишнього середовища, травми і т.д. Ті ж стресори - це будь-які емоційні фактори, тобто фактори, що впливають на емоційну сферу людини. Стрес залежить не тільки від самої ситуації, але і від людини, його досвіду, очікувань, впевненості в собі і т.д. Велике значення має оцінка загрози, очікування небезпечних наслідків, які містить ситуація. Отже, саме виникнення і переживання стресу залежить не тільки від об'єктивних, але і від суб'єктивних факторів, від особливостей самої людини: його оцінки ситуації, порівняння його сильних сторін і здібностей з тим, що від нього вимагається і т.д. Знання цих факторів і приділяючи їм особливу увагу допомагає запобігти багатьом стресовим ситуаціям. Адже саме стрес викликає багато захворювань, а значить, завдає значної шкоди здоров'ю людини. В даний час прийнято ділити стрес на два основних типи: системний (фізіологічний) і психічний. Оскільки людина є соціальною істотою і провідну роль в діяльності його інтегральних систем

відіграє психічна сфера, найчастіше саме психічний стрес є найбільш значущим для процесу регуляції [3].

Одним з стресових факторів є емоційна напруга, яка фізіологічно виражається в змінах в ендокринній системі людини. Наприклад, в експериментальних дослідженнях в клініках пацієнтів було встановлено, що людям, які постійно знаходяться в нервовій напрузі, важче переносити вірусні інфекції. У таких випадках необхідна кваліфікована допомога психолога.

Основні особливості психічного стресу:

- Стрес - це стан організму, його виникнення передбачає взаємодію між тілом і навколишнім середовищем.
- Стрес - це більш стресовий стан, ніж звичайний мотиваційний стан; вона вимагає сприйняття загрози для її виникнення.
- Стресові явища виникають, коли нормальна адаптивна реакція недостатня.

Таким чином, стрес - це напружений стан організму, тобто неспецифічна реакція організму на пред'явлену йому вимогу (стресову ситуацію). Стрессова реакція спрямована на адаптацію організму до мінливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища. Адаптивні ресурси організму у різних людей різні і, відповідно, здатність їх відновлювати також відрізняється індивідуально. Вплив одного і того ж стресового фактора на різних людей відрізняється тяжкістю стресу силою впливу на адаптаційні можливості особистості. Під впливом стресу організм людини відчуває напругу стресу і в той же час стрес - це не просто нервова напруга, а нервове перевантаження, сильне емоційне збудження.

Експерти радять дотримуватися кількох правил:

- Перш за все, подумайте про особисту безпеку. Тому знайдіть для себе найбезпечніше місце і постарайтеся не давати волю емоціям.

- Зробіть правильне дихання. Намагайтеся відновити його якомога краще. Вдихніть один раз. І видихніть до одного, двох, трьох, чотирьох. Дихайте так, щоб відновити рівне дихання.

- Подивіться уважно і спокійно навколо себе. Якщо ви бачите людину, яка потребує допомоги, то постарайтеся допомогти йому в чомусь. Визначте, що потрібно цій людині в першу чергу. Це може бути навіть найпростіша допомога. Головне - зберігати спокій.

Якщо ви починаєте багато плакати, то це нормально. Адже це всього лише захисна реакція організму на те, що відбувається. Але найкраще, якщо в таких ситуаціях ви тримаєте себе в спокійному стані, без турбот, переживань і емоцій. Тому що саме спокій допоможе вам прийняти правильне рішення в критичній ситуації [3].

У таких ситуаціях ви також можете бути дуже перевантажені гнівом, ви можете навіть не контролювати свій гнів. Наприклад, можна сильно лаятися, стукати ногами або кулаком. Така реакція, на думку психологів, теж цілком нормальна. Але найкраще в цій ситуації вести себе спокійно і розважливо. Це допоможе вам зосередитися і зробити правильні дії.

У повсякденному житті людина постійно опиняється в різних ситуаціях, які ми називаємо стресовими, вимагаючи від нього активізувати додаткові психічні резерви, які перевищують активність особистості в звичайному житті. Критичні життєві ситуації, якщо ми переходимо від відносно легкої до найскладнішої з їх форм (від стресу через розчарування і конфлікт до кризи), вимагають від людини виконання різної внутрішньої роботи. Вміння вчасно зупинити конфлікт, перевести його в потрібний напрямок може допомогти уникнути деструктивних наслідків конфлікту чи кризи, отримати максимум користі. Знання причин, особливостей та закономірностей розвитку критичних життєвих ситуацій, а також методів та способів їх вирішення та запобігання дозволяють запобігти їх негативним наслідкам та використати конкретні елементи з метою підвищення ефективності діяльності соціальних систем.

Список використаних джерел

1. Губенко І. Я. Основи загальної і медичної психології, психічного здоров'я та міжособового спілкування : підручник / І. Я. Губенко, О.С. Карнацька, О.Т.Шевченко . — К. : Медицина, 2013. — 296 с.
2. Медична психологія /[С.Д.Максименко, І.А. Коваль, К. С.Максименко, М. В. Папуча]; за ред. С.Д.Максименка.— Вінниця : Нова Книга, 2008. — 520 с.
3. Русинка І. І. Психологія : навч. п о с і б . / І. І. Русинка. — К. : Знання, 2011. — 407 с.

В.С. ДРОБНИЙ

Науковий керівник – доктор історичних наук, професор Н.О.Рижєва

ПЕРВИННА ПЕРЕРобКА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОГО ПОВІТУ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІН.ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

Дослідження економічного розвитку поселень Одеського повіту Херсонської губернії дозволяють нам говорити, що однією з ключових галузей особистого господарства поселян у кін. ХІХ – на поч. ХХ ст. було тваринництво. Окреслений напрямок сільськогосподарської діяльності мав значний вплив на побут селян. В середовищі поселян, зокрема українського населення, в окреслений період, кількість худоби являлася в більшості своїй сталою величиною розмір котрої залежав від рівня особистого достатку господаря.

В середньому серед українських селян на кожні 12 дворів лише один двір не має молочної худоби зовсім. На кожні 17 дворів лише один не має засобів для утримування робочих волів. Коней на сім дворів лише один не має коней. Вівці в їх господарствах зустрічаються, не часто так з п'яти дворів лише в одному тримали овець. Загалом на один двір, в поселеннях з переважно українським населенням, в середньому утримувалося близько чотирьох голів великої рогатої худоби, двоє коней та дві голови простих овець.

У німецьких колоністів утримувалася велика кількість домашньої худоби. Проте на відміну від українців та болгар вони не зосереджували свою увагу на вирощуванні овець. Основною причиною цього у колоніях називали їх малу дохідність. Також колоністи не вирощували овець масово, оскільки ті вимагали спеціальних умов при утриманні та з причин через те, що після випасу овець пасовище стає непридатне для випасу великої рогатої худоби. Через це чисельність великої рогатої худоби особливо значна в німецьких колоніях в усіх частинах повіту.

В середньому в кожному дворі німців Одеського повіту нараховувалося чотири голови великої рогатої худоби, близько шести коней та трьох свиней.

На початок 80-х рр. XIX ст. у болгарських поселен на один двір, в середньому, нараховувалося близько трьох голів великої рогатої худоби, близько трьох голів коней, та в середньому сім голів овець. В болгарських селах переважала традиція розведення овець простих і молочних порід.

Одним з аспектів окресленої господарської діяльності населення є торгівля молочними товарами. Вона приносила найбільший дохід селам розташованим в радіусі до двадцяти верст від Одеси.

І в цьому напрямку німецькі та болгарські колоністи займали ключові позиції, перетворившись у 80-х рр. XIX ст. на монополістів на молочному ринку міст, що межували чи входили до складу Одеського повіту. При цьому німці зосереджувалися на доставлянні до міста в коров'ячого масла, а болгари зосереджували увагу на виготовленні та продажі бринзи – овечому сиру [1, с. 1711-1712].

На рубежі останніх років XIX перших років XX ст. ситуація з домінуванням болгарських колоністів на ринку виготовлення та продажу овечої бринзи змінюється. До виробництва цього продукту долучалися інші національні групи населення. Бринзу для продажу на одеських ринках починають виготовляти економії та німецькі колоністи оскільки галузь давала стабільний дохід [2].

Проте, як і в інших галузях господарства в повіті, виготовлення бринзи зберігалось в незмінному вигляді. Починаючи з доїння і закінчуючи збутом продукції на ринку всі процеси виконувалися руками й лишалися незмінними. Населенням застосовувалися прийоми котрі практикувалися болгарами від початку їх перебування в межах Одеського повіту.

В 90-х рр. XIX ст. у повіті починає діяти державна молочна ферма. Організована при Северинській економії вона була зорієнтована на виробництво молочної продукції з овечого молока. У асортименті ферми були різні продукти в тому числі сири «невшатель», «пекоріно» та овеча кускова та терта бринза. Остання гарно збувалася в Одесі за ціною чотири рублі двадцять копійок за пуд. Сир же обох сортів збувався майже у всіх південних містах Херсонської губернії по шість рублів за пуд.

На фермі утримувалося 417 овець, з кожної вівці, в перший рік роботи, ферма отримувала близько 35 фунтів бринзи. В середньому по повіту, у приватних власників, з вівці, протягом літа, отримується близько 30-38 фунтів бринзи. Таким чином, ми можемо бачити, що навіть при утриманні не молочних порід овець на фермі збір молочних продуктів лишався середнім по повіту.

Перший досвід роботи ферми показав, що виробництво продуктів з овечого молока були дуже прибутковими. Проте у плані поширення інформації про діяльність ферми та методи виробництва сирів завідувач виробництвом не зробила жодних кроків. Місцеве населення не лише не мало своїх учнів на фермі, але й взагалі часто нічого не знало про її існування. При цьому навколишні селяни поселяни Ново Вандалінки та Великого Буялика володіли досить значними вівчарськими господарствами. Жодного із навколишніх власників, ферма не змогла переконати у вигідності раціонального сироваріння та відходу від традиційних методів виробництва сирів та бринзи. При цьому репутацію ферми перед населенням та раціональними способами виробництва сирів значно зіпсували випадки віддачі невдалих сирів на фермі свинями котрі

стали відомі селянам. Окрім цього, часто, за якістю бринза, виготовлена на фермі, значно поступалася бринзі, що вироблялася місцевим населенням традиційними способами. Одеські торгові фірми не раз внаслідок цього повертали фермі її продукти [2].

Список використаних джерел

1. Кустарные промыслы Одесского уезда : Исследовал и описал по поручению Правительств. «Комис. по исслед. кустар. промыслов в России» Василий Гомилевский. Санкт-Петербург, 1882. IV, 1701—1907 с.; 24 см.
2. Одесские Новости пятница 31-го декабря 1893 года №2830
3. Отчет Одесской уездной земской управы за 1882 год. Одесса 1883, 173 с.

М.Л. ЖУРАВЛЬОВА

Науковий керівник – доктор філологічних наук, доцент І.А. Корнієнко

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В РЕАЛІЯХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В умовах повномасштабного вторгнення на територію України російських військ та уведенням воєнного стану великої актуальності набула проблема патріотичного виховання дітей і молоді, у тому числі й майбутніх учителів української мови та літератури.

Ідея національно-патріотичного виховання особистості утілена у державних документах, зокрема в Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI століття)», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, у Концепції національного виховання.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, європоцентричність, пробудження громадянської і громадської ініціативи, виникнення різних громадських рухів, розповсюдження волонтерської діяльності, які накладаються на технологічну і комунікативну глобалізацію, міграційні

зміни всередині суспільства, ідентифікаційні і реідентифікаційні процеси в особистісному розвитку кожного українця, відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу [3].

Тому нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття й як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони уже увійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери [3].

Особлива увага приділяється питанню виховання патріотизму в студентів- філологів, оскільки «вихованець національної школи має виростати патріотом України» [4 , с. 15].

Успішна реалізація рекомендаційних документів Ради Європи з мовної освіти та принципів Болонської декларації в освітній системі України значною мірою залежить від рівня кваліфікації та професійної підготовки вчителя-словесника [5].

Для реалізації змісту патріотичного виховання майбутніх учителів необхідною є система методів, форм і засобів патріотичного виховання. Аналіз наукової літератури щодо класифікації методів виховання студентів свідчить, що найбільш оптимальним є варіант їх поділу на такі групи:

- перша група – методи усвідомлення національно-патріотичних цінностей;
- друга група – методи формування досвіду національно-патріотичної поведінки;
- третя група – методи стимулювання (педагогічної підтримки) національно-патріотичної діяльності та поведінки.

Одним із головних напрямів здійснення національно-патріотичного

виховання є формування національної свідомості та самосвідомості. Це передбачає виховання любові до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, формування почуття гордості за свою Батьківщину [1].

У системі вищої освіти проводяться заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, що передбачають:

- проведення у закладах вищої освіти освітньо-виховних, інформаційно-просвітницьких, культурологічних заходів з національно-патріотичного виховання, прав людини, поновлення експозиції музейних кімнат та музеїв героїко-патріотичного виховання;

- проведення науково-практичних конференцій, інтернет-конференцій, семінарів, циклів бесід, лекцій, круглих столів за участю ветеранів війни та військової служби, учасників бойових дій, зокрема АТО/ООС, учасників українського визвольного руху;

- участь студентів закладів вищої освіти у благодійних і волонтерських акціях;

- надання підтримки національно-патріотичним заходам органів студентського самоврядування;

- проведення конкурсу курсових робіт та наукових публікацій студентів ЗВО з національно-патріотичної тематики;

- проведення конкурсів студентських есе на тему "Що для мене патріотизм і любов до Батьківщини?" [3].

В умовах воєнного стану, не дивлячись на всі труднощі, з якими можуть стикатися студенти та викладачі, патріотичне виховання зараз є дуже розповсюдженим, і охоплює організацію проведення різноманітних заходів, конференцій, круглих столів, конкурсів тощо. Така робота спрямована на формування в студентів-філологів любові до рідного мови, до Батьківщини,

до культурної спадщини.

Українознавство, за визначенням П. Кононенко, є формою пізнання і виховання, а тому воно має бути невід'ємною складовою усіх ланок формування характерів (ідеалів, світогляду) та освіти, починаючи від материнської родинної школи і далі – початкової та середньої, середніх спеціальних навчальних закладів і до вищої школи включно [2, с. 44].

Складовими українознавства є: рідна мова, історія народу, родинно-побутова й духовна культура, народні традиції, звичаї, обряди, мораль, вірування, усна народна творчість, декоративно-прикладні та інші види мистецтв, народні знання, народні символи, національна символіка та інші [5]. Тому не дивно, що вивчення українознавства є вагомим внеском у розвиток патріотичного виховання. Адже справжній патріот своєї держави повинен знати і поважати її культуру, історію, а також державну (рідну) мову, що займає ключове місце як показник власної державності та ідентифікації. Тому ознайомлення студентів з українознавством способом вивчення національного надбання, в тому числі і мови є дуже вагомим у вихованні патріотів своєї країни.

Отже, в умовах воєнного стану патріотичне виховання майбутніх учителів української мови та літератури набуло глобального характеру, оскільки це є перспективою розвитку освіти та виховного процесу. Адже вчитель повинен бути справжнім патріотом, любити свою країну, і тоді він зможе бути гарним прикладом для наслідування своїм учням. Тому на вчителів-словесників здійснюється велика відповідальність перед майбутнім нашої держави. Вивчення мови формує шанобливе ставлення до рідного слова, знайомлячись з творами літератури учні осягають досвід минулих поколінь, через яке формується любов до рідного краю, національної культури та мови.

Список використаних джерел

1. Ігнатуша А. Л. Національно-патріотичне виховання майбутніх вчителів. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки), 2015. №7 (296). С. 206 – 212.
2. Кононенко П. П. Українознавство: підручн. для вищих навч. закл. Київ: Міленіум, 2006. 870 с.
3. Концепція Національно-патріотичного виховання дітей та молоді [Електронний ресурс]: додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. №641. – Режим доступу до ресурсу:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>
4. Сивачук Н. П. Підготовка майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі (на матеріалі філологічних факультетів) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Професійна педагогіка» Сивачук Наталія Петрівна/ АПН України, Ін-т педагогіки. – К., 1997. – 24 с.
5. Циганок О. О., Санівський О. М. Патріотичне виховання майбутніх студентів-філологів (з досвіду роботи УДПУ імені Павла Тичини). The 8 th International scientific and practical «Perspectives of world science and education» (April 22–24, 2020) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2020. 980 p. С. 945–950.

Ю.О. КАЛІНІЧЕНКО

Науковий керівник-кандидат педагогічних наук, доцент Г.Б. Бреславська

М.МИКОЛАЇВ. МНУ ім. В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Сьогодні, в умовах широкомасштабного вторгнення агресора, який зазіхає на територіальну цілісність нашої держави, вкрай важливо продовжувати спеціально організований та цілеспрямований вплив на майбутніх педагогів з метою формування в них професійних компетентностей.

Важкі умови в країні, не змінюють пріоритності вимог до підготовки вчителя. Воєнний стан не повинен стати на заваді формування в майбутніх вчителів, фундаментальних та глибоких знань у педагогічній сфері, при цьому можливим є удосконалення високого рівня професіоналізму. Заклади вищої освіти повинні докласти максимум зусиль, щоб мінімізувати негативний вплив війни на систему освіти. Неприпустиме гальмування навчального процесу, дивлячись навіть на об'єктивні причини. Адже, це фактично зведе на нуль всі намагання сформувати високо компетентного вчителя, як еталона для наслідування в учнів. Всі ці умови окреслюють актуальність цього питання.

Вчитель – це не професія, яка передбачає щоденну монотонну роботу; це шлях до постійного удосконалення, накопичення нових умінь. Вчитель-це провідник, який закладає основи суспільного знання в дитини. Це значить, що рівень розуміння учнем механізмів, на яких влаштований світ, в повній мірі залежить від кругозору та компетентностей вчителя, який формує ці знання. Тому майбутні педагоги повинні розширювати коло своїх інтересів та напрямки діяльності. Розуміння студентами розвитку вітчизняної науки, техніки і мистецтва, збереження та примноження культурної спадщини, є основою для їх професійного зростання. Ключові компетентності студента – це його професійні знання, інтелектуальні навички і вміння. Компетентність є дефініцією, яка визначає рівень професіоналізму особистості.

Аналіз сукупності визначень педагогічної компетентності дає змогу стверджувати, що педагогічна компетентність є системою наукових знань, інтелектуальних і практичних умінь і навичок, особистісних якостей і утворень[1]. Компетентність в системі освіти — це виклик сучасності. Розвиток професійної компетентності майбутнього вчителя є неодмінною умовою й обов'язковою складовою формування його, як професіонала своєї справи.

Плеяда дослідників аналізують педагогічну компетентність як складне утворення, що є складовою професійної діяльності майбутнього вчителя і основою його майстерності та творчості. На думку І. Зязюна, „складниками

професіоналізму у будь-якій професії є компетентність та озброєння системою вмінь”[2]. А. Деркач визначає професійну компетентність як головний компонент підсистеми професіоналізму діяльності, сферу професійного ведення, систему знань, яка постійно поширюється і дозволяє здійснювати професійну діяльність з високою продуктивністю [3]. Структурними елементами компетентності педагога можна назвати його: теоретичні знання в галузі педагогіки, особистісні якості майбутнього вчителя, практичні вміння. Пріоритетною умовою на шляху формування педагогічних компетентностей є вміння педагогічно мислити. Для досягнення поставленої мети потрібно сформувати в студентів аналітичні, прогностичні, проєктивні, а також рефлексивні вміння. Умови військового стану уведено в нашій державі потребують підготовки майбутніх вчителів, які здатні адаптуватися до найскладніших обставин, які можуть виникнути у їх педагогічній діяльності. Формування компетентностей у майбутніх вчителів сьогодні в умовах війни не тільки можливо, але й необхідно. Потрібно організувати навчальний процес з використанням тренінгів, диспутів, дискусій, ділових ігор, консультування, проведення семінарів-практикумів, теоретичних семінарів.

Отже, розвиток професійної компетентності майбутніх педагогів в умовах воєнного стану є цілісним та динамічним процесом, оскільки передбачає адаптивність методів та форм організації навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kgpa.km.ua/>
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [колектив авторів : Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко та ін. – С.111.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала /А. А. Деркач. – М. : Издательство Московського психолого-соціального інститута ; Воронеж : НПО „МОДЭК”, 2004. – 752 с.

Д. О. КОВАЛЕВИЧ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

**ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Сучасна школа озброює молоде покоління глибокими і різносторонніми знаннями. Разом з тим вона формує і закріплює в учнів патріотичні почуття, необхідні для майбутнього громадянина молодій державі. Адже саме патріотичне виховання покликане готувати патріотів Батьківщини, здатних до творчої діяльності, особистісної самореалізації, свідомого соціального вибору.

Система сучасного національного виховання зорієнтована, насамперед, на виховання громадянина, спрямована на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, часткою якої є всі ми. Основи цієї проблеми висвітлені у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, Концепції Національно-патріотичного виховання дітей та молоді», проєкті «Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні /2018 р.» та ін.

Слід зазначити, що проблема формування патріотичних якостей особистості завжди була і залишається у центрі пошуку вітчизняних учених. Так, зокрема, питання патріотичного виховання дітей є сьогодні предметом досліджень І. Беха, О. Безверхого, М. Боришевського, О. Вишневецького, П. Ігнатенка, Н. Косаревої, Л. Крицької, І. Підласого, В. Поплужного, О. Сухомлинської та ін.

Сутність патріотизму, психолого-педагогічні та вікові особливості формування патріотичних почуттів обґрунтовано з позицій сучасності у працях А. Авраменка, О. Киричука, В. Котило, І. Мар'єнка, які розглядають патріотизм як життєву позицію особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що патріотичні почуття у дітей молодшого шкільного віку є результатом цілеспрямованого виховного впливу на дитину політики, мистецтва, суспільства, виховної роботи сім'ї, школи та позашкільних закладів. Процес же виховання патріотизму – це система виховної роботи на уроці та в позаурочній діяльності, яка спрямована на формування свідомого громадянина з почуттям любові до народу та Батьківщини.

Виховання патріотизму в молодших школярів здійснюється в процесі вивчення освітніх предметів: української мови (інтегрований курс «мова та читання»), роботи з дитячою книжкою, «Я досліджую світ», фізичної культури, предметів художньо-естетичного циклу, трудового навчання та виховної роботи в школі. Велика кількість вправ (усних, письмових, аналітичних, фізичних), завдань підручників для початкової школи дають учням уявлення про те, якою сильною може бути людина, коли вона прагне чесно виконати свій обов'язок перед людьми і своєю країною. Зі змісту підручників діти дізнаються про рідний край, Україну, її природу, про український народ, його теперішнє і минуле тощо. Завдання ж учителя початкової школи – вміло організувати роботу з патріотичного виховання, яка сприятиме закріпленню й поглибленню знань, набуттю учнями соціального досвіду. Отож, від знань, досвіду, майстерності вчителя, вихователя, організатора виховної роботи залежить успіх справи і задоволення її наслідками.

Тлумачення поняття «патріотичне виховання» розпочнемо із трактування терміну «патріотизм». Спершу розглянемо, яким чином тлумачить цей термін «Український педагогічний словник»: «патріотизм – одне з найглибших громадських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів, на розвиток за законами краси в усіх сферах діяльності людини» [3, с. 249].

Таким чином, патріотизм – це інтегративна якість особистості, що дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, морально, політично дієздатним. До головних елементів патріотизму відносяться моральна і правова культура, тобто почуття власної гідності, внутрішня свобода особистості, дисциплінованість, повага, довір'я до інших громадян й до органів влади, здатність виконувати свої обов'язки, гармонійно поєднувати патріотичні почуття з повагою до інших народів. Моральна культура громадянина, патріота базується на національних і загальнолюдських моральних цінностях, а правова – виступає суб'єктивною основою і передумовою існування правової держави, для якої характерна висока ступінь потреби у громадянських якостях особистості. Патріотизм є багатоаспектним поняттям, тобто фундаментальною духовно-моральною якістю, світоглядною і психологічною характеристикою особистості з культурологічними засадами. Такі характеристики патріотизму свідчать про визначальну роль світогляду особистості, на основі якого формується система її ціннісних орієнтацій, поглядів, переконань, усвідомлюється місце у суспільстві, визначаються обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, Батьківщиною.

Молодші школярі отримують знання частіше всього у вигляді образних уявлень, первинних понять та ідей. Кожний навчальний предмет розкриває оточуючий світ у специфічній для нього формі. На різних уроках діти бачать світ різносторонньо, зміст кожного уроку – нова сходинка в оволодінні методами пізнання світу і нова сторінка із книги життя. Домінуючою темою пізнання світу молодшими школярами під час вивчення усіх предметів є тема Батьківщини. Любов до Вітчизни і прагнення, принести їй користь — головні критерії нагромадження дітьми морально-естетичних і соціальних цінностей. У процесі навчання знання про Батьківщину збагачуються, а разом з ними поглиблюються і патріотичні почуття учнів, формується правильне ставлення до природи, суспільних явищ, до праці, до людей. А вчитель, який вміє

виховувати знаннями, перетворює їх у засіб, за допомогою якого учні свідомо здійснюють нові кроки у пізнанні довкілля.

Патріотичні почуття належать до найбільш складних проявів ідеології і тому ще не дуже глибоко розвинуті у молодших школярів. Незважаючи на те, що дитина багато чує про Батьківщину, сама вживає це слово, читає вірші, і розучує пісні, її уявлення про Батьківщину ще не чіткі. І поки в неї відсутня система знань, поки у неї ще не глибоке оцінне ставлення до доброго і корисного, поганого і шкідливого, до того часу вона не зможе усвідомити себе частиною рідного народу [1, с. 4-5].

У зв'язку з цим учителю в процесі навчання і виховання підростаючого покоління необхідно:

- формувати патріотичні ідеали і перетворювати їх з об'єкту захоплення в конкретний приклад, що спонукає до наслідування;
- надавати педагогічну допомогу учням у формуванні ідеалів з метою розвитку у них здатності виділяти характерні якості патріотичного ідеалу і усвідомлення можливості брати приклад з них у повсякденному житті, а не тільки при певних умовах і обставинах;
- створювати емоційну захопленість патріотичним ідеалом, перетворювати його в дійсне джерело поведінки;
- систематично створювати на уроці такі ситуації, в яких учні мали б можливість здійснювати свої наміри наслідувати обраному ідеалу [2, с. 4].

Найбільш благодатними для формування почуття патріотизму у молодших школярів є предмети гуманітарного, природничого та естетичного циклу.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко П. Конституція України - громадянське виховання учнів. Початкова школа. 1997. №1. С.2-7.
2. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні /2018 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>
3. Український педагогічний словник / За ред. С. Гончаренка. К.: Либідь, 1997. 476 с.

М.М. КОРНІЄНКО

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР

Глобалізаційні процеси, насамперед у культурно-технологічній сфері, що відбуваються в сучасному світі, не оминають і Україну. Важливим чинником їх здійснення є міжкультурна комунікація, що реалізується на міжособистісному та міжнародному рівнях взаємодії носіїв культури й технологій в інтересах окремих людей та різних країн. У контексті міжкультурної взаємодії актуалізуються питання іншомовної освіти й практики, які, власне, й забезпечують можливість спілкування людей іноземними мовами.

Актуальність проблеми іншомовної підготовки майбутніх фахівців зумовлює інтерес учених до методологічних засад цієї проблеми. Йдеться передусім про філософські й культурологічні передумови дидактичного забезпечення змісту й процесу цієї педагогічної діяльності в умовах глобалізаційних процесів та реалізації європейських амбіцій України. Важливою умовою культурної інтеграції вчені вважають *відкритість* української освіти. В. Огнев'юк стверджує: «Глобалізація економічних, політичних і культурних зв'язків у світі зумовлює формування відкритих освітніх систем і загальноприйнятих вимірів освіченості» [3; с.43]. Відкритість освіти пояснюємо як здатність до змін її змісту і форм під впливом не лише внутрішніх, а й зовнішніх факторів.

Умови взаємодії суб'єктів інтеграції передбачають як запозичення культурних надбань партнера, так і збереження та примноження власних досягнень. Розкриваючи інтеграційні горизонти української освіти, В. Огнев'юк пріоритетними вважає національні інтереси. Особливо відчутно глобалізаційні процеси позначилися на українській вищій освіті, яка розвивається у контексті Болонського процесу. Досліджуючи перспективи вітчизняної вищої освіти, М. Євтух висуває тезу про збереження культурної самобутності й звертає увагу на конкурентні можливості української освітньої сфери, що активізуються в

європейському міжкультурному просторі [2]. Зasadничою є думка вченого стосовно трансформації вищої освіти у відповідності до інтеграційних освітніх процесів на континенті. Серед орієнтирів трансформації системи вищої освіти в Україні він називає такі: а) конструювання інтегрованих освітніх програм; б) вироблення єдиних критеріїв для створення порівнюваних кваліфікаційних вимог; в) прийняття стандартів оцінки якості підготовки спеціалістів з вищою освітою, що зумовлює зміни в меті й змісті освітньої діяльності й, у свою чергу, потребує відповідного програмово-методичного забезпечення.

Учені виступають за актуалізацію ціннісного чинника системного процесу й результату освітньої діяльності, на що вказують філософи й культурологи. Б. Гершунський, наприклад, говорить про чотирикомпонентний склад категорії «освіта», називаючи такі її складники: цінність, система, процес, результат [1; с.118]. Передбачається перетворення авторитарної школи на школу толерантності та партнерської взаємодії всіх учасників педагогічного процесу на демократичних засадах людиноцентричного характеру, що відповідає не лише національним, а й європейським цінностям.

У контексті змін у сфері вітчизняної освіти актуалізується проблема модернізації підготовки фахівців вищої освіти, яким властива більша адаптація в соціумі та повніша професійна компетентність, рівень якої зростає завдяки входженню в світовий культурний процес. Одним із інструментів такої інтеграції є володіння іноземною мовою, якою спілкуються більшість держав і народів та які прийнято називати світовими мовами. У цьому зв'язку *іншомовну підготовку* фахівців трактуємо як одну з ключових компетентностей, що є надбанням знаючої, вмілої й професійно мотивованої особистості.

Список використаних джерел

1. Гершунський Б.С. Філософсько-методологічні основи освітньо-педагогічної прогностики. *Освітологія*: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / укл.: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. Київ: ВП «Едельвейс», 2013. 744 с.

2. Євтух М.Б. Методологічні засади трансформації вищої освіти України в контексті болонського процесу. *Освітологія*: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / укл.: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. Київ : ВП «Едельвейс», 2013. 744 с.
3. Огнев'юк В.О. Інтеграційні горизонти української освіти: відкритість системи й пріоритет національних інтересів: *Освітологія*: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / укл.: Огнев'юк В.О., Сисоєва С.О. Київ: ВП «Едельвейс», 2013. 744 с.

М. О. КУЗЬМІНА, О. Т. НІКОЛІНА, Д. Д. ЄВСТАФ'ЄВА

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент О. Є.Олексюк

**М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
МИСТЕЦТВО ЖИТИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ –
ЖИТТЄВА ФІЛОСОВІЯ «SLOW LIFE»**

Двадцять перше сторіччя можна назвати періодом розквіту життєвої філософії успіху. У постіндустріальному суспільстві понаднормову роботу та роботу без соціальних гарантій часто називають «щурячі перегони», тобто - спосіб життя, в якому люди втягуються в жорстку конкурентну боротьбу, не шкодуючи свого фізичного та психологічного здоров'я. Іншими словами, участь у «щурячих перегонах» - це життєва філософія, центром якої являються фінансові здобутки людини, до яких вона прагне, в протиположності моральному та фізичному добробуту [10].

Тиск з боку соціальних мереж, нові обов'язки, внутрішній потяг до продуктивності та загальне почуття незахищеності - всі ці фактори порушили баланс між сферою робочих та особистих інтересів. Вимушена виснажлива участь у «щурячих перегонах» підштовхує багатьох людей переглянути власне ставлення до роботи і поставити питання: «як ми можемо уповільнити швидкість?».

Легко спадають на думку такі кліше, як «carpe diem», «hakuha matata» та «live in the here and now». Проте, реалії життя вимагають зосереджуватись не

лише на моменті «тут і зараз», йдеться про пошук нової життєвої філософії, що зменшить тиск соціуму на особистість без знецінення матеріальної складової життя. Одним із таких підходів є життєва філософія «slow life» (англ. повільне життя), що зосереджує увагу на більш збалансованому підході до життя, в якому має цінність фінансова стабільність, власний досвід та насолода моментом «тут і зараз» [4], [13].

Важливий внесок у дослідження життєвої філософії «slow life» зробили такі науковці, як С. Honore [5] та С. Andrews [3]. Теоретично обґрунтували поняття даної життєвої філософії такі дослідники як: S. Radstrom [9], M. Miele [8] та S. Pink [8], W. Parkins та G. Craig [7]. Щорічно у США відбуваються саміти «Slow Living Summit», де з 2011 року обговорюються актуальні питання напрямку «slow life».

Основи життєвої філософії «slow life» були сформовані в активістському русі «slow food», який у 1986 році виступив проти відкриття закладу швидкого харчування «Макдональдс» у Римі (Італія). В той час рух зосереджувався лише на їжі, з початковою метою відстояти національні традиції, пов'язані з культурою вжитку їжі [2].

Раннє розуміння життєвої філософії «slow life» характеризувалося спрямованістю на певні категорії людей, які з об'єктивних причин не можуть дозволити собі взяти участь в «щурячих перегонах», у той час як сьогоденні уявлення про сповільнений спосіб життя відстоюють інтереси всіх верст населення, наголошуючи на психологічному комфорті та безглуздості досягнень заради досягнень.

Сучасне уявлення щодо життєвої філософії «slow life» пропонує модель повільного життя у XXI столітті, що була запозичена з філософії підприємства «Six Senses Resorts and Spas». Пропонується розшифрувати поняття «slow life» як аббревіатуру: SLOW = sustainable (стійкий) + local (локальний) + organic (органічний) + wholesome (корисний) LIFE = learning (навчання) + inspiring (надихаючий) + fun (веселий) + experiences (досвід) [11].

Дана життєва філософія полягає не в тому, щоб робити все у «темпі равлика» чи витіснити потребу досягати успіху у кар'єрі. Мається на увазі прагнення виконувати будь-яку діяльність з індивідуальною швидкістю, не поспішаючи за світовим трендом на тотальну продуктивність, та не втрачаючи якості у виконуваних завданнях. Тобто, робити все якомога краще, а не якомога швидше, відчуваючи спокій, а не нервову напругу [6].

«Slow life» - культура уповільнення ритму життя та пошуку балансу. Карл Оноре, один із видатних послідовників життєвої філософії «slow life» висловився в своїй книзі «Без метушні. Як перестати поспішати і почати жити»: «Поспішати потрібно, тільки коли це необхідно, мета - знайти свій ідеальний темп». Уповільнення розглядається дослідниками життєвої філософії «slow life» як пошук балансу між безцільною участю у «щурячих перегонах» (англ. rat race) та втратою працездатності. Складність даного вибору полягає у тому, що ми живемо в суспільстві, де нам ніколи не скажуть працювати менше.

Насправді, життєва філософія «slow life» має перспективи у покращенні рівня життя, зокрема: збільшення суб'єктивних показників щастя, насолода простими речами, зменшення стресу, покращення емоційного стану, позитивне сприйняття часу та концентрація на роботі, що гарантує не тільки фінансову стабільність, а й емоційне задоволення.

Життєва філософія «slow life» може стати однією з ефективних форм організації робочого часу. Її реалізація може відкрити більше можливостей для відновлення психологічних ресурсів [12]. Проте вивчення явища «slow life» все ще залишається областю досліджень, якої, на жаль, бракує.

Список використаних джерел

1. A question of balance: Time perspective and well-being in British and Russian samples / I. Boniwell et al. *The journal of positive psychology*. 2010. Vol. 5, no. 1. P. 24–40. URL: <https://doi.org/10.1080/17439760903271181> (date of access: 10.05.2022).

2. A Slow Budapestról - Slow Budapest. *Slow Budapest*. URL: <http://slowbudapest.com/about-slow-budapest/> (date of access: 10.05.2022).
3. Andrews C. *Slow Is Beautiful: New Visions of Community, Leisure And Joie De Vivre*. New Society Publishers, 2006. 245 p.
4. Boniwell I., Zimbardo P. G. Balancing time perspective in pursuit of optimal functioning. *Positive psychology in practice*. Hoboken, NJ, USA, 2012. P. 165–178. URL: <https://doi.org/10.1002/9780470939338.ch10> (date of access: 10.05.2022).
5. Honoré C. *In praise of slowness: how a worldwide movement is challenging the cult of speed*. [San Francisco] : HarperSanFrancisco, 2004. 310 p.
6. Krajcsó N. Is it possible to really slow down in our everyday lives? The new challenges of the slow movement and why has the slow food movement approach been exceeded?. *Acta Universitatis Sapientiae. Social Analysis*. 2015. 5 (1). P. 97.
7. Leitch A. Book Review: SLOW LIVING Wendy Parkins and Geoffrey Craig Sydney: UNSW Press, 2006, 192 pp. \$34.95 (paperback). *Journal of Sociology*. 2008. Vol. 44, no. 3. P. 304–306.
8. Miele M. CittàSlow: producing slowness against the fast life. *Space and Polity*. 2008. Vol. 12, no. 1. P. 135–156. URL: <https://doi.org/10.1080/13562570801969572> (date of access: 10.05.2022).
9. Radstrom S. A Place-Sustaining Framework for Local Urban Identity: An Introduction and History of Cittaslow. *International Journal of Italian Planning Practice*. 2011. 1 (1). P. 90–113.
10. Rat race. *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com/search?q=rat+race> (date of access: 10.05.2022).
11. Senses S. *Slow life*. Singapore : Editions Didier Millet PTE Ltd, 2009.
12. Veal A. J. The concept of lifestyle: a review. *Leisure Studies*. 1993. Vol. 12, no. 4. P. 233–252. URL: <https://doi.org/10.1080/02614369300390231> (date of access: 10.05.2022).
13. Zimbardo P., D J. B. P. *The Time Paradox: The New Psychology of Time That Will Change Your Life*. Atria Books, 2009. 400 p.

К. ЛАПЧУК

Науковий керівник – викладач вищої категорії В.С. Левицька

**ВСП « ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНІК ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Актуальність статті висвітлює найважливіші завдання педагогічної освіти та розвиток особистісних потенційних характеристик педагога, освоєння вдосконалення ним професійних та інноваційних технологій. Автор акцентує увагу на розкритті змісту поняття «тренінг».

Ключові слова: тренінг, когнітивні процеси, інтерактивна техніка.

Постановка проблеми. Виникає необхідність формування нового стилю соціальної поведінки педагога, використання новітніх методів та форм впливу на навчання студентів, формування гармонійної особистості, удосконалення всіх когнітивних процесів, що відповідає завданням розвитку суспільства.

Стан дослідження. Йдеться, зокрема, про методологічне дослідження відомих психологів-практиків, які не тільки розвинули, але й суттєво оновили традиційні наукові уявлення в цій галузі. **Метою** є обґрунтування даного методу навчання та його практичне впровадження в освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність сучасної освіти включає в себе використання інтерактивних технік. Однією з інтерактивних технік є тренінг та використання його елементів у навчанні студентів. Під час використання тренінгових вправ у студентів розвивається весь спектр когнітивних процесів, краще і легше засвоюється навчальний матеріал, шляхом переключення уваги, завдяки активному використанню уяви, релаксації пам'ять та мислення особистості починають працювати активніше. Також ці вправи допомагають урізноманітнити проведення класичного заняття.

Тренінг – це форма навчання із застосуванням різних форм роботи з невеликою групою для вдосконалення навичок в процесі моделювання ситуацій, які наближені до реальності.

Тренінг - це одночасно:

- цікавий процес пізнання себе та інших;
- спілкування;
- ефективна форма опанування знань;
- інструмент для формування умінь і навичок;
- форма розширення досвіду.

Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим.

Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. Звичайно, традиційна форма передачі знань не є сама по собі чимось негативним, проте у світі швидких змін і безперервного старіння знань традиційна форма навчання має звужені рамки застосування.

Так само, як і будь-яке навчальне заняття, тренінг має певну мету. Нею можуть бути:

- інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь;
- опанування нових технологій у професійній сфері;

- зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);
- зміна погляду на проблему;
- зміна погляду на процес навчання, аби зрозуміти, що він може давати наснагу та задоволення;
- підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя;
- пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які впливають на розв'язання цих проблем;
- активізація громадськості щодо розв'язання актуальних проблем;
- здобуття альтернативної громадянської освіти.

Отже, тренінг - це:

- група, яка допомагає стати кожному її учаснику більш компетентним;
- процес, під час якого учасники вступають у взаємодію;
- процес, у центрі якого є проблема та її розуміння учасниками групи, а не компетентність ведучого щодо зазначеної проблеми;
- навчання, під час якого активність учасників вища, ніж активність ведучого;
- навчання, яке дає учасникам задоволення, активізує їх, стимулює інтерес до пізнання;
- навчання, результат якого досягається у взаємодії всіх учасників тренінгу;
- відкриття учасниками в собі нових можливостей, відчуття того, що вони знають і вміють більше, ніж до цього часу думали про себе;
- можливість відкриття інших людей, навчання через взаємодію з ними, розуміння того, на що здатні люди, від яких раніше не очікувалося нічого цікавого;

- можливість у безпечних, з одного боку, трохи штучних, а з іншого - наближених до реальності умовах взаємодії з іншими людьми досягти бажаних змін.

Люди навчаються по-різному: дехто краще засвоює матеріал, коли читає його, дехто - коли слухає, а дехто - у процесі практичних занять. Тренер, який подає матеріали в різний спосіб (урізноманітнює форми й методи навчання), має більші можливості забезпечити потреби аудиторії й закріпити вивчене і саме тренінгові вправи надають викладачу таку можливість.

Кожне тренінгові заняття, як і заняття з іноземної мови, складається з трьох частин: вступної (уведення в іншомовну атмосферу), основної та заключної. Значна різниця – у формі проведення, і як результат – у досягненні поставленої мети.

У вступній частині викладач активізує знання студентів з теми (складання Mind Map, відповіді на запитання, гра «Survey», «Yes/No Corner», «Merry-go-round», «MimeGame», «Crosses and Noughts» тощо), виявляє очікування студентів від заняття та повідомляє тему і мету, завдання, на які буде спрямована їх діяльність. Основні правила поведінки під час тренінгу розробляються колективно студентами на початку семестру і розміщуються у групі, проте час від часу вони можуть змінюватися.

Основна частина заняття передбачає практичні вправи на розвиток навичок різних видів діяльності та навичок XXI століття. Крім того, завдання на заняттях іноземної мови організовую в логічній послідовності відповідно до таксономії Блума: remembering (e.g. word, sentence completion, labelling), understanding (e.g. guess meaning from the context, word searches, gap fill), applying (e.g. freeze frame), analyzing (e.g. questionnaires, predicting, data transfer), evaluating (e.g. discussion, solving problems), creating (e.g. interview, poster presentation) [5]. Кожна вправа повинна завершуватися коротким підсумком чи обговоренням, щоб учні чітко розуміли перехід від одного виду діяльності до іншого. У контексті обмеження часу важливо приділяти належну

увагу різноманітним сигналам, які свідчать про завершення відведеного часу на виконання завдання (хлопок, дзвінок, свист, виконання рядків відомої пісні, вимкнення світла тощо). Крім того, викладач має давати чіткі та зрозумілі інструкції. Якщо всі учасники освітнього процесу усвідомлюють, що треба робити, зростає вірогідність виконання завдання. У своїй практиці використовую ICQs (питання для перевірки інструкції з виконання завдань).

Як зазначалося вище, однією із переваг тренінгу є можливість вільного групування та перегрупування студентів для виконання практичних вправ. Навчальне заняття з іноземної мови дає можливість не просто розділитися на групи чи пари за звичною системою 1-2 варіант/ряд, а під час інтерактивної взаємодії студентів:

mingle-mingle технологія (даний спосіб поділу на групи найактуальніший під час виконання вправ на розвиток навичок діалогічного мовлення, так як учні мають можливість постійно змінювати партнера, його сутність полягає в «змішуванні» студентів і в пошуку нових співрозмовників),

поєднуючи слова і зображення на картках (наприклад, при вивченні теми «Науково-технічний прогрес» необхідно поєднати винахід і винахідника і т.д.),

Завершальна частина заняття складається з підведення підсумків заняття, отримання зворотного зв'язку від студентів та повідомлення домашнього завдання. Велика кількість викладачів нехтують етапом отримання зворотного зв'язку, проте, на моє глибоке переконання, це найбільш значуща частина заняття, адже студенти можуть висловити свої думки, в деякій мірі оцінити діяльність викладача. На заняттях застосовую технологію «Рюкзак. Годинник. Сміттєвий бак» або «Млин. Рюкзак», суть якої полягає в тому, що студенти в усній або письмовій формі висловлюють свої думки щодо вивченого на занятті, щодо методів, прийомів, форм роботи, які застосовувалися: рюкзак символізує багаж знань, який отримали студенти, ті навички, які вони «понесуть» з собою, годинник – час для розмірковування над чимось незрозумілим, сміттєвий бак – інформація, яка була незрозумілою або зайвою на уроці. Адже дуже важливо,

щоб учні завершували роботу із задоволенням і високою мотивацією застосовувати набуті вміння, а вчитель міг врахувати інтереси дітей в подальшій роботі.

Висновки. Важливо навчити студентів роботу проводити вдумливо, вміти аргументовано висловлювати власні думки на основі проведених розрахунків, розширювати професійну лексику та вміння відповідного освітньо-кваліфікаційного рівня, виявляти навички постійної самопідготовки до заняття. результати такої спільної діяльності викладача та студентів можуть виступати критеріями для оцінки якості навчально-виховного процесу.

Список використаних джерел

1. Битянова М.А. Журнал “Перше вересня” №13, 14, 17 2000м
2. Бутенко, М. В. Артюшина та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 320 с.
3. Довідник по психології і психотерапії, С-Пб. 2000
4. Розин В.М. «Психологія: теорія і практика» М. 19983.Мілютіна К. Л. Теорія та практика психологічного тренінгу: навч. посіб. / К.Л. Мілютіна. – К.: МАУП, 2004. – 192 с.
5. Панфилова А.П. Тренінг педагогического общения: учеб пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 336с.
6. Тренінгові технології навчання: [навч. посіб.] / Г.О. Ковальчук, Н.Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін. – К.: КНЕУ, 2006. – 320 с.

Т.А. ЛУШПАЙ

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ (1930-1941 РОКИ)

Постановка проблеми. У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна відстоює свободу й територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває патріотичне виховання особистості. Сензитивним для формування

основ патріотизму є дошкільний вік, адже тоді відбувається формування свідомості, інтенсивно розвиваються почуття та емоції. Розбудова Української держави, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів вимагають кардинального оновлення національної освіти України. В галузі дошкільної освіти в Україні в контексті формування почуття патріотизму почали відбуватись суттєві зміни на початку 30-х років ХХ століття. У цей період були створені дошкільні заклади, окреслено завдання й зміст навчально-виховної роботи в них, розроблено навчально-методичне забезпечення. Метою виховання в дошкільних закладах визначалися всебічний розвиток дітей і виховання в них любові й відданості Батьківщині. Водночас виховна робота з формування патріотизму була уніфікована й підмінювалася розвитком інтернаціоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку присвячено чимало наукових розвідок діячів культури, педагогів та письменників України, таких, як: Л. Українка, Т. Шевченко, Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський. Проблему формування почуття патріотизму в контексті виховання дітей дошкільного віку в дусі українського патріотизму розглядають українські дослідники: О. Вишневський, Т. Гавлітіна, М. Качур, Г. Коваль, В. Кузь, В. Кузьменко, В. Матящук, М. Стельмахович.

Мета статті – на основі розгляду соціально-політичних трансформацій періоду 1930-1941 рр. висвітлити основні думки провідних громадських діячів, освітян щодо розвитку дошкільної освіти та патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вчені визнають виховання почуття патріотизму найважливішим завданням усієї системи освіти, а сам патріотизм розглядають як прояв принципу моралі. М. Ярмаченко розкриває сутнісну основу цього принципу: «... піклування про інтереси та історичну долю країни й готовність заради неї на самопожертви; вірність вітчизні, що

бореться з ворогами; гордість за соціальні та культурні досягнення своєї країни; співчуття до страждання народу і негативне ставлення до соціальних пороків суспільства; повага до історичного минулого вітчизни і успадкування його традицій; прив'язаність до місця проживання (до міста, села, області, країни в цілому)» [1, с. 356].

Г. Кравченко зазначає, що «патріотичні почуття – це результат цілеспрямованого виховного впливу на дитину з наймолодшого віку. Патріотичне почуття за своєю природою – інтегральне, оскільки об'єднує в єдине ціле всі складники розвитку особистості – моральний, трудовий, розумовий, естетичний, фізичний. Воно формується поступово, під впливом навколишнього середовища та інших виховних чинників. Бути патріотом – означає любити материнську мову, свій дім, батьків і всіх людей, природу рідного краю, звичаї, шанувати традиції народу, людську працю, прагнути не лише зберігати духовні скарби народу, а й примножувати їх» [2, с. 3].

Виховання почуттів починається з ознайомлення дітей з близьким і доступним змістом; на основі цих знань виховують первинні почуття, які поступово перетворюються на осмислене й обґрунтоване ставлення дитини до навколишнього. Любов до Батьківщини для дитини дошкільного віку – це любов до того, що її оточує, і до тих, хто про неї піклується [3, с. 17].

Аналіз системи виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку радянського періоду дозволить запобігти помилок у вихованні дітей, допущених у радянському періоді. Отже, зростає інтерес до ретроспективного аналізу виховання патріотичних почуттів дітей дошкільного віку.

Вивчення змісту джерельної бази 30-х-40-х років ХХ століття дозволяє констатувати, що в цей період зростає кількість дошкільних навчальних закладів, та, відповідно, їх функціональна спрямованість. Так, у 30-ті рр. ХХ століття створювались ясла для дітей від народження до 4 років. Відкривались спеціалізовані дитячі комуни під назвою «Будинки дитини», в яких діти могли знаходитись в умовах колективної життєдіяльності протягом 8 годин. На

початку 1930 року починають працювати сезонні та стаціонарні дошкільні заклади в сільській місцевості, які охоплювали навчально-виховним процесом дітей різновікових груп.

Щодо класифікації дошкільних навчальних закладів за типами, то упродовж першої половини 30-х рр. XX ст. основними соціальними організаціями в структурі соціального інституту освіти, що спрямовувались на реалізацію суспільного дошкільного виховання, були сезонні дитячі садки, ясла та майданчики, кількість яких постійно і значно збільшувалась. Соціальні організації суспільного дошкільного спрямування сезонного типу при створенні відповідних умов мали чітко виражену тенденцію перетворюватися на стаціонарні.

На території України з 1930 р. партійними керівними структурами за допомогою методів тоталітарно-репресивного характеру було встановлено модель загальнорадянської шкільної освіти, хоча офіційного проведення шкільної реформи не було. У цей час педагогічна наука і практика відчувала тиск з боку партійного керівництва, внаслідок чого авторитарна педагогіка витісняє залишки вільного виховання. Відповідно, за таких умов в 30-ті рр. XX ст. в дитячих садках України забезпечувався процес формування почуття патріотизму в дітей [4].

На початку 30-х рр. XX ст. на території України, що на той час входила до складу Радянського Союзу, у місцях компактного проживання представників інших національностей відкривались садки, що враховували специфіку етнічного середовища. Як зазначає Л. Артемова, у 1931 р. в Києві працювали ассирійський, татарський, вірменський, грецький, китайський, польський, німецький, чеський дитячі садки. У той час для загального та патріотичного виховання дітей важливим було те, що в усіх дитячих садках, крім китайського, виховання здійснювалося рідною мовою [4].

На території України з 1930 р. партійними керівними структурами за допомогою методів тоталітарно-репресивного характеру було встановлено модель загальнорадянської шкільної освіти, хоча офіційного проведення

шкільної реформи не було. У цей час педагогічна наука і практика відчувала тиск з боку партійного керівництва, внаслідок чого авторитарна педагогіка витісняє залишки вільного виховання. Відповідно, за таких умов в 30-ті рр. ХХ ст. в дитячих садках України забезпечувався процес формування почуття патріотизму в дітей [4].

Тому можна зробити висновок, що на початку 30-х рр. ХХ ст. внаслідок системної та цілеспрямованої роботи партійних органів та центральних органів державної влади система дошкільного виховання достатньо зміцніла, набула розгалуженої структури, стала популярною та набула статусу вагомого чинника виховання дітей дошкільного віку. Але при цьому спостерігалась тенденція щодо переведення на російську мову роботи вихователів з дітьми, що, відповідно, заважало повноцінній національній самоідентифікації дітей дошкільного віку та формування патріотичної свідомості в них [5].

Аналіз динаміки відкриття в цей час дитячих садків показує, що на початку 1936 р. в Україні функціонувало 4609 стаціонарних дитячих садків, в яких виховувалося 216 400 дітей дошкільного віку [6, с. 200]. Досягти таких результатів вдалося завдяки тому, що проблема відкриття дитячих садків, організації сезонних майданчиків вирішувалася централізовано на державному рівні з широким залученням різних відомств та громадськості, оскільки того вимагали чинники соціального та соціально-культурного значення.

Подальший розвиток системи дошкільних закладів на території України зупинила Друга світова війна, що розпочала фашистська Німеччина. Протягом 1941-1943 рр., коли територія нашої держави була окупована німецькими військами, багато дитячих садків та закладів освіти було знищено. За таких умов система дошкільних закладів була зруйнована.

Висновки. Аналіз архівних та наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що 30-ті рр. минулого століття знаменувалися подальшим розвитком та зміцненням системи дошкільної освіти саме у напрямі

патріотичного виховання та на цьому тлі формуванням у них патріотичних почуттів.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому вивченні та виробленні конкретних пропозицій щодо шляхів застосування досвіду виховання патріотичних почуттів дітей дошкільного віку в 1930-1941 роки для розв'язання актуальних проблем у сучасних освітніх процесах в Україні.

Список використаних джерел

1. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. К.: Пед. думка, 2001. 516 с.
2. Кравченко Г. Ю. Метод проектів у розвитку якості дошкільної освіти. Х.: Ранок, 2016. 176 с.
3. Кривоніс М. Л. Патріотичне виховання в ДНЗ. Х.: Ранок, 2016. 192 с.
4. Артемова Л. В. Історія педагогіки України. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. К. : Либідь, 2006. 424 с.
5. Мусієнко В. С. Проблема формування почуття патріотизму в історико-педагогічному контексті / Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА / [Історико-педагогічні дослідження в Україні: стан, проблеми, перспективи: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених (Хмельницький, 18 жовтня 2012 р.)]. Хмельницький: ХГПА, 2012. Вип. 1. С. 149-156.
6. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР / Редакційна колегія: Бондар А. Г., Дзеверін О. Г., Кобзар Б. С., Костюк Г. С., Мазуркевич О. Р., Чепелєв В. І., Шевченко В. С. К. : Радянська школа, 1967. 482 с.

В.С. МАНІЯК

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук, доцент Г.Б. Бреславська

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПАТРІОТИЗМ ЯК ЦІННІСНИЙ ІМПЕРАТИВ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА

Вступ. З моменту зародження України патріотизм відігравав роль своєрідного генетичного коду, який притаманний саме українцям, які десятиліттями плекали ідею незалежної держави. Сьогодні, як ніколи раніше, в умовах широкомасштабної війни на території України, розв'язаною країною терористом, яка намагається задовольнити свої імперські амбіції – ця проблема набуває актуальності. Тому сьогодні та в майбутньому патріотичне виховання повинно стати пріоритетним фактором для формування в учнів на базі закладу освіти. Проблеми патріотизму досліджували вчені у різних напрямках: теоретичні основи національного виховання (Г. Ващенко, І. Огієнко, Г. Сковорода); теоретичні засади патріотичного виховання учнів (В. Кремень). Доречно зауважити, що педагогічна практика Василя Олександровича Сухомлинського стосується вищезазначеної теми.

Актуальність. Останні роки стали важкими для українців, вони характеризуються Революцією Гідності, гібридною війною на Сході, яка тривала вісім років, інформаційною війною, яку веде ворог. Особливо тяжко сьогодні, коли ми на власні очі спостерігаємо широкомасштабне вторгнення росії, яка ганебним способом намагається встановити свою гегемонію на континенті. В цих умовах важливо формувати патріотичну націю, адже тільки таким чином український народ зможе ще більше об'єднатися в єдине ціле та вистояти до кінця, не дивлячись на труднощі, з честю, гідністю та вірою в незалежність та свободу держави Україна.

Патріотизм - це не просто дефініція, яка містить у собі істотні ознаки певного явища - це те, з чого починається будівництво могутньої України; це наші мрії в перемогу, за яку українці щодня втрачають життя; це незламний дух нації, завдяки якому ми невпинно боремся за нашу волю; це звитяга кожного українця, який голіруч боронить своє село від окупантів. Істина патріотизму полягає в моральному усвідомленні кожним громадянином самотності свого народу, щирої гордості за свою Батьківщину, за український народ, який має

вікову історію свого існування та сьогодні виборює право на власну державність та територіальну цілісність.

Військовослужбовці, прикордонники, нацгвардійці, поліцейські, співробітники силових структур, вчителі, волонтери, медики, студентство та звичайні небайдужі люди – у цю страшну хвилину всі разом та кожен окремо впевнено стоять на варті честі та доблесті у боротьбі за відродження вільної та сильної України. Одні домагалися цієї мети мечем на полі бою, а інші – своїми діями допомагають нашим захисникам. Об'єднує їх воєдино не просто вислів «я-патріот», а відчайдушні вчинки в ім'я світлого та щасливого майбутнього на теренах та просторах України: від Києва до Одеси, від Львова до Луганська, від Карпат до Криму.

Переломним моментом в історії незалежної України стала Революція Гідності, яка продемонструвала народний спротив студентів та активістів проти бюрократії влади. Українці проливали кров, відстоюючи демократичні цінності усього суспільства. Загиблих в роки Євромайдану називають Небесною Сотнею, громадянами, дух яких був пронизаний патріотизмом до України. Сьогодні ми на власні очі стали свідками тієї жахливої війни, яку розв'язало кремлівське керівництво для того, щоб знищити нашу націю. Українці, не бажаючи бути рабами в своїй країні, відважно та героїчно ведуть воєнні дії з армією, яка є набагато більшою чисельно, але це аж ніяк не зупиняє нас, а тільки надасть наснаги та віри в перемогу. Після того звірства, яке продемонструвала російська армія в Бучі, Гостомелі, Ірпені, після зруйнованих, ще вчора квітучих міст: Маріуполя, Харкова, Сум - в нас немає іншого шляху, ніж боротися до переможного кінця, чого б нам це не коштувало.

В свій час Григорій Ващенко наголошував, що джерелом героїчної служби Державі є свідомий обов'язок перед нею, сполучений з любов'ю до неї, до свого народу [1, с.192].

Ми вважаємо, що всі ці події повинні ще більше згуртувати наш народ, але для цієї перспективи держава навіть в умовах війн не повинна зупинятися на

шляху формування «патріота» своєї держави в закладах освіти. В Указі Президента України від 2019 зазначається, що в Україні патріотичне виховання є ключовим напрямком діяльності держави щодо розвитку національної свідомості[2]. Патріотизм - це риса характеру, яку потрібно виховувати у свідомості кожної дитини, адже від цього залежить майбутнє України. Важливе значення у реалізації цієї мети відводиться родині, як первинному осередку формування особистості, в ній закладаються основи світогляду, моральних переконань та цінностей. Родинне виховання повинно прищеплювати у дитини ще з малечку любов до держави, в якій вона народилась, до здобутків духовної культури, до державних символів. Подібного підходу у своїх педагогічних доробках додержувався В. О. Сухомлинський, який стверджував, що «патріотичне виховання школярів доцільно здійснювати на національних цінностях, серед яких провідними є любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до членів сім'ї та родини, любов до рідної мови, бережливе ставлення до історії та культури українського народу» [3; с. 256].

Виховний вплив школи на дитину можливий тільки завдячуючи цілеспрямованій та систематичній роботі колективу вчителів, націленого на формування свідомого громадянина-патріота. Для досягнення цієї мети заклади освіти проводять різноманітну виховну діяльність : організовують патріотичні заходи в дистанційному режимі, проводять віртуальні виставки здобутків матеріальної культури українського народу. Школа повинна турбуватися про урізноманітнення форм навчання на шляху до формування громадянина, до них можна включити: тематичні заходи, приурочені державним святкам, онлайн-екскурсії матеріальної спадщини українців. На останнє доречно приділяти особливу увагу, адже екскурсії до визначних історичних пам'яток України, різноманітних краєзнавчих музеїв допоможуть зрозуміти учням в чому саме проявляється національна самобутність українського народу.

Отже, патріотизм вимірюється любов'ю та повагою до держави, готовністю стати до захисту її територіальної цілісності, берегти та

примножувати її здобутки. В умовах широкомасштабного вторгнення окупанта, що загрожує конституційному ладу та суверенітету України потрібно робити вагомий акцент на формування в закладах освіти свідомого патріота своєї держави, який без вагань стане до захисту своєї Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал для педагогів, молоді та батьків: навч. посіб. - 2-ге вид. Полтава: 1976 р. С.192.

2. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

(дата звернення: 15.05.2022).

3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський – Вибрані твори: у 5-ти т. – Київ: Радянська школа. – 1976 – Т. 3 – С. 7 – 279.

В.С. МАНІЯК

Науковий керівник – викладач філософії Т.В. Куриленко

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ЛЮДИНА І СВІТ ПРИРОДИ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

На межі ХХ – ХХІ століття людство переживає масову трансформацію свідомості, яка полягає в усвідомленні індивідом прямо пропорціональної залежності між всеосяжним впливом людини на природу та техногенною кризою. Очевидно, що загроза глобальної екологічної катастрофи окреслює актуальність цього питання не тільки в межах наукового пізнання, а й в пріоритетності програм державної політики провідних країн, щодо запобігання екологічного колапсу. Зростання тиску людини на природу останнім часом, по-новому висвітив проблему місця людини в природному світі.

Тривалий час «природа» була об'єктом у свідомості людини та суспільства – і таке своєрідне розуміння призвело до її підкорення людським потребам. Сучасні екологічні проблеми, які спіткали людство - це не що інше,

як протест природи проти зазіхань на неї. Це твердження дає можливість припустити, що першим кроком для подолання екологічних катаклізм-є зміна ставлення до природи та визнання її «живим» суб'єктом, який має такі ж права на існування, як і людина. Оскільки природа не може про себе турбуватися то людина, повинна стати на її захист. Саме ці глибокі філософські питання відносно взаємозв'язку людини і природи складають основу глибинної екології. Арне Несс є автором концепції глибинної екології. Він був переконаним, що екологія, як наука не може надати моральні настанови як людині слід жити, тому що для цього потрібна екологічна мудрість. Таку мудрість розвиває глибинна екологія за допомогою: глибинного досвіду, глибинного пошуку, глибинній прихильності – ці елементи складають єдину взаємозалежну систему. Сьогодні спостерігається явище, коли наукові знання, які апріорі повинні допомагати в збереженні навколишнього середовища, навпаки, слугують його підкоренню. Внаслідок цього відбувається забруднення атмосфери викидами з автомобілів та гігантських промислових районів, забруднення річок та океанів нафтою, надмірне використання енергетичних природних ресурсів. Нагромадження екологічних проблем суперечить головній ідеї сцієнтизму – високої цінності наукових знань для людини, для розвитку і прогресу суспільства. В деякому сенсі навіть перебільшення ролі науки, яка повинна розвиватися не дивлячись на суперечності між природним та соціальним буттям.

Позиції сцієнтизму базуються на ґрунті наукового знання й наукової істини, як ключової цінності. При цьому ідеалом сцієнтизму є не просто наукові знання, а лише ті, що здобуваються за допомогою наукових методів. Ідейна позиція сцієнтизму розглядає науку як еталон будь-якого суспільного розвитку. Цікаве твердження висуває в своїх працях Р.В. Клименко, яке полягає в тому, що сцієнтисти не сприймають та не визнають духовні надбання суспільства, які знаходять своє відображення в культурі та релігії, адже вважають, що тільки наука може сприяти розвитку культури. На нашу думку,

це твердження є спірним, адже часто вчені, які творили науку, суб'єктивно сприймали життя через релігію та культуру. Наголошуючи обмеженість можливостей науки, антисцієнтизм у своїх проявах розглядає науку, як ворожу та небезпечну діяльність. Така позиція обумовлена глобальними екологічними катастрофами, які загрожують подальшому існуванню людської цивілізації. Розглянемо приклад проектування та будівництва Чорнобильської атомної електростанції, який ілюструє потужність та силу людського розуму і наукових знань. Ідея сцієнтизму у даному випадку вивела наукові знання на перше місце в людській свідомості. Але кардинально ситуація змінюється після вибуху енергоблоку атомної електростанції, що призвело до екологічного лиха, що сприяло послабленню ідейних позицій сцієнтизму, адже «чиста» наука створила колосальну шкоду довкіллю, суспільству і людині. Беззаперечно, наука – це прогресивне, соціально обумовлене явище, яке покликане задовольняти потреби суспільства. Вона виступає каталізатором, який визначає рівень виховання та духовну культуру громадян у соціумі. Надмірне та невинуватене возвеличення наукових знань дає підстави розглядати ідейні позиції сцієнтистів як вигук підкорення природи для вирішення людських проблем. Наука повинна стояти на захисті природи, так само, як і людина немає відчувати зверхність над навколишнім середовищем. Ключовою проблемою в даному контексті є те, на яких світоглядних засадах використовувати науку. Шукаючи наукові ідеї щодо розв'язання екологічної катастрофи, треба оцінити яким є тип раціональності. На думку В. Зінченка, для розв'язання глобальних проблем, людству потрібно звертатися до іншої гуманної науки. В. Стьопін зазначає, що наука зможе зберегти свій високий суспільний статус, але тип наукової раціональності дещо зміниться. Збережеться пріоритетна ціль науки – це пошук наукової істини. Але характер об'єктів, що їх створює наука, приведе до зміни її картини світу. Новий тип раціональності знаходить свій прояв в науці, а саме: сучасна наука розглядає природу як цілісний організм.

Отже, світ для кожної людини – це світ збереженої природи, де відсутні екологічні катастрофи. Сучасний стан взаємодії людини зі світом природи породжує низку протиріч та проблем, серед яких важливими слід вважати проблему цілей та цінностей, проблему моральності людини (свободи, вибору, відповідальності тощо). Зневажливе ставлення до природи свідчить про моральне знецінення людиною умов свого життя. Формування морального відношення до природи - є ключовою умовою виходу з екологічної кризи. Не потрібно шукати нової моралі та нових цінностей, доречним буде відродити вічні цінності: справедливість та помірність. Що стосується науки, яку вважають причиною техногенної кризи, потрібно поважати позиції сцієнтизму, оскільки саме наука визначає те, яким буде наше життя в майбутньому. Поряд з цим не слід спростовувати та нехтувати ідеєю антисцієнтизму, адже використання наукових знань не за своїм призначенням може призвести до негативних наслідків для всього людства. Пріоритетним завданням сучасних філософських та гуманітарних досліджень стає розробка і оцінка перспектив розвитку науки, спрямованої на цінності та ідеали гармонійного співіснування природи, суспільства та людини. Кожна людини повинна пам'ятати, що наукові знання в її руках можуть як покращити життя суспільству, так і повністю його зруйнувати.

А. В. МАТВЄЄВА

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент К.Б.Авраменко

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОМЕТРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Математика - це важливий предмет в освітньому середовищі, який має сформувати загальні математичні компетенції у молодших школярів. Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти змістовна лінія «Просторові відношення».

Варто відмітити, що основним завданням вивчення геометричного матеріалу в 1- 4 класах є формування в учнів чітких уявлень і понять про такі геометричні фігури, як точка, відрізок прямої, ламана лінія, пряма лінія, кут, круг, багатокутник. Так, виконання геометричних вправ сприяють розвитку просторових уявлень у дітей, умінь спостерігати, порівнювати, абстрагувати й узагальнювати.

По суті, перші уявлення про форму, розміри, взаємне положення, відстань, на якій предмети розміщені один від одного та напрямком, у якому вони перебувають діти дізнаються ще в дошкільний період. Багато дошкільників можуть правильно показувати предмети, які мають форму кулі, куба, круга, квадрата, трикутника, прямокутника. Проте рівень узагальнення цих понять ще не високий: діти протиставляють квадрат прямокутнику, не впізнають знайому форму предмета, якщо самого предмета вони не знають. Діти ще не можуть визначити співвідношення сторін або кутів фігур, розмістити їх на площині, навіть якщо вони дуже великі або дуже малі. Також діти можуть плутать або замінювати назви предметів.

Дійсно, ознайомлення учнів з геометричним матеріалом проходить протягом перших трьох класів. У 1 класі учні повинні знаходити довжину відрізка, орієнтуватися в напрямках руху і в розміщенні предметів відносно себе, що включає такі поняття: вперед, назад, наліво, направо; вгору, вниз; спереду, позаду; зліва, справа. У 2 класі молодші школяри вимірюють довжину ламаної лінії, периметр багатокутника. Програмою 3 класу призначено вивчення площі прямокутника. При цьому визначення понять дітям не повідомляються (і відповідно від учнів не вимагається їх знання). Разом з тим по відношенню до ряду понять вказуються ті суттєві ознаки, які фактично відображають зміст цих понять і дають можливість виділяти відповідні фігури з класу фігур, що відносяться до найближчого родового поняття («прямокутник - чотирикутник, у якого всі кути прямі», «квадрат - прямокутник, у якого всі сторони рівні» і т.п.). Діти повинні навчитися

практично використовувати відповідні ознаки при впізнавання різних фігур, їх класифікацію. Наприклад, можна запропонувати учням викласти з цеглинок LEGO прямокутник. Потім перетворити прямокутник на квадрат. Після цього можна запитати у дітей:

- чим квадрат відрізняється від прямокутника?
- на що схожі ці фігури в навколишньому світі?
- скільки цеглинок потрібно, щоб утворити прямокутник?
- щоб утворити квадрат? Коли діти ознайомились зі властивостями

геометричних фігур можна запропонувати їм побудувати геометричні фігури за допомогою цеглинок LEGO.

Як відомо, на основі практичних робіт учні краще засвоюють поняття геометричного змісту. Такі роботи пов'язані зі згинанням аркушів паперу, викреслюванням фігур і пр.

На мій погляд, формуванню елементарних навичок креслення треба приділити особливу увагу. У програмі вказано час, коли діти повинні навчитися користуватися лінійкою - косинцем, передбачено, які найпростіші побудови і вимірювання вони повинні виконувати. Це викреслювання відрізків заданої довжини і вимір відрізків за допомогою мірної лінійки, побудова на картатій папері прямокутника (квадрата). Діти повинні користуватися циркулем для креслення кіл заданого радіуса, з центром в заданій точці, навчитися будувати прямий кут і прямокутники на нелінованому папері за допомогою креслярського кутника.

Слід зазначити, що успішне навчання учнів з геометрії, значною мірою залежить від розвитку просторових уявлень та уяви молодших школярів.

Розглянемо, що таке уявлення. Уявлення – це чуттєво-наочний образ предметів чи явищ дійсності, який зберігається та відтворюється в свідомості людини і без безпосереднього впливу самих предметів на органи чуття. Бувають уявлення: зорові, тактильні, слухові. Наприклад, у зорових уявленнях відтворюються такі властивості предметів, як колір, форма, об'єм,

рельєф тощо. До зорових належать і просторові уявлення – уявлення про форму, положення, величину, напрям.

На думку багатьох психологів та педагогів основою уявлень є минулий досвід людини. На цій основі дитина може не лише відтворювати ті чи інші образи, а й створювати нові. Тому, психічний процес творення людиною нових образів, уявлень, думок називається уявою. Звісно, уява надзвичайно важлива для оволодіння геометрією. Адже лише завдяки уяві в учнів формується уявлення про точку без розмірів та лінію без товщини, нескінченість прямої і площини.

В цьому відношенні практичні завдання, що розвивають просторову уяву, мають бути пов'язані з різноманітними видами пізнавальної діяльності школярів. Зокрема, це вправи на конструювання моделей просторових тіл з паперу, з пластиліну, вправи на виготовлення каркасних моделей з лічильних паличок і пластиліну, завдання з розгортками просторових тіл, з розбірними моделями просторових тіл.

Слід також підкреслити, що використання геометричних фігур та моделей під час вивчення чисел і дій над ними не повинно обмежуватися тільки роздатковим матеріалом. Корисно проводити молодшим школярам графічні диктанти. Наприклад: вчитель диктує запитання, показує на картках або записує на дошці завдання, а учні в себе в зошитах відповіді зображують графічно:

1. Намалюйте два кружечки.
2. Намалюйте стільки квадратів, скільки вказано на картці (вчитель показує картку з числами 1, 2, 3 тощо).
3. Намалюйте в одному рядку три квадрати, а під ними стільки само трикутників.
4. Намалюйте в одному стовпчику 5 квадратів, а в другому – на 2 більше.
5. Намалюйте чотири трикутники. Декілька з них зафарбуйте зеленим

кольором. Запишіть, скільки трикутників зафарбованих, а скільки – не зафарбованих.

Отже, для того щоб учні мали правильно сформовані геометричні уявлення треба навчити їх орієнтуватися в основних напрямках положення і руху на площині і в просторі; пізнавати і знаходити фігури у навколишньому середовищі; знати назви основних елементів фігур і деяких тіл, уміти їх показати і полічити; вміти вимірювати довжину відрізків і креслити відрізки заданої довжини, знаходити довжину ламаної і периметр многокутника, вміти будувати прямокутники на папері в клітинку.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової загальної освіти.
2. Листопад Н.П. Вивчення елементів геометрії в 1 класі на засадах компетентнісного підходу. Початкова школа. 2012. № 11. с. 4– 9.
3. Електронний ресурс: <https://www.freepapers.ru/27/metodika-vivchennya-geometricnogo-materalu-rozmshhennya/262853.1735682.list1.html>

А. В. МАТВЄЄВА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

На сучасному етапі особливої уваги заслуговує дослідження проблеми індивідуального стилю діяльності вчителя. Для кожного вчителя актуальним є розкриття творчого потенціалу, розвиток суб'єктних особистісних якостей і особливостей в умовах освітнього середовища.

Досліджуючи проблему формування індивідуального стилю професійної діяльності вчителя, доцільно звернутися до аналізу таких понять, як «стиль», «індивідуальний стиль діяльності», «індивідуальний стиль професійної діяльності».

У психологічному аспекті «стиль» – це спосіб існування чого-небудь, який відрізняється сукупністю своєрідних прийомів [1, С. 507].

У педагогіці «стиль» розглядається як «відносно стійка сукупність характеристик і повторюваних рис людини, які виявляються у її мисленні, поведінці, спілкуванні». На думку С. Гончаренка, стиль виробляється під час теоретичного і практичного освоєння людиною навколишньої дійсності. [2, С. 320].

Слід сказати, що термін «стиль» у науковий обіг уперше ввів австрійський психолог Альфред Адлер для пояснення своєрідності життєвого шляху особистості [3].

Так, у вітчизняній психології одним із перших, хто почав вивчати стиль як спосіб успішного виконання діяльності, що залежить від здібностей людини, став Б. Теплов. Його ідеї отримали продовження в дослідженнях інших вчених В. Мерліна та Є. Клімова, які у 60-х роках ХХ століття ввели поняття «індивідуальний стиль діяльності». У вузькому розумінні це поняття вони тлумачили як стійку систему засобів діяльності, зумовлену типологічними особливостями суб'єкта, у широкому – як індивідуально-своєрідну систему психологічних властивостей, які свідомо або стихійно використовує людина для найкращого урівноваження своєї індивідуальності із зовнішніми умовами діяльності [4, С. 166-167].

Згідно з теорією З. Вяткіної, під індивідуальним стилем діяльності слід розуміти певну систему взаємопов'язаних способів дій, зумовлену властивостями нервової системи, завдяки якій люди з різними типологічними властивостями досягають однаково високих результатів у діяльності, використовуючи при цьому різні прийоми і способи роботи, які найбільше відповідають їхній індивідуальності [5, С. 26].

Сучасний український педагог Л. Андрощук індивідуальний стиль діяльності визначає як «модель діяльності, яка базується на сукупності різнорівневих властивостей індивідуальності і забезпечує активне становлення

людини в суспільстві на засадах самоактуалізації, творчої самореалізації, суспільної діяльності в межах особистісного креативного вибору» [5].

Варто відмітити, що індивідуальний стиль професійної діяльності вчителя не виникає миттєво, він проходить довготривалий процес становлення у професійній діяльності, джерелом його є протиріччя між потребою особистості в персоналізації, індивідуалізації власної діяльності.

Важливим при вивченні проблеми індивідуального стилю діяльності є питання його структури.

В. Мерлін вважав, що різні рівні індивідуального стилю діяльності вирізняються залежно від домінування того чи іншого джерела детермінації та від свого складу. Дослідник виділяє такі рівні стилю діяльності: індивідуальний стиль життєдіяльності, індивідуальна система операцій та індивідуальна стратегія проміжних цілей для досягнення загального напрямку діяльності.

Німецький психолог К. Левін позначив три стилі професійної діяльності педагога: авторитарний, демократичний і ліберальний. У стилі виділяються дві сторони: змістовна і технічна, тобто формальна (прийоми, способи).

Розглянемо кожен із них:

- **Авторитарний стиль**, коли вчитель допускає можливість участі учнів в обговоренні проблемних питань, але рішення насамкінець приймає сам вчитель, відповідно до своїх установок.

- **Демократичний стиль**, коли вчитель звертає вагу та враховує думки учнів, прагне зрозуміти їх, переконати, а не наказувати, веде діалогічне спілкування «на рівних».

- **Ліберальний стиль**, коли вчитель уникає керівництва колективом класу, або «йде на поводу їх бажань».

Разом із тим, за характером включеності педагога в діяльність спілкування, В.А. Кан-Калік диференціював наступні стилі:

- стиль захопленості педагога спільно з учнями творчою діяльністю і є вираженням відношення вчителя до своєї справи, до своєї професії;

- стиль дружнього відношення, яке служить загальним фоном та передумовою успішності взаємодії вчителя з класом;
- стиль спілкування - дистанція, яка є вираженням авторитарного стилю, який позитивно впливає на зовнішні показники дисципліни, організованість учнів, але може призвести до особистісних змін;
- стиль спілкування - залякування та загравання, що є свідченням професійної недосконалості педагога.

Слід зазначити, що найбільш повне власне діяльнісне уявлення про стилі педагогічної діяльності було запропоновано А. К. Марковою та А.Я. Ніконовою. Ними виділено 4 типи індивідуальних стилів, які характеризують сучасного вчителя:

- **Емоційно-імпровізаційний.** Орієнтуючись здебільшого на процес навчання, вчитель недостатньо адекватно планує свою роботу по відношенню до кінцевих результатів.
- **Емоційно-методичний.** Орієнтуючись як на результат, так і на процес навчання, вчитель адекватно планує навчально-методичний матеріал, не упускаючи закріплення і запам'ятовування, включаючи повторення і контроль знань, що плануються.
- **Розумово-імпровізований.** Для вчителя характерні орієнтація на процес і результати навчання, адекватне планування, оперативність, поєднання інтуїтивності і рефлексії.
- **Розумово-методичний.** Орієнтуючись здебільшого на результати навчання і адекватно плануючи навчально-виховний процес, вчитель виявляє консервативність у використанні засобів педагогічної діяльності.

Таким чином, проаналізувавши наукові джерела, можна стверджувати, що індивідуальний стиль діяльності розглядають як форму пристосування людини з різними властивостями нервової системи до конкретних умов діяльності.

Отже, поняття «індивідуальний стиль педагогічної діяльності», на думку багатьох науковців, є багатоаспектне явище з позиції різних підходів: особистісно-розвивального (стиль як індивідуально-своєрідна система розвитку особистості вчителя); діяльнісного (стиль як визначальний компонент системи способів діяльності); особистісно-діяльнісного (стиль як інтеграція індивідуальних якостей і системи способів діяльності).

Список використаних джерел

1. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник: Прапор, 2007. 640 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с
3. Климов Е. А. Индивидуальный стиль деятельности (в зависимости от типологических свойств нервной системы). Казань : Изд-во КГУ, 1969. 8 с.
4. Мерлин В. С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. М. : Педагогика, 1986. 256 с.
5. Андрощук Л. М. Формування індивідуального стилю діяльності Умань, 2009. 21 с.

В. Д. НАКОНЕЧНА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю. О. Бабаян

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПРОФЕСІЙНА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ В ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

В сучасному світі для повноцінної самореалізації та професійного розвитку особистість має вміти протидіяти не лише зовнішнім чинникам, але й долати внутрішні стереотипи, сформовані суспільством, сімейним вихованням, давніми традиціями. Під впливом традицій і виховання в суспільстві вкоренилося стереотипне мислення, що «чоловіки не можуть виконувати жіночу роботу», «роль жінки – виховувати дітей і готувати їжу», «жінка не може займати керівні посади»; утворилися сталі вирази як «чоловіча робота» і

«жіноча робота». І це лише незначна частина стереотипів, у яких зростало не одне покоління.

З активним розвитком суспільства гендерні стереотипи поступово втрачають свою силу, але їх вплив на можливості професійної самореалізації особистості все ще достатньо суттєвий.

Однією з ключових умов розвитку української суспільства є вирішення проблем гендерної рівності.

У сучасній науковій літературі багато робіт присвячено питанням гендерної рівності та гендерних стереотипів. Різні аспекти гендерної рівності у своїх роботах досліджували: Василик А. В., Данюк В. М. – соціальний аспект; Грибовська А. А., Войтенко А. В. і Юшко А. М. – правові аспекти; Дубиніна М. І. та Степанова Е. Р. – психологічні аспекти; Цимбалюк С. О. – економічні аспекти. Однак для вирішення проблеми впливу гендерних стереотипів на професійну самореалізацію потрібний комплексний і системний підхід, причому за участі держави та громадськості.

Століттями в українському суспільстві формувався образ жінки-матері, берегині, по суті, позбавленої інших соціальних ролей, окрім репродуктивної. Тому вагомим чинником, який впливав на можливості професійної реалізації особистості тривалий історичний період, була саме статева приналежність.

У ХХ ст. ставлення до жінки та її ролі в суспільстві почало змінюватися. Для дослідження сутності та проявів гендерних стереотипів та існуючих гендерних бар'єрів професійної самореалізації проаналізуємо основні дефініції.

В англійській мові для означення статі людини використовується два слова: sex і gender. Перше означає саме «стать» людини як набір сексуально-біологічних характеристик (генетичних, анатомічних, фізіологічних). Друге поняття увійшло у вжиток із психології та соціології й означає соціально-рольовий статус людини (соціальні можливості кожної статі в освіті, професійної діяльності, доступ до влади, сімейні ролі та ін., особливості соціальної поведінки, стилю життя та способу мислення). Якщо ми кажемо

«стать» чи «біологічна стать», то маємо на увазі фізичні та фізіологічні відмінності чоловіка та жінки; якщо використовуємо термін «гендер» чи «соціальна стать», то говоримо про психологічні, соціальні та культурні особливості між чоловіком та жінкою.

Гендер стосується не тільки чоловіків та жінок як окремих індивідів, а й характеризує відносини між ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини в цілому.

Гендерні стереотипи (Gender Stereotypes) – це стійкі уявлення про риси, якості, можливості та поведінку статей. Стереотипи тісно пов'язані з гендерними ролями, закріпленими через систему культурних норм функціональними спеціалізаціями чоловіка та жінки у суспільстві.

Гендерні стереотипи – це упереджені соціальні та культурні шаблони чи ідеї, згідно з якими чоловіків та жінок наділяють такими характеристиками та функціями, які визначені й обмежені їхньою статтю.

Гендерні стереотипи – серйозна перешкода для досягнення гендерної рівності, вони призводять до дискримінації за ознакою статі. Формування таких стереотипів може обмежувати розвиток природних талантів і здібностей дівчаток і хлопчиків, жінок і чоловіків, їхні наукові та професійні вподобання та досвід, а також можливості в житті загалом.

М. І. Дубиніна зазначає, оскільки професійна самореалізація відбувається в період ранньої дорослості (від 23 до 45 років), що збігається з часом планування та створення родини, підкреслення гендерних відмінностей між чоловіками і жінками (стереотипізація) може ускладнювати кар'єрне зростання.

Хоча сучасна молодь популяризує руйнування гендерних стереотипів у всіх сферах життя, все ж не поодинокими залишаються випадки, як в Україні, так і у світі, коли навіть в рекламних кампаніях, журналах і ЗМІ маніпулюють образом жінки, використовуючи та акцентуючи увагу на статі, еталонах краси, зовнішності, нівелюючи інтелект та інші характеристики жінки. А це, своєю

чергою, суттєво впливає на формування громадської думки, поширення та закріплення стереотипів у суспільстві.

Звичайно, наявні гендерні стереотипи та упередження проявляються і у професійній діяльності, як одній із ключових сфер особистісної самореалізації людини.

Дуже часто можна почути від знайомих: «Мене не беруть на посаду адміністратора магазину, тому що я дівчина, а це чоловіча робота»; «Мені відмовили у роботі, тому що я молода, а це значить, що скоро у мене можуть з'явитися діти і я піду в декретну відпустку» або «Не хочуть брати на роботу, тому що в мене є діти, вони часто хворіють, а це значить, що я буду часто брати лікарняну відпустку». Таких прикладів, нажаль, дуже багато. Гендерні стереотипи стосуються не лише жінок, але й в меншій мірі чоловіків. Як от «чоловік не може бути дизайнером одягу, це – жіноча робота» або «вихователь у дитячому садочку – не чоловіча професія», тому що за статистикою, найчастіше, вихователі – жінки. Під впливом незначних змін тенденцій розвитку професій і з'являються гендерні стереотипи.

Якщо дослідити детальніше питання впливу статі на кар'єрне зростання, то можна зрозуміти, що на це переважно впливають амбітність, наполегливість, професійність, постійне самовдосконалення. Стать не є визначальною під час самореалізації особистості в суспільстві. Але, нажаль, досі існує значний розрив у оплаті праці чоловіків та жінок. Це підтверджують дані офіційної статистики. На нашу думку, на такий розрив в оплаті праці чоловіків та жінок впливає багато чинників; серед об'єктивних можуть бути сфера зайнятості, тривалість роботи, досвід тощо.

На думку, Цимбалюк С. О., «різниця у кваліфікації, характеристиках і компетентностях чоловіків і жінок може бути істотною причиною наявності гендерних розривів у оплаті праці. Разом із тим має місце практика, коли роботодавці по-різному оцінюють кваліфікацію, характеристики та компетентності жінок і чоловіків, котрі мають однаковий рівень освіти, досвід,

навички тощо, що є ознакою гендерної дискримінації. Ключовою характеристикою, котра пояснює різницю в оплаті праці чоловіків і жінок, є досвід роботи через тривалі перерви в роботі жінок, які мають дітей».

Узагальнюючи, бачимо, що в сучасних умовах розвитку суспільства та популяризації гендерної свободи люди починають дедалі більше приймати самостійні професійні та життєві рішення, і це свідчить про позитивний рух.

Але подекуди вплив гендерних стереотипів залишається доволі відчутним, що знижує можливості професійної самореалізації жінок.

Так, з початку 1990-х у Верховній Раді було 2,2% жінок, у 2006 р. – 8,5%, зараз – 27,75%. У країнах ЄС жінок у парламентах в середньому становить понад 30%, а у Швеції, Фінляндії, Іспанії – понад 40%.

Під час економічного форуму було оприлюднено нове дослідження The Global Gender Gap Report 2020, у якому визначено індекс гендерної рівності у 153 країнах світу. Україна посіла 59 місце у рейтингу – це на 6 сходинок вище, ніж у минулорічному звіті. Лідерами цього рейтингу є скандинавські країни.

Прогресивним досвідом боротьби з гендерними стереотипами є Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 рр., в якій визначено 6 стратегічних цілей, зокрема Стратегічна ціль № 1 спрямована на запобігання гендерним стереотипам і сексизму та боротьбу з ними. Результатами її реалізації визначено: визнання всіма державами-членами та відповідними суб'єктами потреби та переваг досягнення дефакто гендерної рівності; імплементація відповідних стандартів у державах-членах; зміни в законодавстві та політиці для реалізації стандартів; законодавство і політика мають бути змінені для усунення гендерних стереотипів і сексизму в секторах освіти, ЗМІ й ІКТ; реалістичне зображення жінок і чоловіків у ЗМІ держав-членів, зокрема в соціальних мережах; ЗМІ й ІКТ мають сприяти гендерній рівності, а жінки та дівчата мати більше можливостей використовувати повний потенціал цих секторів.

В Україні для подолання гендерних стереотипів та забезпечення гендерної рівності в професійній сфері вжито ряд заходів на державному рівні. Зокрема, створено законодавчу базу, яка регламентує питання гендерної рівності та запобігання дискримінації: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Окрім запровадження гендерних квот на місцевих виборах, як позитивні зміни в законодавстві можна також відзначити нове для юридичної практики України поняття гендерної ідентичності, яке запроваджено в Законі України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу» від 12.11.2015 р. № 785-VIII, яким заборонено дискримінацію у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від гендерної ідентичності або інших ознак.

Отже, можна стверджувати, що законодавством України закріплено правові обов'язки роботодавців забезпечувати гендерно дружнє середовище, зокрема створювати умови, що дозволятимуть жінкам суміщати працю та сімейні обов'язки; гарантувати однакову оплату праці жінок і чоловіків однакової кваліфікації та за однакових умов праці; створювати безпечні умови праці для життя та здоров'я працівників; уживати заходів, які б унеможливили сексуальні домагання на роботі тощо. Однак роботодавці подекуди нехтують забезпеченням рівних прав і можливостей чоловіків та жінок.

Функціонування громадянського суспільства залежить від вирішення гендерних питань – це стосується не тільки бажання жінки та чоловіка бути реалізованими професійно та соціально, швидше за все, це бажання всього соціуму жити у вільній розвинутій країні. Дедалі більше світ навколо нас змінюється, трансформується зміст гендерних ролей, жінки активно вибудовують кар'єру та реалізують себе не лише в родині, й а у професії. Проте

досі як у розвинених країнах, так і в Україні мають місце прояви гендерних стереотипів, які перешкоджають особистісній і професійній самореалізації чоловіків та жінок. Заходи щодо боротьби із гендерною дискримінацією мають бути реалізовані на всіх рівнях і в усіх сферах суспільного життя – від особистісного, сімейного до державного та міжнародного, від сфери освіти та культури до політичної, соціальної, економічної тощо.

Список використаних джерел

1. Василик А. В., Бойчук Н. С., Омельченко К. С. Гендерні аспекти професійної самореалізації в Україні. 2020 URL: http://www.business-inform-2020-5_0-pages-268_274.pdf
2. Global Gender Gap Report 2020. World Economic Forum. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf
3. Грибовська А. А. Конституційні засади гендерної рівності в Україні : дис. канд. юр. наук : 12.00.02. Харків, 2019. 250 с.
4. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / за ред. Ю. І. Саєнка. Київ : ВАІТЕ, 2007. 143 с.
5. Дубиніна М. І. Гендерні особливості професійної самореалізації жінок. Теорія і практика сучасної психології. № 3. 2018. С. 24–27. URL: http://www.tpsjournal.kpu.zp.ua/archive/3_2018/6.pdf
6. Закон України «Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу» від 12.11.2015 р. № 785-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-19>
7. Стратегія гендерної рівності ради Європи на 2018–2023 роки / Рада Європи. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
8. Цимбалюк С. О. Гендерні розриви в оплаті праці в Україні: аналіз детермінантів. 2019. С. 310–315. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2018/31285/Sz_19-95.pdf?sequence=1

9. Войтенко А. В., Юшко А. М. Гендерна нерівність на українському ринку праці: перевага чи недолік? // Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві : зб. наук. пр. за матеріалами II Інтернет-конференції (м. Харків, 29 листопада 2019 р.) / Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 153–159. URL: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/29_11_2019_23.pdf

Ю.М. НІКОЛАЄВА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ НА ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ

Необхідною умовою формування особистості дитини і важливим чинником її соціального розвитку є емоції. Необхідність в емоційному спілкуванні та отриманні позитивних емоцій є однією з найважливіших соціальних потреб, яка з розвитком особистості удосконалюється за формою і змістом. Сімейне виховання – це тривалий процес впливу на особистість дитини, який полягає у спрямованих діях з боку батьків для досягнення певного результату. Також це несвідомий вплив на дитину, який відбувається повсякчас у процесі спілкування батьків і дитини, і вплив, який чинить на дитину поведінка й приклад батьків.

У дослідженні проблеми розвитку особистості в сім'ї та характеру взаємовідносин між батьками й дітьми, важливий внесок зробили видатні зарубіжні (Д. Бомрінд, Е. Еріксон, Е. Фромм) та вітчизняні (Л.С. Виготський, А.П. Гречишкіна, Д.Б. Ельконін, Т.В. Кравченко, О.М. Леонтєв, С.Л. Рубінштейн) психологи і педагоги.

Г. Барретт і Дж. Кампос виділили чотири характеристики батьківських емоцій, які можуть впливати на емоційну поведінку дитини. По-перше, батьківські емоції як реакції на специфічні події можуть безпосередньо

імітуватися дитиною. Якщо батьки реагують на когось позитивними або негативними емоціями, то дитина, швидше за все, реагуватиме схожим афектом. По-друге, діти засвоюють певні вирази емоцій, які, зазвичай, використовують батьки. Дитина може копіювати саркастичну інтонацію або навіть конкретну фразу, яка часто вживається дорослими. По-третє, батьки моделюють ефективні або неефективні прийоми подолання труднощів, і діти засвоюють ці патерни, спостерігаючи, як батьки справляються з емоційно важкими ситуаціями. В четвертих, це емоційний клімат сімейного оточення, що створений батьками і який непомітним чином може впливати на дитину. Тепла, дружня атмосфера в сім'ї, прийняття дитини батьками є невід'ємною умовою задоволення потреби дитини в любові. Особливості батьківського ставлення показують вплив на формування особистості дитини, її самооцінку, образ «Я», взаємини з однолітками.

За дослідженнями Е.О. Смирнової та її колег, діти, що ростуть в неповних сім'ях, мають менш сприятливу картину емоційно-особистісної сфери, порівняно з тими, що виховуються в повних сім'ях. Наявність батьків є однією з важливих передумов нормального емоційного та морального розвитку дитини. На думку К. Ізарда, не менш важливим виявляється реагування батьків на вираження у дітей емоції радості. Переживання цієї емоції вкрай важливі для нормального розвитку дитини.

У молодшому шкільному віці особливо яскраво виражена соціалізація емоційної сфери. Важливо, які емоційні враження отримує дитина: позитивні або негативні, які почуття дорослих вона спостерігає: щирість, дбайливість, ніжність, спокійний тон, гумор, буркітливність, задрість тощо. Емоційна сфера молодших школярів характеризується: легкою чуйністю на події, що відбуваються; безпосередністю і відвертістю вираження своїх переживань – радості, смутку, страху, задоволення або незадоволень; готовністю до афекту страху; в процесі учбової діяльності страх дитина переживає як передчуття прикрощів, невдач, невпевненості в своїх силах; школяр відчуває загрозу

своєму статусу в класі, сім'ї; великою емоційною нестійкістю, частою зміною настрою, схильністю до короткочасних і бурхливих афектів.

Отже, емоційно-вольовий розвиток дитини нерозривно пов'язан зі стилем батьківського виховання і з характером взаємин батьків і дітей. Наявність в сім'ї зразка, яким виступають батьки, значно полегшує психічний та моральний розвиток дитини, дозволяє йому найбільш повно проявити і реалізувати свої емоційні можливості і виразність, яка не має собі аналога і відіграє незамінну роль у формуванні особистості.

Т. С. НЕВЕДОМОВА

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛІНСЬКОГО

СТИЛЬ ЖИТТЯ ТА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

В нинішні дні відбувається інтеграція психологічного знання про людину. З огляду на це розгляд явищ соціально-психологічного порядку в контексті гуманістичного підходу в психології є актуальним. Подана проблема вирішувалася багатьма вченими на матеріалі аналізу механізму взаємозв'язку процесів самоактуалізації та формування стилю життя. Обидва поняття базуються на гуманістичній психотерапії та погляді соціальної психології на саморегуляцію соціальної поведінки.

Дотримуючись напряму, що розглядає стиль життя через призму особистісних диспозицій, а також з огляду на деякі останні узагальнюючі розробки, ми визначаємо це поняття як індивідуально обрану, стійку, цілісну, ієрархічно організовану систему засобів побудови особистістю взаємодії зі своїм соціальним оточенням з метою реалізації власного сенсу життя. Інтегральними характеристиками стилю життя виступають ціннісні орієнтації і спрямованість інтересів особистості, які і виконують змістотворну функцію.

Не важливо якого стилю життя дотримується людина, тому що найчастіше її життєдіяльність в цілому може оцінюватися або як

притосувальна, адаптивна, або як та, що розвивається, перетворює світ навколо і усередині себе. Важливо зазначити, що якщо зовнішню успішність людського життя можна оцінити за її об'єктивними досягненнями, то внутрішня задоволеність може виражатися опосередковано, через переживання людиною осмисленості свого життя і самоактуалізації в ньому [7; 8].

Гуманістичні теорії підкреслюють, що, крім задоволення біологічних потреб, що забезпечують гомеостаз людини як організму, існує певна необхідність реалізації духовних потреб (наприклад, у сенсі життя, самореалізації), фрустрація яких призводить до появи неврозів особливого роду, властивих тільки людській особистості, – так званих ноогенних неврозів.

Існують діагностичні, стандартизовані процедури вимірювання деяких з вищих потреб. Так, Дж. Крамбо і Л. Махолик запропонували розглядати здатність мати мету в житті як особливу психологічну якість, що будується з 5 складових. Ці складові є надійними діагностичними ознаками для визначення «екзистенціального вакууму», навіть якщо вони застосовуються поза опитувальником, у звичайній клінічній бесіді [8].

Реалізація вищих потреб – це чинник душевного здоров'я і благополуччя людини, тому не дивно, що показники свідомості буття корелюють з такими рисами і якостями особистості, як нейротизм, психотизм, інтернальність та емоційна стійкість.

І, звичайно ж, піднімаючи питання свідомості людського буття, необхідно згадати потребу в самоактуалізації [5]. Адже це також вища потреба, яка наділена високою варіативністю. Поняття самоактуалізації було запропоноване нейропсихологом К. Гольдштейном і розроблено в гуманістичній психології А. Маслоу, К. Роджерсом, Е. Шостромом.

Абрахам Маслоу в своїй праці зазначав, що перш ніж людина зможе досягти самоактуалізації, необхідно задовольнити основні потреби людей (наприклад, їжа, притулок, тепло, безпека, почуття приналежності). Проте

Маслоу стверджував, що досягнення стану справжньої самоактуалізації в повсякденному суспільстві було досить рідкісним явищем.

Дослідження показують, що коли люди живуть життям, що відрізняється від їх справжньої природи та можливостей, вони рідше будуть щасливими, ніж ті, чий цілі та життя збігаються. Наприклад, хтось, хто має вроджений потенціал бути великим художником або вчителем, може ніколи не реалізувати свої таланти, якщо його енергія зосереджена на задоволенні основних потреб людей. Коли людина просувається вгору за ієрархією потреб Маслоу, вона може врешті-решт досягти вершини – самоактуалізації.

Самоактуалізатор – це людина, яка живе творчо та повністю використовує свій потенціал. Мається на увазі прагнення до самореалізації, а саме до тенденції актуалізуватися в тому, чим індивід потенційно є.

Маслоу заснував свою теорію частково на власних припущеннях чи переконаннях щодо людського потенціалу та частково на своїх тематичних дослідженнях історичних постатей, які, на його думку, самореалізувалися, включаючи Альберта Ейнштейна та Генрі Девіда Торо. Він вважав, що самоактуалізовані люди володіють «незвичайною здатністю виявляти підробленість та нечесність у особистостях, і загалом судити людей правильно та ефективно». Маслоу досліджував життя кожного з цих людей, щоб оцінити спільні якості, які привели кожного до самореалізації.

Згідно з А. Маслоу, тільки насичуючи потребу в самореалізації, людина може стати здоровою, незалежною, творчою істотою. Таким чином, за вираженістю (і задоволеністю) вищих потреб також існує значна варіативність.

Узагальнюючи вище зазначене та погляди інших авторів, ми визначили зміст даного поняття. Самоактуалізація – це процес актуалізації свого потенціалу та використання його як засобу усвідомлення сенсу життя. Актуалізація потенціалу розглядається як визнання і прийняття власних здібностей і психічних змістів. У процесі самоактуалізації особистості відбуваються певні зміни в системі саморегуляції, які впливають на

формування стилю життя особистості: специфічна система ціннісних орієнтацій, підвищення цілісності психологічної часової перспективи.

Переживання осмисленості буття, самоактуалізації може викликатися вирішенням різних життєвих задач. Якщо звернутися до теорії А. Адлера, то головними серед них можуть бути названі робота, дружба і любов. При цьому суб'єктивна вага цих завдань виявляється різною: для жінок зазвичай важливіші міжособистісні стосунки, для чоловіків – досягнення професійні. Взагалі кожна людина реалізується у своєму психологічному просторі, використовуючи свій стиль, власну стратегію і тактику [1].

Отже, процес самоактуалізації, виступаючи механізмом формування узгодженої системи ціннісних орієнтацій, розвитку компетентності особистості в часі і соціальній взаємодії, сприяє становленню інтегрованого та конструктивного стилю життя.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Наука жить. К.: Port-Royal, 1997. 285 с.
2. Акимова М.К. Динамические характеристики нервной системы и проблема природных задатков способностей. *Вопросы психологии*. 1980. № 3. С. 101–108.
3. Анастаси А. Дифференциальная психология. М.: Апрель-Пресс, 2001. 745 с.
4. Дорфман Л.Я. Стили активности – методологические и теоретические предпосылки интегрального подхода. Стили человека: психологический анализ / Под ред. А.В. Либина. М.: Смысл. 1998. С. 34–51.
5. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. М.: Планета детей, 1997. 325 с.
6. Ильин Е.П. Стиль деятельности: новые подходы и аспекты. *Вопросы психологии*. 1988. № 6. С. 85–93.
7. Леонтьев Д.А. Тест смысло-жизненных ориентаций (СЖО). М., 1992.

8. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. 3-е изд., испр. М., 2004. 527 с.

А. С. ОСТРОВСЬКА

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент І. Г. Родіонова

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЛІНГВОКРЕАТЕМИ ХУДОЖНЬОГО

ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ В РОМАНІ

І. СІЛВРИ «МЕЖА ЛЮДИНИ»

Одним із сучасних представників когорти українських фантастів є Ігор Сілівра, уродженець Чернівців. У творчості Ігоря Сіліври найпомітніше місце посідає стимпанк. У цьому жанрі написаний його дебютний роман «Цепелін до Києва», його продовження – роман «Край», який вийшов друком у 2016 р. та третій роман «Архіпелаг» 2017 р.

Роман «Межа людини» побачив світ у 2019 р. та є типовим прикладом сучасної наукової фантастики в українській літературі. Композиційно роман складається із шістнадцяти розділів, епілогу та трьох додатків. Часопросторове тло є характерним для більшості науково-фантастичних романів: події розгортаються у далекому майбутньому, де людство пережило страшну катастрофу, прирівнювану до Кінця Світу, яку пізніше вчені Ойкумени, космічної наукової спільноти людства, назвали Аномалією. Людство як вид фактично вимерло – врятувалися менше однієї тисячної відсотка населення. Земляни вимушені були переселятись на інші планети, однак усі небесні тіла Сонячної Системи були заражені аномалією. Лише околиці Нептуна з сусідніми астероїдами були «придатні» для існування. Людство утворило космічний альянс із різних поселень, аби вижити. Вживання змусило землян зробити неймовірний стрибок у науці, освоїти телепортацію, космольоти, штучний надінтелект, і навіть досягнути глибини свідомості.

Світ Ігоря Сіліври у романі «Межа людини» прописаний напрочуд чітко та детально. Вже на першій сторінці зображено особливості інтер'єру каюти космічного корабля разом із неймовірними технологіями та приладами: «Віртуальний простір розсунув межі каюти, його наповнили напівпримарні зображення подвійної спіралі ДНК, хмарки пояснень та коментарів над підсвіченими різними кольорами ділянками, графіками та схемами...» [1, с. 5].

Інтер'єр більшості приміщень кают є досить примітивним та сірим, іноді навіть без вікон. Однак сучасні технології, які дозволяють впливати на зір та інші засоби сприймання людської свідомості, здатні надавати інший вигляд кімнати та всіх об'єктів у ній: «Ранішнє світло вдарило у вікно, рівномірно заливаючи кімнату рожевим промінням, білосніжна вершина Фуджі засяяла діамантом. Ка-Джей потягнувся, торкнувся холодного скла, зітхнув. «Вимкнути косметичні шари доповненої реальності». Кімната спорожніла: зникли вікна і плакати із велетенськими роботами та Кобзарем у червоній бандані. Змінилися меблі, ліжка, зникли невловимі світлячки...» [1, с. 99-100]. У такий спосіб змінюється не лише вигляд приміщень, але й вигляд вулиць, міст та навіть зовнішність персонажів: «Насправді я нічого не міняла, всі зміни – у твоїх очах та сприйнятті. Ти сприймаєш мене вищою, комп'ютер домальовує в твоєму баченні ті зміни, які я внесла сьогодні» [1, с. 93].

Основними центрами життя людей у космічному просторі є хабітати – невеликі поселення, що об'єднуючись із іншими утворюють великі кущові поселення – кластери. Хабітати нагадують чимось невеликі міста або групу поселень, що знаходяться у середині великого космічного корабля циліндричної форми. Звертаючись до першого додатку роману, можна побачити, що письменник за основу такого зображення космічного поселення взяв реальну модель-проект міста О'Нейла, створену у 70-х рр. ХХ ст. На зображеннях та макетах таке космічне поселення розміщено всередині великого корабля у формі циліндру, що огортається навколо своєї осі. В циліндрі

чергуються довгі смуги поселень зі смугами довгих вікон-ілюмінаторів три на три [1, с. 285].

Окрім того людство було змушене жити у лоні «штучного»: рослини, тварини, водойми, та навіть небо із Сонцем – все це було лише імітацією, до того ж неточною, адже те населення Землі, яке змогло вижити не мало спогадів про минуле життя у лоні колиски людства: «Кажуть, колись на Прабатьківщині небо було блакитним. Правда, мабуть, – недарма ж стелі хабітатів так фарбують» [1, с. 52]. Люди, намагаючись якнайкраще облаштувати свій новий дім, робили спроби відтворити флору та фауну Землі на інших планетах. Так, усередині Плутона, близько його ядра, вчені «Плуто майнінг» намагались відтворити океан із деякими його мешканцями. Ті ліси, які не були шаром доповненої реальності, а виведені генетично, мали в основі своїй ДНК звичайної капусти. Спроби відтворити інші живі організми не завжди були вдалимими. Так, наприклад, вранішній спів соловейка був жахливим скрипом, а виведений вченими Ойкумени яскраво-червоний вовк мало чим походив на земного сіроманця.

Усі герої роману умовно діляться на дві великі групи: *Люди*: звичайні громадяни, косміки, нейрокореляти; *Машини*: ІКСи та андроїди. Більшість населення кластерів є звичайними людьми, хоча й занадто модифіковані: штучні кінцівки та імпланти, вшиті безпосередньо в мозок, завдяки яким відбувається вплив на сприйняття світу, основні органи чуття та емоції. Ігор Сілівра не дає детального опису зовнішності персонажів. Це, певне, зумовлено «модю» жителів Ойкумени до модифікацій та накладання шарів віртуальної реальності. Достовірно лише відомо, що, наприклад, Камеяма Джіро був досить пухким чоловіком, Наді має нижчий від інших зріст, а Іраклій (батько Дідо та друг Ка-Джея) мав густі чорні вуса та носив квадратні окуляри.

У кожному творі обов'язково втілені наративні стратегії та авторські інтенції, тобто завдання та наміри письменника, його внутрішні та зовнішні переживання, уява, бажання, очікування, сприйняття, страхи, надії та

прагнення. За мовознавцем Мариною Федорюк спосіб, яким свідомість уявляє світ, виражається через спрямованість інтенційного стану (свідомості) на події та їх наслідки. Фактично, певний твір є відображенням авторської інтенції, тобто свідомості, і являє собою продукт певної людської інстанції. Спробуємо визначити й проаналізуємо наявні у романі Ігоря Сіліври «Межа людини» такі авторські інтенції: *1. Кінець Світу: кара чи другий шанс?; 2. Форми та моделі людського існування в майбутньому; 3. Місце людини у Всесвіті: вибір чи шлях запрограмований за тебе?; 4. Генна vs механічна модифікація людини. Хто є «людина»?; 5. Створення надпотужного олюдненого штучного інтелекту із власною свідомістю; 6. Чи можна вважати такий штучний інтелект «людиною»?; 7. Антигуманність та гуманність людства майбутнього: викривлення поняття «любов», «сім'я», «щастя».*

Проблема Кінця Світу, загибелі Землі як колиски людської цивілізації, а відповідно і людства, здавна турбує вчених, науковців, філософів та митців. Винятком не став і роман «Межа людини». Ігор Сілівра надає читачеві свою версію загибелі Землі. Велика Аномалія поглинула планету разом із її жителями. Ка-Джей припустив, що це «сірий слиз» – гіпотетичний сценарій кінця світу, пов'язаний з успіхами молекулярних нанотехнологій. За таким сценарієм некеровані нанороботи, здатні до реплікації, поглинуть усю біомасу Землі, виконуючи свою програму саморозмноження. Однак воно було врятоване людиною та машиною. Це, фактично «другий шанс». Та письменник розуміє, що навіть наданий новий шлях для цивілізації може бути знову зруйнований. Перебуваючи у постійних сварках між кластерами та спробами поділити першість у всіх сферах життя, людство стало на порозі нової катастрофи – війни. Тож чи треба давати третій шанс людству, мов неслухняній дитині?

Сам письменник вірить, що цей шанс все ж варто дати. Саме тому Максима рятує Ойкумену від знищення. Неймовірно, але спочатку – машина намагалась знищити людину, а потім – та ж машина рятує людину від загибелі.

Ось, що сказав Максима у своєму посмертному листі друзям: «Сподіваюсь, вам, людству, сподобається мій подарунок. На жаль, я не можу повернути вам Землю (і причини тут більше етичні, ніж технічні)» [1, с. 272]. Як же тлумачити це «причини тут більше етичні, ніж технічні»? Максима, – машина, рятує людство від загибелі.

На це може бути ряд причин: головна із них – втрата людьми своєї людяності та занадто сильна керованість їх розуму машинами, а друга полягає в тому, що люди, «позбавлені душі», не здатні відчувати, занадто жорстокі й пихаті, потрапивши знову до рідної домівки скоріше за все знову зруйнують її через суспільні, економічні, політичні та екологічні конфлікти. Отже, Максима, немов говорить нам: зараз ви не готові повернутися, вам доведеться змінитися, пройти тисячі років еволюції, і лише потім – робити спробу повернутися на Землю та зробити її процвітаючою оазою Всесвіту.

Не менш важливим є питання, яким же має бути суспільство та якою має бути його модель для найбільшого процвітання і гармонії? Ігор Сілівра у романі «Межа людини» вдається до зображення різних моделей державно-суспільного устрою, звертаючись до моделей Давньої Греції та Стародавнього Риму. Така трансляція минулого на майбутнє не є рідкістю для науково-фантастичних творів, особливо для утопій та антиутопій. Фантаст, зокрема, надає кластеру Хаумеа модель державного та соціального устрою, яка є середньою між диктатурою та охлократією: «Саме так, баланс між диктатурою та охлократією. А ще традиції... Уся земна культура найрізноманітніших народів просякнута культурою римською» [1, с. 129].

До того ж, кожне поселення має свою основну концепцію існування. В Хаумеа – це концепція щастя, однак вона базується на повному контролі людської свідомості: «У вас вибудована жорстка ієрархія щастя, де цьому щастю та соціуму впокорено все, навіть здоровий глузд. Щастя, щастя... Соціум для людини, але кожний житель – наперед генетично адаптований під своє місце в соціумі. А мізерні відхилення компенсують вторгненням у приватність

відчуттів» [1, с. 151]. Окрім того, в романі змальовано різноманітні суспільні рухи та течії. Наприклад, ізоляціоністи та неолуддисти. Неолуддисти виступають за відмову від автоматизації людського життя. Ізоляціоністи ж вважають, що космос – для ІКСів, а віртуальна реальність – шлях у майбутнє для людини. Є також рух нейролітиків, які виступали за повне перенесення свідомості людини у комп'ютер.

Ігор Сілівра змальовує таке майбутнє, де б без різних модифікацій людство просто не змогло б адаптуватись та вижити в космосі. Генні модифікації є досить складними і можуть завдати непоправної шкоди людському ДНК. Єдині біологічні зміни тут: більша витривалість до змін температур та тиску, більш швидка регенерація та зміна волосяного покриву тіла. Інші ж модифікації мають механічний характер: штучні кінцівки, органи та імпланти, що керують діяльністю мозку.

Варто також зазначити, що в картині майбутнього І. Сіліври особливе місце займає найбільш давнє питання, яке завжди турбувало найгеніальніші розуми світу: хто є «людина», яке її місце у Всесвіті. Космік Наді, звертаючись до ІКСа Квінти, зауважує: «Людина – це тут, – дівчина показала на лоба. – Ну, або тут, – торкнулась серця. – А не тіло» [1, с. 141]. А, отже, навіть модифіковану людину чи машину можна вважати людиною, якщо та діє за покликом душі. Та якщо ми визнаємо, що машину можна вважати людиною, то чи буде нормою створення надпотужного олюдненого штучного інтелекту із власною свідомістю з точки зору моралі? Чи можна вважати такий штучний інтелект «людиною»? Питання складне. По-перше, такий штучний інтелект може втратити «розум» та стати загрозою людству; по-друге, цей інтелект, в разі стовідсоткової вдалої спроби експерименту, отримавши власну індивідуальність та свідомість, однак перебуваючи під владою свого «творця», буде позбавлений свободи та можливості для вільного саморозвитку. А це є не лише технічно-небезпечним, але й антигуманним. Адже в такому разі, людина робить рабом іншу людину, або, якщо завгодно, свідому форму життя та

самостійну особистість. Таку ідею вкладено Ігорем Сіліврою у персонажа Максими (пізніше Октана).

А от проблему пошуку свого місця в житті найкраще висвітлено через постать Ка-Джея. Він, втративши Землю, та не ставши вчасно частиною нового світу, перебуває на розпутьті. Додому вже не повернутись, а Ойкумена здається Камеямі чужою та ворожою, як і її мешканці. Саме тому він приймає рішення блукати світами, аж допоки не відчує себе «на своєму місці».

Окрім істотних змін у способі життя та зовнішньому вигляді, в людини майбутнього, за Ігорем Сіліврою, діаметрально змінились такі поняття як: «любов», «сім'я» та «щастя». У розумінні жителів Ойкумени не існує поняття «родина» або «любов». Люди не заводять сім'ю, не можуть самостійно обирати собі партнера та народжувати дітей без дозволу системи. Навіть гени, внесені в загальну базу, належать всій спільноті, а не конкретній особистості. Любов же тут зводиться до задоволення виключно фізичних потреб. Чи можна бути насправді щасливим, коли все вирішено за тебе. Такі дії характерні для диктатури та тиранії, що повністю заперечує поняття «свободи» й «істинного щастя».

Таким чином, Ігор Сілівра, у своєму романі «Межа людини» вказує на те, що майбутнє є хитким, сповненим небезпек, людство перебуває на межі між гуманністю та жорстокістю. Наука виступає тут, скоріше, не засобом досягнення щастя та зростання, а як щось небезпечне та антигуманне. Якщо люди будуть повторювати помилки минулого та нехтуватимуть пересторогами мудрих, то опиняться на межі вимирання. В такому разі, чи варто давати людству другий шанс? Чи ми знехтуємо й перший? І тоді наше майбутнє буде позбавлене логіки, моральних та етичних принципів, а головне – свободи існування. Життя через тисячі років, як видно з роману, не є процвітаючим, безпечним та щасливим. Однак, автор не полишає надії в Людину та дає їй і «перший», і «другий» шанс!

Список використаних джерел

1. Сілівра І. Межа людини. К.: Темпора, 2019. 300 с.

А.С. ПІДАН

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Ю.О. Бабаян

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

СТИЛЬ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ І МАЙБУТНЄ ДИТИНИ

Стиль сімейного виховання – це принцип взаємин батьків і дітей, який характеризується використанням певних методів та засобів виховного впливу, а також виражається у особливій манері невербального та вербального спілкування.

Чому стилі та тактики виховання настільки важливі для розвитку дитини? Саме батьки впливають на подальшу поведінку та здібності дитини. Важливо зрозуміти різні стилі батьківства, перш ніж виховувати дитину. Стиль сімейного виховання вплине на майбутнє дітей. Спочатку потрібно ознайомитися з усіма стилями, а вже потім переходити до виховання дитини.

Які ж бувають стилі сімейного виховання?

Індиферентний стиль батьківства передбачає невимушений підхід до виховання дітей. Це властиво батькам, які занадто зайняті власними проблемами і не можуть задовольнити мінімальні потреби дітей. Вони емоційно віддалені від дітей, виявляють дуже мало любові, не замислюються про виховання дітей. Така байдужість батьків сприяє розвитку у дітей недовіри до оточуючих, страху і стресу. Це пов'язано з відсутністю підтримки сім'ї та поганим вихованням. Дітям, чиї батьки практикують байдужий стиль виховання, часто важко побудувати значущі та цінні стосунки. Вони вважають за краще піклуватися про себе і покладатися тільки на себе.

Ліберальний стиль передбачає дуже низькі вимоги до дітей, але відкритість до спілкування. Ліберальні батьки нетрадиційні і поблажливі до своїх дітей. Вони рідко вимагають від дітей зрілої поведінки та намагаються

уникати будь-яких конфліктів. Вони використовують підкупи, аби поведінка дітей була їм вигідна. Дітей, яких виховують ліберальні батьки, часто називають «розпещеними». Іншими словами, вони можуть отримати від батьків те, що хочуть, провокуючи їх. Вони ростуть з недостатньою самодисципліною, нерозвиненими соціальними та комунікативними навичками, дуже невпевненими та егоїстичними. Таким батькам не вистачає терпіння і часу на дітей, тому вони вважають за краще підкупити подарунками.

Надмірна опіка (гіперопіка). Цей стиль характеризується надмірною турботою, недопущенням до активності і бажанням зробити все для дитини. Діти змалку дуже прив'язані до батьків. З ростом самостійності і особливо в перехідному віці ця залежність починає тяжіти над дитиною. Не дуже добре, якщо дітям не вистачає батьківської любові, але черезмірна опіка теж шкодить дитині, і батьки іноді плутають любов і опіку. Це уповільнює формування внутрішньої автономії у дітей і призводить до залежності як риси характеру.

Авторитарний стиль виховання – це стиль виховання, при якому батьки недооцінюють все хороше своїх дітей і віддають перевагу контролю. Цей тип виховання іноді асоціюється з агресивно домінуючим впливом батьків.

З одного боку, це дає певний психологічний комфорт: ви можете менше хвилюватися за дитину і не боїтеся, що вона зробить помилки. З іншого боку, надмірний батьківський контроль унеможлиблює розвиток самостійності дитини: вона не вчиться відповідальності, ініціативі, самоконтролю, наполегливості. Адже самооцінка і впевненість у собі виникають лише за умови, що людина має можливість самостійно поставити мету та досягти її. В умовах постійного батьківського контролю такою метою може бути лише опір дорослим, рішення не виконувати їх вимоги.

Демократичний стиль виховання. Особливістю цього стилю взаємин є послідовне, жорстке і водночас гнучке виховання. Батьки пояснюють мотиви своїх вимог, заохочують їх обговорення з підлітком; влада застосовується тільки в міру необхідності; дитина цінує і незалежність, і слухняність. Такий

стиль виховання найбільше сприяє розвитку у дитини самостійності, активності, ініціативи, соціальної відповідальності.

Гармонійний стиль виховання вміщає всі найкращі якості та риси, що присутні в інших стилях. У родині панує тепла і дружня атмосфера, розуміння і підтримка, взаємоповага і помірна любов. Батьки чітко розуміють кінцеву ціль виховного впливу, дотримуються принципів та позицій що обрали, не впадаючи у крайнощі. Їх поведінка та дії цілком мотивовані та зрозумілі, що потрібно також від дітей і вдало ними унаслідуються.

Ознайомившись з усіма стилями виховання та дізнавшись про наслідки кожного з них, батьки мають усвідомити, що неможливо пристосуватися до якоїсь конкретної моделі розвитку дитини (принаймні, коли дорослі не хочуть завдати шкоди дитині). Головне завдання всіх матерів і батьків – зрозуміти для себе, які якості вони хочуть виховати у своїй дитині, а також проаналізувати своє виховання і недоліки і намагатися уникати цих недоліків у вихованні власних дітей. Знати плюси і мінуси кожної з цих систем дуже корисно, просто користуючись кожною з них і поєднуючи їх, щоб створити власну унікальну освітню модель, яка буде передаватися з покоління в покоління.

Отже, формування та становлення нової особистості, що відбувається в сімейній атмосфері, багато в чому залежить від обраного батьками стилю виховання. Через мотивований і свідомий вибір батьки самі визначають, якою людиною стане їхня дитина в майбутньому.

С.С. РУКІНОВА

**М. МИКОЛАЇВ, ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»**

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Девіантні форми поведінки нині не тільки стрімко поширюються, але й набувають особливих рис, незвичних і навіть лякливих для суспільства. Крім

того, через те, що девіації іноді прямо ведуть до протиправних і злочинних дій, стає зрозумілим інтерес до цього феномена і з боку фахівців, і з боку суспільства загалом [3, с. 190].

Надзвичайна актуальність проблеми зумовлює дослідження її різних аспектів вітчизняними і зарубіжними ученими (П.Вест, А.Коен, В.Оржеховська, В.Синьов, В.Тюріна, Т.Федорченко, М.Фіцула та ін.). Девіантна поведінка по-різному розглядається представниками різних наук (психології, педагогіки, медицини, соціології, права).

Актуальність даної теми полягає в тому, що в умовах кризового стану суспільства особистість опиняється в складній ситуації вибору цінностей, пріоритетів, засобів адаптації, і найбільш гостро ця проблема проявляється у молодіжному середовищі.

Мета статті – розкрити особливості профілактичної роботи з молоддю, схильною до девіантної поведінки.

Під девіантною (від латинського слова *deviatio* – відхилення) поведінкою розуміють дії та вчинки людей, що суперечать нормам чи визначеним шаблонам і стандартам поведінки. Сутність девіантної поведінки полягає в недотриманні вимог соціальної норми, у виборі іншого, ніж вона прописує, варіанту поведінки в тій чи іншій ситуації, що призводить до порушення взаємодії особистості й суспільства. [4]

Відхилення у поведінці особистості, які входять у протиріччя з юридичними, моральними, етичними, соціальними нормами суспільства, прийнято називати девіаціями, а поведінку – девіантною (від лат. – *deviatio* – відхилення), тобто, девіантна поведінка – це окремі вчинки, які не відповідають загальноприйнятим нормам і правилам поведінки в суспільстві.

Зазвичай вчені пояснюють девіантну поведінку неповнолітніх недоліками виховання, внаслідок чого формуються стійкі психологічні властивості, які сприяють вчиненню не схвалюваних суспільством дій.

Деякі вчені трактування причин девіантної поведінки тісно пов'язують з розумінням самої природи цього соціально-психологічного явища. Відомо, що в людській поведінці поєднуються компоненти різного рівня, а саме біологічні, психологічні й соціальні. Залежно від того, якому з них у рамках тієї чи іншої теорії надається велике значення, визначаються основні причини цієї поведінки [11, с. 631].

Різними авторами називаються інші фактори соціальних девіацій, зокрема індивідуальні відмінності між учасниками соціальної взаємодії, невиконання соціальних очікувань, невідповідність між особистими якостями людей і розподілом благ, вплив норм девіантної субкультури. Водночас соціологи виявили зв'язок між соціально-економічними умовами існування суспільства й девіантною поведінкою, не змогли до кінця диференціювати та пояснити природу цих відхилень. У рамках вітчизняних досліджень проблеми девіантної поведінки переважно пояснюються двома причинами, а саме суперечністю між вимогами норми й вимогами життя, з одного боку, та невідповідністю вимог життя інтересам цієї особистості, з іншого боку [11, с. 631].

У неповнолітньому віці девіації можуть бути наслідком незавершеності процесу формування особистості, негативного впливу сім'ї, залежності від найближчого оточення і прийнятих у ньому ціннісних орієнтацій. Загалом виникнення девіацій у неповнолітніх зумовлено низкою факторів серед яких: соціально-економічні (низький життєвий рівень значної частини населення, безробіття, соціальне розшарування суспільства, криза сім'ї); психолого-педагогічні (труднощі підліткового віку, дезадаптація, недоліки виховної роботи навчального закладу, родини та інших соціальних інститутів); медико-біологічні (вади спадковості, підвищена збудливість, емоційна нестабільність, психічні розлади) [5].

Подолання девіантної поведінки починається, в першу чергу, з профілактичних заходів. Як зазначають вчені-дослідники цієї проблематики, боротьба з девіаціями не зводиться лише до кримінального покарання, а

передбачає комплекс попереджувальних заходів і системний підхід до їх реалізації. Навіть, якщо протиправну дію вже вчинено, то покарання може розглядатися як попереджувальний захід щодо подальших девіантних проявів [9;4]. Прикладом такого попереджувального заходу є застосування, зокрема в м.Миколаєві, пілотного проєкту «Відновне правосуддя для неповнолітніх», яке було дуже успішно застосовано та дало шанс особам з девіантною поведінкою на виправлення помилки та можливість стати свідомими і відповідальними громадянами України [7]. Дуже важливо проводити таку роз'яснювальну роботу серед молоді, що здійснюється постійно Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги в навчальних закладах регіону [2].

Профілактику девіантної поведінки молоді, які навчаються в навчальних закладах, покликані забезпечувати викладачі, психологи, соціальні педагоги, в окремих випадках залучаються і медичні працівники. Саме тому останнім часом набуває поширення превентивне навчання - «це нова галузь педагогічної діяльності, яка здійснюється на основі поєднання педагогіки, практичної психології, медичної профілактики та поєднує в собі просвітницьку роботу з формуванням у дітей установок та навичок відповідальної поведінки» [6;179].

Психологічна профілактика – це, перш за все, турбота про психічне здоров'я і психічні ресурси молоді. Робота психолога спрямована на корекцію або подолання серйозних психологічних труднощів і проблем. Психологічна профілактика здійснюється з особами, які, в першу чергу, мають високий рівень емоційних, поведінкових і навчальних розладів, крім того, з неповнолітніми з яскраво вираженими навчальними або поведінковими проблемами, а також з підлітками, у яких виявлені труднощі у навчанні та поведінці.

Педагогічна профілактика – це система попереджувальних заходів, яка пов'язана, перш за все, з усіма суб'єктами педагогічного процесу та спрямована на усунення зовнішніх причин, чинників та умов, що викликають недоліки або відхилення у розвитку особистості.

Соціально-педагогічна профілактика часто розглядається вченими в контексті соціально-педагогічної роботи. Т.Федорченко визначає її як комплекс цілеспрямованих колективних та індивідуальних впливів на свідомість, почуття і волю молоді з метою вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища, попередження асоціальної спрямованості, антигромадської поведінки і перебудови ставлення особи до оточуючої дійсності у процесі перевиховання [9;77].

Медична профілактика має на меті усунення чинників, що спричиняють негативні явища, підвищення стійкості особистості до впливу цих факторів; на раннє виявлення і реабілітацію нервово-психічних порушень і роботу з «групою ризику», наприклад, з молоддю, що має виражену схильність до девіантної поведінки; вирішення спеціальних завдань, таких як лікування нервово-психічних розладів, що супроводжуються порушеннями поведінки, а також попередження рецидивів у неповнолітніх з уже сформованою девіантною поведінкою [5].

Отже, загальною метою стан здоров'я, психіки має велике значення для формування потреб і мотивації поведінки особи, а з огляду на те, що на фоні науково-технічного прогресу у людей стрімко зростає кількість нервово-психічних розладів, зростання психічних захворювань у розвинутих країнах набуває дедалі загрозливіших масштабів [3, с. 297], не враховувати цю обставину під час дослідження проблеми девіантної поведінки, її діяльності та поведінки просто неможливо.

Останнім часом вчені звертають увагу на організацію змістовного дозвілля, що відкриває широкий простір для конструктивної самореалізації молоді у різних формах соціокультурної діяльності. Педагогічний потенціал змістовної дозвіллевої діяльності як засобу попередження відхилень у поведінці молоді визначається низкою важливих особливостей: вона сприяє зміні рольового статусу, що особливо важливо для важковиховуваних підлітків-аутсайдерів; діяльність за інтересами суб'єктивно більш приваблива для

неповнолітніх, оскільки відкриває широкий простір для самовираження і самореалізації в соціально прийнятних формах; сприяє самоорганізації особи, створює умови для змістовного, емоційно насиченого, цікавого спілкування; оптимізує відносини особистості з колективом, сприяє гармонізації міжособистісних стосунків [9].

Особливо ефективними засобами емоційного впливу на девіантну особу в умовах дозвілєвої діяльності є: особливості мовлення, міміка і пантоміміка педагога, його особистий приклад, коли на основі наслідування усвідомлено або неусвідомлено неповнолітнім відтворюються певні риси, зразки поведінки, манери, дії і вчинки суб'єктивно значущої людини. Цей ефект тим сильніший, чим авторитетніша особистість, яка виступає об'єктом наслідування. Педагогічна профілактика девіантної поведінки важкої молоді проходить успішніше, коли ця діяльність супроводжується правовим вихованням, що є частиною єдиного процесу формування громадянина, морально вихованої особистості [8].

Досвід профілактично-виховної роботи засвідчив, що важливою педагогічною умовою запобігання формуванню девіантної поведінки підлітків є поєднання групових та індивідуальних форм виховного впливу.

Особливе значення запобігання формуванню девіантної поведінки має використання педагогічного потенціалу колективу здобувачів освіти, що доцільно здійснювати за такими напрямками: формування морально-правового досвіду підлітків через залучення до різних форм самоврядування, цікавої діяльності; виховання у підлітків стійких колективістських орієнтацій, руйнування асоціальних установок, підґрунтям чого є встановлення в колективі відносин співпраці і взаємодопомоги; формування у колективі відносин відповідальної залежності, виховання у підлітків інтересу і здатності до управління різними сторонами колективної життєдіяльності, їхнього спонукання до проявів ініціативи і самостійності.

Запобіганню формування девіантної поведінки є також взаємодія закладів освіти з соціальними службами у справах дітей та молоді, проведення спільних тренінгів, воркшопів, семінарів та лекцій на тему попередження та запобігання девіантної поведінки серед дітей.

Крім того, важливою ланкою у вихованні гармонійно розвиненої особистості є добрі сімейні відносини, де дитина відчуває себе захищеною і потрібною. На думку сучасних науковців, які досліджують проблеми сімейного виховання та девіантної поведінки, особливо несприятливими для розвитку особистості є концентрація батьків на дитині, потурання її капризам і слабкостям, іноді на шкоду іншим дітям чи членам сім'ї; недостатність опіки і контролю за поведінкою, недостатність або відсутність уваги, душевного тепла, турботи про фізичний і духовний розвиток неповнолітнього; поєднання загостреної уваги про підлітка з великою кількістю обмежень і заборон, що веде до нерішучості, несамостійності дитини чи до яскраво вираженої реакції емансипації; підвищена моральна відповідальність.

Отже, аналіз проведених досліджень та виховної практики дає підстави стверджувати, що важливою умовою успішної профілактики девіантної поведінки підлітків є забезпечення єдності морального та правового виховання [9].

Таким чином, проблема девіантної поведінки громадян була і залишається актуальною для будь-якого суспільства. Дана проблема є однією з найважливіших у психології, педагогіці, кримінології, конфліктології, соціології тощо. Профілактика девіантної поведінки молоді, які навчаються в навчальних закладах, забезпечується викладачами, психологами, соціальними педагогами, медичними працівниками, при співпраці навчального закладу з різними інституціями та, безперечно, завдяки поєднанню всіх ланок виховного процесу (сімейного, освітнього, соціального тощо), адже наша молодь – це майбутнє країни. Слід завжди пам'ятати слова В.О.Сухомлинського: «...наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість,

погане виховання – це наше майбутнє горе, це – наші сльози, це – наша провина перед іншими людьми, перед суспільством».

Список використаних джерел

1. Андрусішин Р. М. Девіантна поведінка людини, її причини та шляхи попередження // Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_1/3.pdf
2. Відновне правосуддя для неповнолітніх: досвід Миколаївщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://college.mdu.edu.ua/?p=5253>
3. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.
4. Іванова М.О., Петренко М.В. Девіантна поведінка та сімейне виховання // Психологічні проблеми розвитку особистості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-ress/11757/1/Elita_2010_25_Ivanova_Deviant.pdf
5. Козубовський Р.В., Шевелер О.В. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. випуск 2 (45).
6. Мінц М.О. Соціологія девіантної поведінки: Навчальний посібник. - Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 244 с.
7. Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Кіровоградській та Миколаївській областях. Відновне правосуддя для неповнолітніх: досвід Миколаївщини від 15.04.2022р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/vidnovne-pravosuddya-dlya-nerovnolitnih-dosvid-mykolayivshhyny/>
8. Самойлов А.М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2017. 23 с.

9. Федорченко Т.Є. Профілактика девіантної поведінки школярів в умовах соціокультурного середовища: соціально-педагогічний аспект [монографія]. Черкаси : ФОП Чабаненко Ю.А., 2011. 492 с.
10. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань : [навчальний посібник]. К.: АРТЕк, 1999. 208 с.
11. Чайковська О.М. Складові системи чинників девіантної поведінки підлітків. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2015. Вип. 28. С. 627–637.

Є.С. СЕРДЮКОВА

Науковий керівник – доктор економічних наук, доцент О.В. Гуріна

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ВИЩА ОСВІТА В РЕЖИМІ ВОЄННОГО СТАНУ: РЕАЛІЇ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Вища освіта в Україні зараз зіштовхнулася із небаченими раніше викликами. Немає жодного здобувача освіти, працівника освітньої сфери або закладу освіти, на котрому б не позначився воєнний стан – війна змусила усіх підлаштуватися, перебудуватися та пристосуватися до її реалій.

В умовах воєнного часу можна виділити основні проблеми, які постали перед вищою освітою в Україні: руйнування будівель закладів освіти, неможливість фізично (очно) продовжувати навчання у закладах освіти, проблеми зі зв'язком із студентами та викладачами, що знаходяться на окупованих територіях, складнощі із навчанням, які виникають у тимчасово переміщених осіб - учасників освітнього процесу та осіб, що виїхали за кордон, складнощі із оплатою освітніх послуг студентами та виплатою заробітної плати працівникам закладів вищої освіти, упадницькі настрої та ментальні проблеми студентів та викладачів, а також неможливість повноцінного продовження навчання громадянами, які на період воєнного стану захищають нашу країну.

Спочатку слід виділити фізичні руйнування закладів освіти та неможливість продовження їх роботи на територіях, де ведуться активні бойові операції. На жаль, ми можемо стверджувати, що у частині українських міст проводити навчання у будь-якій формі неможливо через інтенсивні бойові дії та зруйновану освітню інфраструктуру. Слід відзначити, що руйнувань зазнали не лише освітні заклади міст, що знаходяться на лінії вогню, а також будівлі у «тилових містах» внаслідок ракетних обстрілів.

Виходячи із вищенаведеного, перед нами постає інша проблема, а саме – неможливість фізично (очно) відвідувати навчання у закладах освіти, адже існує ризик ракетних обстрілів, тому для того, щоб продовжити освітній процес, необхідно знаходитись в безпечному місці для онлайн-навчання. Дуже часто, знаходячись в укриттях, у освітян та студентів виникає інша проблема, що полягає у відсутності інтернет-зв'язку або його поганої якості, що ускладнює виконання студентами завдань, а викладачам – їх розміщення в загальний доступ.

Також слід виділити проблеми зі зв'язком (мобільним та інтернет-з'єднанням) із студентами та викладачами, що знаходяться на окупованих територіях (у тих зонах, на яких частково або повністю не ведуться бойові дії).

Складнощі із навчанням мають також студенти та освітяни, що змушені були покинути своє постійне місце проживання та тимчасово переселитися у більш безпечні регіони нашої країни або виїхати за кордон. У даному випадку актуальними проблемами є відсутність можливості виконувати або завантажувати завдання через проблеми із мобільним та інтернет-зв'язком або відсутність засобів, за допомогою яких можна приймати участь у навчальному процесі.

Окремо слід виділити складнощі із оплатою освітніх послуг студентами та виплатою заробітної плати працівникам закладів вищої освіти через кризову економічну ситуацію (багато підприємств, де студенти або їх батьки могли працювати та за рахунок цього сплачувати за навчання, зачинилися, або

змушені були скоротити свій штат працівників), а також неможливість повноцінного продовження навчання громадянами, які на період воєнного стану захищають нашу країну у лавах збройних сил або у підрозділах територіальної оборони.

Кожна з вищенаведених ситуацій є джерелом стресу, що має руйнівний вплив на наше ментальне та фізичне здоров'я. Нерідко навчання неможливе через упадницькі настрої та ментальні проблеми, що бути викликані реаліями нового часу. Саме тому, за можливості, слід приділити велику увагу відновленню та підтриманню стабільного психологічного стану та пам'ятати про головне – збереження нашого життя .

Під час війни вже вжито заходів, які максимально полегшують освітній процес, зокрема у нашому начальному закладі: введення асинхронної форми навчання та встановлення кінцевого строку здачі робіт – датою початку екзаменаційної сесії, а для студентів, що за певних причин не можуть оплати навчання є можливість укладення угоди про відстрочення оплати за навчання .

Проте, незважаючи на всі можливі заходи, які дозволяють вищій освіті підлаштуватися під умови воєнного часу, основна робота буде проведена після перемоги України: відновлення освітньої інфраструктури, відбудова будівель закладів вищої освіти, економічна стимуляція освітньої сфери з боку держави та забезпечення можливості студентам, які з певних причин не змогли навчатися – закінчити навчання.

Ж. Г. СТЕЛЬМАШУК

М.РІВНЕ, РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ: ОГЛЯД СУЧАСНОЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ

Актуальність національно-патріотичного виховання громадян зумовлюється необхідністю консолідації та розвитку суспільства, що обумовлене війною в Україні.

Ефективне вирішення означеної проблеми потребує насамперед звернення до її нормативно-правової бази, як-то: укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, Накази Міністерства освіти і наук України та ін.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні найпершим документом, що був прийнятим з проголошенням незалежності України, у якому було закріплено поняття «національна спрямованість освіти», була Постанова Кабінету Міністрів України «Про державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») (1993). Упродовж наступних тридцяти років було розроблено та впроваджено концепції, стратегії, доктрини, що стосувалися означеної проблеми.

Здійснимо огляд тих нормативно-правових актів з питань національно-патріотичного виховання, які були прийняті з початком військових дій на території України у 2014 р. і до сьогодні.

Так, у 2015 р. було розроблено та затверджено Концепцію Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді, де було обґрунтовано доцільність їх прийняття: «На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

У документі було обумовлено мету і завдання, принципи і шляхи реалізації національно-патріотичного виховання в системі освіти країни, схарактеризовано умови його впровадження. Окрім того, у додатку до вище згаданого наказу запропоновано Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, де конкретизовано напрями і шляхи розвитку національно-патріотичного виховання в освітньому просторі України.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді від 16.06.2015 р. зазначено: «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації».

Сучасні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти визначено Указом Президента України від 18.05.2019 р. №286/219 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання», постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 р. №932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки.

Так, в Указі Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» (2019) зазначено, що «національно-патріотичне виховання набуває характеру системної і цілеспрямованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти, організацій громадянського суспільства, громадян з формування у людини і громадянина високої національно-патріотичної свідомості, почуття відданості своїй Українській державі».

В оновленому документі оцінено стан та актуалізовано потреби національно-патріотичного виховання, уточнено сфери, шляхи та національно-патріотичного виховання, оновлено питання підвищення кваліфікації та

професійної компетентності фахівців у сфері національно-патріотичного виховання у контексті викликів сучасності.

Наголошено, що «в основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідеї зміцнення української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства, формування патріотизму та утвердження національних цінностей», а основними складовими його названо громадсько-патріотичне, військово-патріотичне та духовно-моральне виховання.

Окрім того, постановою Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 р. № 673 затверджено Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 р.

У листі МОН «Деякі питання організації виховного процесу у 2021/2022 н. р. щодо формування в дітей та учнівської молоді ціннісних життєвих навичок» [12] патріотичне виховання названо одним із «головних векторів діяльності всього українського суспільства» та зазначено, що «виховний процес в НУШ має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу і спрямовуватися на виховання патріотизму, поваги до державних символів та державної мови України, поваги та дбайливого ставлення до національних, історичних та культурних цінностей...».

Отже, здійснений огляд нормативно-правових актів дав підстави констатувати активізацію уваги до проблеми національно-патріотичного виховання на рівні держави, творення його потужної законодавчої бази, що є орієнтиром його реалізації у практичній площині.

А.В. ТАБАКАР

Науковий керівник – викладач вищої категорії С.С. Рукінова

**М. МИКОЛАЇВ, ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»**

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ
ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ**

На сьогоднішній день, юридичні факти в цивільному праві України відіграють службове значення - вони наповнюють модель правової поведінки конкретним змістом, що призводить цивільні правовідносини до руху. Юридичні факти є тим правовим засобом, який опосередковує дію норм цивільного права. Правові вимоги не можуть реалізовуватися без юридичних фактів, а тому і правовідносини не можуть зароджуватись чи закінчуватись без юридичних фактів. Без юридичних фактів не можна аналізувати й структуру механізму правового регулювання.[32;09]

В українській правовій науці до сьогоднішнього дня юридичним фактам, приділялась не дуже велика увага. Українська правова точка зору, що стосується юридичних фактів представлена працями Б.І. Сташківа та С.Я. Фурси. Напрацювання зазначених українських науковців носять галузевий характер, а саме, С.Я. Фурсою досліджувались провадження в справах про встановлення фактів,[3] що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства, а праця Б.І. Сташківа, присвячена питанням правового буття юридичних фактів, котрі мають значення для соціального забезпечення.

Незважаючи на загальнотеоретичне значення юридичних фактів-станів, це правове явище має специфіку в окремих галузях права, що породжує необхідність систематизації особливостей юридичних фактів-станів як в окремих галузях права, так і в правовій системі загалом. У кожній із галузей права правовідносини мають свої відмінності. Також слід враховувати, що будь-яке правовідношення - не сталий зразок правового зв'язку, а його

динамічна модель, яка по можливості охоплює всі його варіанти, форми і соціальні прояви. Саме завдяки юридичним фактам-станам, як й іншим юридичним фактам, правовідносини стають динамічними.

Питання встановлення юридичних фактів в умовах воєнного чи надзвичайного стану, складність його процедури, залишилась поза увагою вчених-науковців. [76;32] Крім того, практика свідчить, що на сьогоднішній день це питання є вкрай актуальним.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року в статті 1 зазначає, що «Воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».[8]

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України №64/2022 введено воєнний стан зі 05 години 30 хвилин 24 лютого строком на 30 діб. Указом Президента України від 14 березня 2022 року № 133/2022 строк дії воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 26 березня 2022 року строком на 30 діб. Указом Президента України від 18 квітня 2022 року №259/2022 строк воєнного стану в Україні продовжено з 05 години 30 хвилин 25 увітня 2022 року строком на 30 діб. [11;04]

Суд у відповідності до ст. 315 ЦПК України розглядає наступні справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення:

- родинних відносин між фізичними особами;
- перебування фізичної особи на утриманні;
- каліцтва, якщо це потрібно для призначення пенсії або одержання допомоги по загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;
- реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення;
- проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу;
- належності правовстановлюючих документів особі, прізвище, ім'я, по батькові, місце і час народження якої, що зазначені в документі, не збігаються з прізвищем, ім'ям, по батькові, місцем і часом народження цієї особи, зазначеним у свідоцтві про народження або в паспорті;
- народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження;
- смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті;
- смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Юридичний аспект народження та смерті особи є найбільш важливим питанням для правників, оскільки з початком війни ми стикнулися з новими викликами та реаліями, коли в умовах воєнних дій чи на окупованих територіях неможливо отримати докази, необхідні суду для встановлення відповідних юридичних фактів. [9;3]

Комітет Верховної Ради України з питань правової політики розглянув проєкт закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей встановлення юридичних фактів в умовах воєнного чи надзвичайного стану (реєстр. № 7310).

Мета законопроєкту:

- запровадження спрощеного порядку встановлення фактів народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан;
- більш чітке формулювання підстав для надання пільг під час сплати судового збору заявниками у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які відбулися в у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану.

Проектом пропонується статтю 317 Цивільного процесуального кодексу викласти в новій редакції, якою передбачити особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан. [22] Крім того, пропонується передбачити негайне виконання судових рішень про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, а також звільнити від судового збору заявників - у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану.

Отже, слід погодитися з думкою правозахисників, які вважають, що вирішення питання встановлення юридичних фактів в умовах воєнного чи надзвичайного стану в рамках спрощеної процедури надасть, по-перше, можливість сім'ям, які втратили годувальника під час воєнних дій, оформити документи про смерть особи в умовах, коли не може бути застосована звичайна процедура державної реєстрації фактів смерті; по-друге, родичі загиблих будуть звертатися до відповідних органів для проведення державної реєстрації актів цивільного стану, що не тільки спростить отримання документів, але й вплине як на облік документування новонароджених дітей.

Список використаних джерел

1. Конституція України (*Відомості Верховної Ради (ВВР) 1996, №30, ст.141*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;

2. Цивільний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/paran8371#n8371>;
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2022р. (*Відомості Верховної Ради (ВВР) 2015 №28, ст.250*) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>;
4. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаянов, Н. П. Тиндик, О. Б. Черномаз; Львів. держ. ун-т внутр. справ. - К. : Прав. єдність, 2009. - 432 с.
5. Встановлення юридичних фактів в умовах воєнного чи надзвичайного стану — рекомендації комітету з питань правової політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pravo.ua/vstanovlennia-iurydychnykh-faktiv-v-umovakh-voiennoho-chy-nadzvychno-ho-stanu-rekomendatsii-komitetu-z-pytan-pravovoi-polityky/>
6. Нардепи пропонують спростити на час війни процедуру встановлення фактів народження та смерті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zmina.info/news/zakonoprojekt-%E2%84%967310/>
7. Хомішин М., Чижмарь К., Журавльов Д., Петков С. Процесуальні документи у сфері цивільно-правових відносин: збірник: Центр навчальної літератури, 2019. - 184 с.
8. Коротюк О. Судова практика у справах про визнання недійсними свідоцтв про право на спадщину: підручник. 2021. - 140 с.
9. Дніпров О.С., Журавльов Д.В., Коротюк О.В. Встановлення юридичних фактів смерті, народження та інших фактів, що відбулися на територіях, непідконтрольних українській владі: підручник: Книжкове видавництво «ОВК», 2021. - 278 с.
10. Зуєвич Л., Вітюк Р. Практика застосування новел процесуального законодавства в 2018-2021 роках (ГПКУ, ЦПКУ, КАСУ). – Київ: Юрінком Інтер, 2021. - 360 с.

Д. М. ТЕРЕЩЕНКО

Науковий керівник – викладач Т.В. Куриленко

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

САМОТНІСТЬ ЯК ВИМІР ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Відомо, що проблема самотності існувала за всіх часів. Ступінь актуальності даної проблеми завжди залежала від конкретних історичних умов, проте дослідницький інтерес до теми самотності не згасав ніколи, саме тому проблема самотності має не тільки індивідуально-психологічні, соціальні та філософські, а й історичні коріння.

Самотність – це стан людини, який притаманний її існуванню, незалежно від історичних, соціальних, культурних умов її життя. Приймаючи рішення або здійснюючи вчинок, людина повинна зробити його сама, ніхто не здатний зробити це за неї. Пізнання сутності людського «я» є складним процесом і самотність постає однією з умов самопізнання. Цінність самотності полягає в тому, що люди звикають бути в суспільстві самотніми, не довіряють іншим, не очікують допомоги, тобто повністю покладаються на себе. Повністю подолати самотність неможливо. Людина повинна навчитися приймати її як необхідну частину свого життя, оскільки самотність властива людській природі, й разом з цим усвідомити її позитивний та негативний сенс в індивідуальному та соціальному бутті.

Проблема самотності вперше з'являється в епоху Відродження, коли людина починає виявляти себе як неповторну особистість. Особливо актуальною означена тема стає в європейській філософії починаючи з ХІХ століття, коли ця філософія переходить до некласичної форми. Не класична, передусім екзистенційно та персоналістично орієнтована філософія, розглядає самотність як одну із центральних тем. Це пов'язано з тим, що вільна особистість для цієї філософії є вищою цінністю та умовою існування «відкритих» спільнот.

В даний час, згідно з різними науковими дослідженнями, самотність стає глобальною, загальнолюдською проблемою, що зачіпає різні верстви населення як розвинених країн, так і країн, що розвиваються. Цікавим є ще й той факт, що проблема самотності не лежить на поверхні і що симптоми цієї проблеми незліченні, варіативні, взаємопов'язані з безліччю інших особистісних та соціальних протиріч.

Попередньо зазначимо, що проблему самотності розглядали багато відомих філософів, починаючи з Аристотеля, аж до Нікола Аббаньяно, на думку якого, індивід, залишившись наодинці із собою, може безпосередньо розпочати пошук шляхи власного буття.

Існує безліч різних визначень самотності, але всіх їх об'єднує почуття болю або смутку, сприйняття себе ізольованим або самотнім і відчуття відсутності близькості до інших. Більшість визначень є варіантами цих основних характеристик. Однак подібні визначення самотності залишають відкритим питання: самотність має внутрішні чи зовнішні причини, вона є результатом власних переконань індивіда чи зовнішніх умов його життя?

Важливе місце тема самотності займає філософії Блеза Паскаля. Цю тему мислитель розкриває з позиції закинутості людини у нескінченності Всесвіту. Він стверджує безумовну «важливість усамітнення» (на відміну від самотності), яка дозволяє замислитися про сенс життя, оцінити свої вчинки. Самотність відкриває очі людині на метушню світу, дозволяє їй побачити свою метушливість, внутрішню спустошеність, заміну себе (власного Я) якимось уявним чином, створеним іншими людьми.

В свою чергу Бен Міюскович, не зводить усе людське існування саме до самотності, для нього особа, яка береться стверджувати, що самотність не надто визначальна для її життя – це людина, котра живе, заперечуючи наші основні екзистенціальні умови. Він відхиляє міжособистісну комунікацію як вельми тимчасову, хоча й втішну ілюзію. Міюскович стверджує, що самотність – найфундаментальніший факт людського життя, самотність – основна структура

самосвідомості, і коли особа здатна подивитися всередину себе, вона бачить там порожнечу або покинутість, кажучи коротко: самотність.

Бертран Рассел пише про подібні форми самотності: «Кожен, хто взагалі розуміє, чим є людське життя, повинен в якийсь момент відчутти дивну самотність кожної окремої душі. Тоді відкриття цієї самотності в інших створює дивний новий зв'язок, і росте співчуття, настільки сильне, що може замінити те, що було втрачено». Для Рассела усвідомлення того, що всі є самотніми, створює – хоч би як парадоксально – зв'язок між людьми, який майже перемагає самотність. У таких переживаннях і думках йдеться про щось інше, ніж про звичне перебування на самоті.

У рамках екзистенційного підходу не вивчаються причини виникнення самотності, як і не вивчаються фактори, що сприяють розвитку та посиленню відчуття самотності. Згідно даному підходу, досвід самотності – це життєвий досвід як такий, це саме життя, це попередньо задана умова людського буття, яку неможливо ні скасувати, ні спростувати, але яку можна (і потрібно) використовувати продуктивно та творчо.

Згідно з когнітивним підходом, самотність є досвідом негативного емоційного переживання, що осмислюється і оцінюється людиною як таке; іншими словами, самотність переживається і визначається самою людиною в результаті тривалого когнітивного процесу, що піддає аналізу цілий комплекс емоцій, моделей поведінки та мислення. Самотність відчувається і розуміється в широкому значенні як самопочуття, схильне до впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

В українській філософській думці до теми самотності почали звертатися лише з 80-х років ХХ століття. Філософських досліджень самотності досить мало. Можна згадати праці Н.Хамітова та таких авторів, як Б.Голота, Н.Каралаш, Н.Лубенець, А.Фльорко. Дослідження Н.Хамітова є важливими у розробці теми самотності, зокрема його парадигма філософії людини, яку автор називає метаантропологією. Це філософська теорія, що вносить у людське

буття межові та позамежові вияви чоловічого і жіночого начал, а для розкриття змісту самотності автор використовує категорії буденність, граничне буття (буття-на-межі) та метаграничне буття (буття-за-межею). Н.Лубенець у рамках філософської антропології показує самотність у соціокультурному контексті кризи людської суб'єктивності.

Сучасні вітчизняні вчені В.Горський, В.Табачковський, Г.Горак не виокремлюють самотність як окрему проблематику, але аналізують фактори та умови, які є причиною переживань, пов'язаних із самотністю — страх, відчуження, страждання тощо. Проте розгляд самотності як особливого феномена існування людини, що є окремою філософсько-антропологічною проблемою, ще не має цілісного висвітлення. В цьому плані потребує розробки низка питань, що стосуються онтології, тенденцій, форм вияву, модусів, іпостасей самотності тощо.

Поняття самотності наділене у різних авторів у чомусь близьким, але не однаковим змістом. Це пов'язано з тим, що сам феномен самотності є багатовимірним і в філософській традиції розглядається у різних аспектах: а) самотність-усамітнення — це добровільне уникнення контактів з іншими людьми заради зосередження на якійсь справі, предметі, самому собі (Р.Емерсон, Г.Торо та ін.); б) самотність-бездомність — це невизначеність смислу і ролі людського перебування у світі; неприкаяність людини в нескінченності; відсутність усталеної гармонії людини зі світом (М.Бубер, С.К'єркегор, Ф.Ніцше, Б.Паскаль та ін.); в) самотність-відповідальність — це «приреченість» кожної людини на самостійний вибір образу дії, неможливість перекласти відповідальність за свій вибір на іншого (екзистенціалізм); г) самотність-не злиття — це початкова й нездоланна відособленість існування «Я» від інших існувань (екзистенціалізм, феноменологія).

Отже, самотність – це такий стан людини, основний зміст і сенс якого визначається не тільки існуючою реальністю (природою, суспільством, культурою), а й ним самим (його «Я»). Осмислення феномену самотності

постає як пошук людиною шляху до себе, через віддаленість її від звичайного, буденного в житті. В контексті багатовимірності людського буття самотність може відкривати для людини як нові можливості, так і нові випробування, проте за будь-яких обставин вона робить свій вибір якою їй бути.

І. В. ТОВКАЧ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент С. М. Паршук

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

КРЕАТИВНІСТЬ, ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ ЗДОБУВАЧА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ НУШ

Першочергове завдання педагога полягає в тому, щоб відкрити у кожній людині творця, поставити його на шлях самостійної, творчої, інтелектуальної праці

В. Сухомлинський.

Сучасне суспільство все більше потребує творчої особистості, яка має високий рівень адаптації і самореалізації, проєктує своє майбутнє, свій шлях, ставить перед собою чіткі завдання самовиховання, самовдосконалення та самоосвіти.

Креативність є характерною ознакою творчої людини, яка здатна за власною ініціативою реалізувати свій потенціал, з вибором відповідних способів. Це потребує зміни педагогічного супроводу, спрямування його на розвиток креативного середовища в освітній установі.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає креативність із різних точок зору. Зокрема, дослідники визначають загальні основи креативності (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, Є. Ільїн, А. Маслоу, В. Моляко, С. Сисоєва, Р. Стернберг, П. Торренс та ін.), механізми креативного мислення (Г. Альтшуллер, Д. Богоявленська, Е. де Боно, Дж. Гілфорд, О. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, П. Торренс та ін.); розглядають креативність як різновид інтелектуальної поведінки (Г. Айзенк, Д. Векслер, Р. Стернберг);

вивчають «самоактуалізацію» у зв'язку з креативністю (Л. Гольдштейн, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.); досліджують особливий характер мотивації креативів (С. Голлан, Р. Кеттел, Д. Мак-Кіннон та ін.), рефлексію креативності й творчу продуктивність у наукових співробітників (В. Пятруліс).

Незважаючи на значну кількість емпіричних досліджень, концептуальної ясності щодо поняття «креативність» немає. Щораз частіше використовується в науковій літературі поняття «креативність» як синонім до слова «творчість». Проте слід зауважити, що творчість і креативність – це різні поняття. Спостерігається тенденція до розрізнення понять «креативність» і «творчість», де останнє розглядається в більш широкому контекст.

Насправді, хоча поняття «креативність» і «творчість» дуже близькі за змістом, усе ж вони мають певні відтінки у значенні. Основою творчого процесу є натхнення автора, його здібності. Тобто творчості не існує без натхнення. У свою чергу, основою креативності є прагматизм, тобто доцільність, корисність вихідного продукту. Творчі люди залежать від настрою та власних емоцій. Під креативністю розуміємо загальну здатність людини до інновацій та творчості у різних сферах її діяльності. Креативність – це не лише здатність створювати щось нове, але це здатність створювати щось нове з певною метою [1].

Проблема розвитку креативного мислення школярів є особливо актуальною у наш час. Адже саме зараз, як ніколи, нашій країні потрібні люди, здатні приймати нестандартні рішення, які вміють творчо мислити.

Розглянемо аспекти, які варто враховувати для розвитку креативності у здобувачів початкової освіти.

1. Перш за все звернемо увагу на створення потрібної атмосфери. На творчих заняттях недопустимий педагогічний натиск, підвищений голос педагога, використання явних і прихованих загроз (типу «а якщо ви забрудните пластиліном столи або стільці, то я.!»).

2. Однією з найважливіших умов створення атмосфери, спонукаючої дитину до творчості є так звані «емоційні погладжування», до яких відносяться звернення до дитини тільки на ім'я, збереження педагогом рівної, доброзичливої інтонації, заспокійливі або підбадьорюючі дотики до дитини. Особливо актуальним є цей аспект у роботі з дітьми з особливими потребами.

3. Бачення кожної дитини.

4. Але, кажучи про зовнішні умови, що сприяють створенню креативної атмосфери заняття, не можна забувати про його зміст, оскільки це головне, що повинне спонукати дитину до творчості. Це може бути незвичайний поворот сюжету, елементи новизни, сумісне емоційне переживання і т.д [2].

Ефективними методами роботи є методи креативного навчання. До них належать методи, що у традиційному розумінні є *інтуїтивними*: «мозкового штурму», емпатії, педагогічні методи учня, який виконує роль вчителя тощо. Такі методи спираються на нелогічні дії учнів, що мають інтуїтивний характер. Інший вид креативних методів навчання базується на використанні алгоритмічних приписів та інструкцій (*метод синектики*, «*морфологічного аналізу*»). Їхня мета - побудова логічної опори для створення учнями освітньої продукції. Наступний вид креативних методів-*метод евристики*. Це прийоми, які дозволяють учням вирішувати питання шляхом «наведення» на можливі правильні рішення та скорочення варіантів таких рішень [3].

До креативних методів належать також:

- метод вигадкування – спосіб створення невідомого учням раніше продукту за результатами певних розумових дій;

- метод «Якби...» – учням пропонується скласти опис та намалювати малюнок того, що відбудеться, якщо у світі щось зміниться (виконання подібних завдань не тільки розвине здатність уявляти, а й дозволить краще зрозуміти будову реального світу, взаємозв'язок його складових, фундаментальні основи різних наук);

- образної картини – відтворює такий стан учня, коли сприйняття і розуміння об'єкта, що вивчається, наче зливаються; відбувається його цілісне, нерозчленоване бачення(учень під час такої роботи не тільки думає різними масштабами, співвідносить свої знання з різних галузей знань, а й відчуває значення реальності, що зображена);

- гіперболізації – збільшується чи зменшується об'єкт пізнання, його окремі частини або якості;

- аглюцінації – учням пропонується поєднати непоєднувальні у реальній якості, властивості, частини об'єкта та зобразити, наприклад, гарячий сніг, солодку сіль тощо [4].

Як бачимо, проблема розвитку креативного мислення у школярів на сьогодні є безперечно актуальною, оскільки високий показник рівня сформованості креативного мислення забезпечує успіх у будь-якій діяльності, серед яких на першому місці – навчальна. Креативний інтелект є міцним підґрунтям для майбутнього зросту особистості у всіх відношеннях.

Креативність – процес народження нового, що об'єктивно здійснюється в природі або в людині. Важливою метою для розвитку нешаблонного мислення молодших школярів є створення правильних психолого-дидактичних умов, де учень зможе розвиватися в тому руслі, яке йому подобається, не зашкодивши собі у майбутньому. Таким чином, щоб у молодшого школяра сформувати навички креативного мислення вчителю необхідно докласти неабияких зусиль, адже лише креативний педагог формує креативного учня. Якщо систематично використовувати різні методики, вправи, програми, то мислення учнів стане креативним та незвичним, адже до цього їх спрямовують кожного дня.

Список використаних джерел

1. Арих Е. Креативное образование – что это? – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://obrazcity.ru/what-is-creative/>
2. Бочарова Т. М. Активізація творчого мислення молодших школярів. Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 1 (41).

3. Подолянчук О.В. Розвиток креативного мовлення учнів початкових класів. Навчально-виховний комплекс. – 2003. – №10. – С. 25-27.
4. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Науково-методичний посібник. Київ «А.С.К.», 2005.

І. В. ХВОРОСТЯНЮК

Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Д. В. Нефьодов

М. МИКОЛАЇВ, МНУ імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ПЕДАГОГІЧНЕ ТА СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Перспективи розвитку Української держави після війни вимагають випереджувального оновлення завдань і змісту освіти з метою створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина – патріота, здатної до інноваційної діяльності в різних сферах суспільного життя.

Історичне краєзнавство відіграє важливу педагогічну роль у моральному, естетичному й патріотичному вихованні молоді. Воно є невід'ємною складовою історичної освіти як у закладах загальної середньої освіти, так і у закладах вищої освіти. Власні спостереження юних дослідників життя, праці, побуту населення виводить їх поза рамки заняття, за межі класу чи аудиторії, розширюють їхній світогляд, сферу інтересів, розвивають спостережливість, спонукають до вдумливого ставлення до суспільних явищ. Адже саме краєзнавство загальне робить конкретним, образним, емоційним, усвідомленим. У ЗЗСО пріоритетне значення мають не стільки результати історико-краєзнавчих досліджень, як їхнє освітньо-виховне значення. Натомість здобувачу вищої освіти необхідно прищеплювати навички наукового історико-краєзнавчого дослідження. Це допоможе молоді встановити взаємозв'язок між загальноісторичним та місцевим матеріалом. Відтак, напрацювання та

удосконалення методики історико-краєзнавчих досліджень є і залишатиметься надзвичайно актуальним завданням.

На доцільності використання історичного краєзнавства в навчально-виховному процесі наголошували видатні українські педагоги. Творець народної національної школи в Україні Костянтин Ушинський вважав, що головним завданням школи є виховання учнів в дусі любові й відданості народові, а тому для його виконання необхідно використовувати краєзнавчий матеріал – «історію своєї ближчої Батьківщини», що й заклало початки практики шкільного історичного краєзнавства. Видатний український педагог Василь Сухомлинський вважав, що процес виховання патріота розпочинається там, де дитина вперше усвідомлює себе особистістю – у рідному селі, селищі чи місті, у родині, колі друзів, у середовищі, в якому живе. Тому вона повинна мати знання про те місце, де народилася, живе, навчається, про все, що можна назвати коротко, але вичерпно – мала Батьківщина. Серед сучасних українських дослідників, науковим осмисленням проблем краєзнавства займалися Я. Жупанський, В. Круль, М. Костриця, В. Горбик, П. Скрипник, В. Бадяк, Я. Серкіз, С. Заремба, Р. Маньковська та інші. Під патронатом Національної спілки краєзнавців України (голова академік О. Реєнт) колективом авторів з різних областей держави підготовлений підручник для студентів ЗВО «Основи краєзнавства» (Київ, 2016 р.).

Краєзнавчі дисципліни нині факультативно вивчаються майже у всіх ЗЗСО. Частина з них забезпечена методичними посібниками, як, наприклад, ЗЗСО Миколаївської області – посібником «Історія рідного краю: Миколаївщина» та ін. Однак надзвичайно широке коло питань, пов'язаних з різноманітними аспектами життя краю ставить перед педагогами завдання постійно розширювати тематику досліджень, відкривати нові напрями, удосконалювати методику наукового пошуку та викладання.

Сучасна концепція краєзнавчої освіти має виходити із її сутності як соціокультурного явища, а, отже, як галузі науково-практичної діяльності, що

покликана вивчати та регулювати процес соціального становлення суб'єктів певного соціуму. Адекватне наукове обґрунтування й теоретичне розроблення методик засвоєння і творчого перероблення соціокультурного досвіду можливе за умови глибокого системного вивчення складових краєзнавства (географічного, історичного, літературного, мистецького) й активного використання здобутків передовим педагогічним досвідом.

Вивчення географічного краєзнавства важливе для правильної та повної оцінки його сучасного і передбачення майбутнього розвитку, оскільки для учнів найближче соціокультурне оточення є відправним пунктом на шляху до пізнання природних і економічних особливостей своєї держави, світу в цілому.

Географічне й історичне краєзнавство на рівні територіальної (просторової) організації певного соціуму «територія – час – людина» сприяє розкриттю найважливіших закономірностей і причинно-наслідкових зв'язків у природному середовищі, створює оптимальні умови впровадження в навчальному процесі елементів наукового пошуку, спрямованого на вивчення природних і соціально-економічних особливостей рідного краю, виявлення економічних проблем своєї місцевості, осмислення результатів пізнання рідного краю, сприйняття навколишньої дійсності в єдності зв'язків між природними та соціокультурними об'єктами.

Літературне й мистецьке краєзнавство має потужний виховний потенціал, оскільки виокремлює категорію ідеалу (взірця) життєтворчості. Вивчення соціокультурного середовища на рівні рідний край – Вітчизна – світ позначене потужним виховним потенціалом, зокрема, звертаємо увагу на персоналії, діяльність яких набуває для формування майбутніх громадян надзвичайної значущості, слугує своєрідним вектором при виборі подальшого життєвого шляху. Орієнтація виховного ідеалу української народної педагогіки на визнання неповторної вартості кожної окремої людини, на піднесення повноправної індивідуальної особистості зі своїм самопізнанням і повним

утвердженням власного «Я» відповідає національній природі української дитини й дає оптимальні результати у її розвитку.

Таким чином, визначальними цінностями є ті, котрі віддзеркалюють сутність національної спільноти, створюють звичний для особистості життєвий простір, слугуючи чинником самовизначення члена спільноти, який ідентифікує себе з нею, а тому й орієнтується на систему національних цінностей при визначенні власного життєвого шляху, при виборі основних напрямів життєдіяльності, з яких поступово й викристалізовується його суспільна, громадянська спрямованість.

Суспільно-естетичний ідеал виражається у всіх видах мистецтв національної культури у вигляді художніх образів, за допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються на особистий досвід людини, яка приймає ці образи в органічні набутки її характеру.

Краєзнавчій освіті повинна відводитися особлива роль у відродженні національного менталітету країни після завершення війни. В оновленій парадигмі виховання основним чинником етнізації в сучасних умовах трансформації суспільства виступає система традицій українського народу, яка гармонійно поєднує звичаї, обряди, ритуали, свята, трудові та естетичні смаки, ідеали, певні моральні норми, правила поведінки, елементи духовної та матеріальної спадщини, що зберігаються, розвиваються і передаються протягом століть, органічно вписані у віковічні засади буття рідного народу. Традиції забезпечують примноження кращих культурологічних якостей українського народу, його емоційних та соціокультурних особливостей, забезпечують процес відтворення у наступних поколіннях тих кращих якостей і рис, що були вироблені й перевірені українським народом упродовж свого розвитку, спрямовують молоде покоління на особистісно й суспільно корисний шлях самовдосконалення і самотворення, формування його ціннісних пріоритетів.

Таким чином, вивчення регіональної соціокультурної дійсності дозволяє не лише вивчати архаїчні компоненти культури минулих часів (що, безперечно, є важливим для розв'язання проблеми етногенезу, культурогенезу, ментальності, світоглядних уявлень), але й окреслити сучасні процеси її трансформації, забезпечити дієві підходи до збереження самобутності етносу, застерегти від критичного ризику творення технократичного і споживацького суспільства.

Національно-культурні традиції розглядаємо в генетичному зв'язку із загальнолюдськими цінностями, стверджуючи їх вселюдське значення. Історичність традицій дозволяє об'єднати минуле й майбутнє, інтегрувати певну спільність людей у високорозвинену сучасну націю, а вже потім – у прогресивне загальнолюдське товариство. Набуває особливої значущості розуміння того, що в основу понять «народ», «нація» покладено стійкі віковічні традиції – трудові, моральні, естетичні, що утворюють духовну культуру етносу.

Концепція суспільно-естетичного виховного ідеалу на рівні рідний край – Батьківщина – світова цивілізація активізує потенціал особистості учня, спонукає до саморегуляції при осмисленні свого життєвого шляху, здатність знаходити взаємозв'язок між подіями свого життя, узагальнювати свій життєвий досвід і планувати майбутнє, оптимізує умови соціальної адаптації особистості, її інтеграції у суспільство.

Подальша розбудова краєзнавчої освіти уможлиблює оптимальне вирішення стратегічних завдань реформування вітчизняної освіти з урахуванням її національного характеру, осмислення ролі краєзнавства на тлі соціально-економічного й культурного розвитку; опанування багатствами регіональної культури, її невіддільності від національного ґрунту; пошуку автентичності з метою гідної презентації власного історико-культурного надбання перед європейською та світовою спільнотою; органічного взаємозв'язку з практикою навчально-педагогічного досвіду нації й рідного краю.

Наведені вище міркування дозволяють витлумачувати краєзнавчу освіту як систему змістово-теоретичного та організаційного забезпечення навчальної діяльності учнів з урахуванням особливостей того або іншого регіону. Оптимальною освітньою моделлю відкритого демократичного суспільства, яка утверджує світоглядні орієнтири національного виховання, що гармонізують наукові знання і соціальні норми, культурні цінності й духовні святині є саме та, що забезпечує інтелектуальний і культурний розвиток, моральну вихованість та національну самосвідомість.

Отже, таким чином дослідження різноманітних аспектів життя краю потребує постійного пошуку та вдосконалення. Краєзнавчі студії не тільки дозволяють, а й спонукають розширювати свій мислений потенціал, не обмежуватися тільки логічним мисленням, застосовувати такі його різновиди як аналітичне, концептуальне, теоретичне, критичне, нелогічне, рефлексивне, візуальне, символічне, пропозиційне, міфічне, метафоричне, аналогічне, конструктивне, ліричне, поетичне, практичне, сфокусоване, конкретизоване, амбівалентне, фантазійне тощо.

Дослідження фактично усіх напрямів вивчення історії краю має здатність і повинно виходити за межі усталених схем і моделей, керуватися не тенденційними поглядами, заборонами та упередженнями, а використовувати широкий діапазон можливостей кращого вирішення проблеми.

Очевидно необхідні гнучкі зміни як в навчальних програмах, так і в методичних підходах до засвоєння матеріалу. Запам'ятати певний набір відповідей на наперед сформульовані питання і вміти їх викласти на іспиті – не є шляхом, що стимулює творче інноваційне мислення, а відтак не відповідає потребам нашого динамічного часу.

Сучасні методи навчання повинні залучати всі творчі можливості особистості. Історичне краєзнавство, на нашу думку, є тією навчальною дисципліною, яка дозволяє розкрити творчий потенціал дослідника, формувати

його як майбутнього науковця, активного громадянина, творця майбутнього свого краю.

Б.В. ШАПОВАЛОВ

Науковий керівник – доктор історичних наук, доцент Д. В. Нефьодов

М. МИКОЛАЇВ, МНУ імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ЗАХОПЛЕННЯ РОСІЯНАМИ СЛAV'ЯНСЬКА

Дата 12 квітня 2014 року стала для міста Слов'янськ днем вторгнення проросійських НЗФ, а для України в цілому – початком збройного протистояння на Донбасі. Події розгорталися зранку із захоплення незаконними збройними формуваннями, підконтрольними РФ, будівлі тодішнього районного відділення міліції Слов'янська, де було вивішено російський прапор⁸. Представники підконтрольних Росії НЗФ використали димові шашки, сльозогінний газ, було чути постріли в повітря. Частина правоохоронців, які перебували на той момент у відділенні, постраждали та/або були взяті в заручники.

Активним діям з боку членів НЗФ цього дня передувала підготовка – встановлювались блокпости, на яких перебували озброєні люди, прапори інших держав. Було чути постріли та вибухи, які через інформаційний вплив проросійських ЗМІ місцеві мешканці нерідко інтерпретували врозріз із дійсністю – не сприймали того, що відбувалося, серйозно, вважаючи, що це дії ЗСУ, і через це були вороже налаштовані до їхніх представників.

Наступного дня, 13 квітня (у ніч із 12 на 13), РНБО України було прийнято рішення та оголошено про початок АТО, що мала на меті здійснення «невідкладних заходів щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»¹¹. Наступні три місяці місто і його околиці охопило протистояння НЗФ, підпорядкованих РФ, із ЗСУ. У той час Слов'янськ і навколишні території стали ареною бойових дій, а мирні мешканці – беззахисними заручниками та жертвами ситуації.

Період окупації міста представниками НЗФ, підконтрольних РФ, та бойові дії, які тривали в цей час, стали для мирних жителів випробуванням на виживання у складних умовах із постійним ризиком для життя. Цей період характеризується тотальним беззаконням та численними правопорушеннями щодо цивільних.

Після оголошення початку АТО бойовики вчергове вдалися до терору щодо місцевих – вони оголосили цілеспрямоване переслідування людей за окремими ознаками. Початком став заклик до жителів від одного з лідерів підконтрольних Росії НЗФ та самопроголошеного мера Слов'янська В'ячеслава Пономарьова щодо інформування про всіх підозрілих осіб місті, «особливо тих, які розмовляють українською мовою» (мовна/ національна ознака). Одночасно з цим представники НЗФ оголосили про заборону діяльності окремих політичних сил («УДАР», «Свобода», «Батьківщина») та будь-якої агітації за них (ознака - політичні погляди)¹³. Також було оголошено комендантську годину від півночі до шостої ранку, а її порушення було підставою для затримання.

Далі ширилися утиски за національною ознакою – у другій половині квітня 2014 року почала з'являтися інформація про погроми та пограбування ромських поселень у Слов'янську. Внаслідок цих подій представники ромської спільноти були змушені масово виїжджати з міста. Самопроголошена місцева влада заявляла, що це були не погроми, а «зачистка міста від наркотиків»: сім'ї ромів, які займалися торгівлею наркотиками, «були з міста випроваджені». Згодом почали зникати місцеві мешканці, людей незаконно затримували представники НЗФ, підконтрольних РФ. Уже в другій половині квітня зниклих безвісти почали знаходити вбитими. Так 19 квітня місцеві рибалки знайшли тіла депутата горлівської міськради Володимира Рибак і студента Юрія Поправки зі слідами численних тортур, однаковими причинами смерті, а 28 квітня — тіло Юрія Дяковського, з ідентичними ознаками насильницької смерті, як у Володимира Рибак і Юрія Поправки.

Наступними утисків та порушень прав стали зазнавати представники інших віросповідань, відмінних від православного.

Наймасовішим та цілеспрямованим було переслідування представників Церкви Християн Євангельської Віри «Преображення Господнє»: їх незаконно затримували, відбирали особисте майно, допитували, залякували, в чотирьох випадках такі затримання завершилися убивствами.

8 червня 2014 р., на свято П'ятдесятниці, після богослужіння у приміщення церкви увірвались представники НЗФ, підпорядкованих РФ, вони незаконно затримали дияконів Володимира Величка та Віктора Брадарського, а також двох синів старшого пастора — Рувима та Альберта Павенків. Їхній батько Олександр Павенко на той момент разом із молодшими дітьми виїхав із міста через регулярні навідування бойовиків до церкви, а також відомості про зацікавленість його особою та погрози. Понад місяць родичі незаконно затриманих чоловіків намагались отримати інформацію про місце їхнього перебування та їхній стан. Втім згодом стало відомо, що незаконно затриманих у той день мешканців Слов'янська допитували, катували та вбили наступного дня, 9 червня 2014 р.

Окрім зазначених правопорушень та злочинів, які можна класифікувати як злочини на ґрунті ненависті, в період окупації члени підконтрольних Росії НЗФ на території міста, його околицях та в найближчих населених пунктах захоплювали муніципальні та приватні будівлі, власність, здійснювали незаконні вилучення особистого та муніципального майна (найчастіше автомобілів).

У період збройного конфлікту у Слов'янську також відбувалися численні незаконні затримання цивільних осіб із подальшим триманням їх у полоні різної тривалості. Нерідко затримання та допити відбувались із застосуванням сили, людей катували і знущалися, що спричинило відповідні наслідки для здоров'я. Для тримання полонених представники НЗФ, підконтрольних РФ, використовували попередньо захоплені приміщення СБУ та МВС. Людей

затримували та «арештовували» під час перетину блокпостів у Слов'янську та на околицях, під час «патрулювання» вулиць, обшуку транспортних засобів або в результаті цілеспрямованих викрадень. Підставою для затримання могли стати членство у проукраїнській організації чи політичній партії, проукраїнські погляди, волонтерська допомога цивільному населенню, володіння українським прапором, порушення комендантської години. Затримання були незаконними, людей не інформували про закон чи юридичні повноваження, за якими їх тримають, або про будь-які офіційні звинувачення проти них. Хоча затриманим офіційно нічого не пред'являли, їх незмінно звинувачували в тому, що вони є «ворогами», «фашистами», «пособниками противника» або «зрадниками», без будь-яких достовірних доказів, які підтверджували б такі звинувачення. Жодних прав затриманих осіб не було дотримано, не було надано законних захисників чи можливостей оскаржити своє затримання, або ж вони були представлені перед квазісудовим органом для перегляду затримання та винесення вироку. Випадки перебування в незаконному утриманні, спираючись на свідчення постраждалих, можна охарактеризувати як утримання в неналежних/ нелюдських умовах, таких, що пригнічують людську гідність та супроводжуються негуманним ставленням. Свідки описують жахливі умови утримання в приміщенні Слов'янського СБУ: вони були прив'язані або зв'язані, їм зав'язували очі, утримували у підвалі, де було вологе і дуже холодне повітря. У камерах не було адекватних туалетів і спальних місць: затриманим доводилося використовувати як туалет п'ятилітрову пляшку в кутку камери; іншим не дозволяли лягати, нерідко для цього не було облаштованих місць. Полонених постійно позбавляли сну – охоронці регулярно будили сплячих затриманих, б'ючи їх палицею або використовуючи шокер. Затриманим не давали достатньої кількості їжі, а іноді не годували взагалі. У приміщеннях підвалу, де утримувались люди, не було природного світла, а штучне було слабке. Нерідко в малих приміщеннях перебували одночасно дуже багато людей. Заборонялося спілкуватися із зовнішнім світом, дзвонити родичам.

Затримані не мали можливості самостійно митися або займатися фізичними вправами протягом усього періоду їхнього ув'язнення. Представники НЗФ, підконтрольних РФ, також нехтували проханнями затриманих про надання медичної допомоги

Крім нелюдських умов тримання під вартою, затримані постійно зазнавали погроз, актів насильства, приниження та інших форм психологічного тиску. Затриманих допитували, вибиваючи зізнання у проукраїнській позиції, або ж карали за те, що вони не підтримували сепаратистську риторику. Під час допитів полоненим завдавали ушкоджень, били та катували.

Також слід зауважити, що полонених цивільних жителів примушували до праці: забезпечувати внутрішні процеси в ув'язненні (прибирати, готувати їжу, виконувати інші доручення для представників НЗФ), під тиском залучали до копання окопів/ траншей, що нерідко відбувалося просто під час обстрілів, що напяму наражало на небезпеку їхні життя. Із кінця червня затриманих примусили копати траншеї і будувати укріплення на лінії фронту під шквалом снарядів і стрільби з боку українських урядових сил.

У період окупації міста в його околицях постійно точилися бої. Представники НЗФ, підпорядкованих РФ, вели вогонь з території міста, здійснювали снайперські обстріли в середині міста, перехресний вогонь між ЗСУ і НЗФ вівся у безпосередній близькості до житлових будинків, муніципальних будівель, наслідком чого ставали осколкові та кульові поранення і загибель мирних мешканців. Точних даних щодо кількості поранених та загиблих серед цивільних на період окупації Слов'янська не повідомлялося, така інформація відновлювалася переважно пост фактум.

Через ведення бойових дій у безпосередній близькості до міста та житлових кварталів, а також у зв'язку з тим, що перестрілки між НЗФ та ЗСУ починалися без попередження і в будь-який час доби, мешканці Слов'янська нерідко були вимушені переховуватися та триматись ближче до бомбосховищ чи підвалів.

За словами опитаних свідків з числа місцевих мешканців, бойовики практикували ведення вогню із зони житлових кварталів та здійснювали сплановані обстріли місцевих невійськових об'єктів та цивільного населення, у подальшому фальсифікували інформацію щодо акторів цих дій з метою дискредитації та формування негативного ставлення до дій ЗСУ як у представників українського суспільства, так і світової спільноти

У період окупації Слов'янська було кілька спроб штурму міста силами ЗСУ, але українські силовики намагалися зробити все, щоб уникнути втрат серед цивільних. На той час НЗФ, підконтрольні РФ, успішно застосовували практику прикриватися мирним населенням. У результаті блокування міста та під натиском військових ЗСУ в ніч на 5 липня НЗФ на чолі із І. Гіркиним організовано залишили Слов'янськ. На спорожнілих блокпостах військовослужбовці ЗСУ не зустріли опору. Після відходу окупантів місто виявилось «насичене» зброєю та вибухівкою. Місто було остаточно звільнено, а над міською радою замайорів український прапор. Слов'янськ повільно почав «приходити до тями», повертатися до життя. Верталися додому мешканці міста, яких незаконно утримували члени НЗФ, підпорядкованих РФ, збиралась інформація про зниклих, відшукувалися місця поховання загиблих

Унаслідок численних обстрілів місто зазнало суттєвих руйнувань і житлових, і муніципальних будівель, зазнала пошкоджень також інфраструктура. За підрахунками фахівців, збитки від руйнувань житлових будинків у Слов'янську оцінили в 1,5 млрд грн

Таким чином, збройний конфлікт, що розгортався безпосередньо на території міста Слов'янськ та в його околицях, є порівняно коротко тривалим, але від того не менш складним і трагічним для місцевих мешканців, і назавжди вплинув на їхнє життя. Людей відстежували, переслідували, незаконно затримували та утримували в «місцях позбавлення волі», завдаючи катувань, жорстоко поводитися з ними, принижували їхню гідність та тримали в нелюдських умовах; незаконно затриманих осіб примушували працювати, в

тому числі з ризиком для життя. Житлові квартали міста та його околиць обстрілювали, внаслідок чого містяни були позбавлені необхідних для нормального життя ресурсів, таких, як вода та електроенергія. Не працювали соціальні установи (дитсадки та школи не функціонували, лікарні – в ускладненому режимі), пересування містом було обмежено (комендантська година від півночі до шостої ранку), евакуація з міста була ускладнена, її забезпечували місцеві волонтери. Крамниці спорожніли, у банкоматах були відсутні кошти, зафіксовано випадки мародерства і захоплення рухомого та нерухомого майна. По суті місто припинило своє звичне життя на цей час і перейшло у режим виживання у складних умовах із постійною загрозою для життя та здоров'я його мешканців. Цей перелік порушень та злочинів не є вичерпним, він заснований на свідченнях та матеріалах допитів постраждалих і свідків подій, а також на основі відкритих даних. Загалом є підстави вважати, що дії І. Гірка у Слов'янську та в околицях міста між 12 квітня та 5 липня 2014 року були частиною широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення, порушення прав людини внаслідок політики «ДНР», що уможлиблює визнання цих дій злочинами проти людства.

Список використаних джерел

1. Дівак В.В. Сепаратизм як соціально-політичне явище: сутність і причини виникнення / В. В. Дівак // Держава і право: збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 39. – С. 690–695.
2. Романюк Н.І. Сепаратизм як суспільно-політичне явище сучасності. [Електронний ресурс] / Н. І. Романюк. – Режим доступу: <https://internationalconference>
3. Місто, з якого почалася війна: на головну роль призначено... / Юля Павлік / Українська Гельсінська спілка з прав людини – Київ, 2019. – 52 с.

В. М. ШМАТОЛОХА

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, викладач вищої категорії

К. О. Мікрюкова

**М. МИКОЛАЇВ, ВСП «ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ МИКОЛАЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО»
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

На сучасному етапі розвитку суспільства інформаційні технології стали невід'ємною частиною комунікації. Інформатизація життя вимагає від учасників освітньо-виховного процесу використання таких засобів навчання, які б максимально повно та ефективно задовольнили освітні потреби. В умовах дистанційного навчання викладання дисциплін без застосування комп'ютерних технологій та Інтернету є неможливим.

Під інформаційними технологіями розуміємо сукупність знань про способи автоматичної обробки інформації з використанням комп'ютерної техніки для автоматизації навчального процесу. Одним із найперспективніших напрямків в інформатизації навчального процесу є мультимедійні технології. Мультимедіа консолідує у собі потужні освітні ресурси, що спроможні забезпечити середовище для комплектування та розвитку ключових компетентностей, до яких насамперед належать інформаційна й комунікативна. Мультимедійні засоби навчання забезпечують різні види діяльності, що ґрунтуються на комплексному використанні різних типів інформаційних процесів у межах єдиного технічного комплексу. При використанні новітніх комп'ютерних технологій з'явилася можливість збільшення обсягу візуальної інформації, що сприяє прискоренню засвоєння будь-якої інформації (як під час вивчення технічних дисциплін, так і під час засвоєння гуманітарних предметів). Збільшується можливість унаочнити викладання не лише теоретичного матеріалу, призначеного для вивчення, але й покроково відобразити хід практичної роботи, супроводити повідомлення чи доповідь

відеорядом [1].

Застосування мультимедійних засобів навчання на заняттях з української мови та літератури значно полегшує й оптимізує роботу як викладача, так і студентів; створює позитивну мотивацію навчання; активізує пізнавальну діяльність.

В умовах дистанційного навчання з дисциплін українська мова та українська література активно використовуються відеолекції. Відеолекція – мультимедійна офлайн презентація, де на основному екрані зазвичай відображається ілюстративний матеріал лекції – слайди, що містять текст і графіку, в кутку екрану можна бачити відео із зображенням лектора або інші відеоматеріали, а внизу розміщені засоби навігації, які дозволяють зупинити і поновлювати перегляд відеолекції, перемотувати її вперед і назад, переходити до бажаного розділу тощо. Програми для створення відеолекцій: iSpring Pro, Camtasia Studio, Модуль Rich Media та інші. Модуль Rich Media – це перший безкоштовний засіб створення відеолекцій, який до того ж надає звіти про те, хто, коли і скільки раз слухав відеолекцію. Rich Media – це засіб створення і відображення мультимедійних презентацій (відео + слайди синхронізовано) в курсі Moodle. Фрагмент відеолекції передбачає п'ятихвилинний виступ студента, який стисло, доступно, повно розкриває актуалізовану проблему.

24 січня 2022 року студентка Шматолоха Вікторія взяла участь у конкурсі зі створення коротких навчальних відео «Young education changers». На платформі Classe.io представлений результат роботи Вікторії – навчальне відео «Соціальні діалекти».

Результати роботи демонструють, що систематичне використання комп'ютерних технологій на заняттях з української мови та літератури сприяє: підвищенню якості знань студентів, активізації інтересу до предмета, формуванню навичок самостійної та науково-дослідницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Лісіна Л. О., Ткачук В. В. Сучасні технічні засоби навчання як складник

новітніх

інформаційних

технологій.

URL:

<https://journal.kdpu.edu.ua/ped/article/view/3610>

Л. С. ЩИБРЯ

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук Т. В. Філімонова

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ ПЕРШОКЛАСНИКОМ В УМОВАХ НУШ

Проблема досягнення успіхів дитиною зберігала актуальність в усі часи розвитку людства, особливої гостроти становлення особистості, спрямованої на успіх, набуває в період розвитку ринкових відносин, динамічних соціально-економічних перетворень, які спостерігаються у нашому суспільстві.

Проблема успіху глибоко вивчалася психологами, педагогами, соціологами, філософами. Науковий доробок феномену успіху вміщує теоретичні й практичні дослідження його сутності, мотивації досягнення, рівня домагань, почуттів, що виникають при його досягненні, створення ситуацій успіху, його ролі у формуванні дитячої особистості.

Найбільш розробленими на даний час є питання «правил», способів досягнення успіху. В історико-педагогічній літературі простежується ідея віри в досягнення успіху вихованцями за умови дотримання принципу природовідповідності, розкриття задатків дітей, розвитку оптимістичного світосприйняття, створення доброзичливих взаємин у системі «вчитель-учень».

Діяльність першокласника шестирічного віку, в якій він може досягати успіху, є різноманітною і багатогранною: гра, навчання, посильна праця, спілкування.

Ми вирішили у своєму експерименті зупинитися на продуктивній діяльності, оскільки вона дає можливість дитині побачити свій матеріалізований успіх, відчувати радість від процесу творіння. Даний вид

діяльності є сприятливим для навчання дітей суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі спільної роботи.

Під **продуктивною діяльністю**, спираючись на визначення поняття «продуктивний», подане у Великому тлумачному словнику [1, с. 969], розумітимемо діяльність, спрямовану на створення певного продукту, тобто предмета, що є матеріальним результатом людської праці. У першокласників такою діяльністю є малювання, аплікація, ліплення, конструювання, плетіння тощо.

Оскільки шестирічна дитина ще не в змозі об'єктивно оцінити себе без допомоги дорослого, а в основі очікування успіху лежить прагнення заслужити схвалення старших, досягнення нею успіху фіксуватимемо за умови збігу об'єктивної та суб'єктивної складової успіху.

На досягнення успіху першокласником впливають зовнішні та внутрішні чинники (за В. Буслом, чинники – це рушійна сила, причина будь-якого процесу, в нашому випадку – процесу досягнення успіху [1, с. 1378]). Зовнішні чинники виявляються через соціально-педагогічний (оточення дитини, яке має безпосередній вплив на її виховання, тобто педагоги, однокласники, батьки, родичі, сусіди тощо) та ситуаційний (збіг обставин, що сприяє чи перешкоджає досягненню успіху) фактори.

Безумовно, зовнішні чинники є надзвичайно важливими, однак самі по собі вони не принесуть людині успіху, оскільки необхідним є синтез зовнішніх умов і внутрішнього бажання, устремління, внутрішньої діяльності. Як влучно відмітив М. Мольц, боротися з зовнішніми обставинами потрібно, починаючи з пошуку самого себе, з власного самосприйняття й адекватної самооцінки [5, с. 9].

До внутрішніх чинників ми відносимо мотивацію, самооцінку, рівень домагань, рефлексію, самоцінність, рівень розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольові особливості, здібності. Під мотивацією, за А. Петровським, М. Ярошевським, розуміємо спонуку, яка викликає активність людини і

визначає її спрямованість. Важливою для розкриття проблеми успіху є мотивація досягнення, розглядаючи яку, діагностують мотив надії на успіх і мотив боязні невдачі (Д. Аткінсон, Н. Бордовська, В. Вілюнас, А. Реан, Г. Тульчинський, Х. Хекхаузен, А. Якобсон).

Мотив прагнення до успіху – це стійка потреба особистості переживати гордість і задоволення при досягненні успіху. В дітей з домінуванням мотиву надії на успіх поведінка та діяльність спрямовані на те, щоб у результаті отримати винагороду, похвалу; характерним є очікування у відповідь на свої позитивні дії настільки ж гарного ставлення. В мотивації боязні невдачі можна виділити дві тенденції: активне уникнення невдачі та власне страх поразки [6, с. 27].

Велику роль у досягненні успіху відіграє усвідомлення дитиною своєї самоцінності, під якою розуміємо почуття власної значущості, тобто те, що дає дитині відчуття радості від самої себе, добрий настрій, упевненість у собі (психічний стан, за якого сумніви щодо своїх можливостей зведені до мінімуму або й зовсім відсутні [4, с. 3]), у своїх діях, породжує бажання бути потрібним та корисним іншим людям.

Досягнення успіху значно залежить від уміння дитини здобувати потрібну інформацію, що визначається розвитком пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уяви, уваги), а також закладених від природи задатків (передумови розвитку здібностей) до певного виду діяльності.

Оскільки досягнення успіху відмічаємо лише за умови докладення зусиль дитиною для отримання бажаного результату (якщо мета реалізується завдяки випадку, збігу обставин, діагностуємо везіння), великого значення надаємо емоційно-вольовим особливостям, таким, як ініціативність, здатність до вмотивованого ризику, висока працездатність, сила волі, самодисципліна, відповідальність, уміння розподіляти свій час, стійкість у подоланні труднощів. Х. Маккей вивів формулу успіху [3, с. 211]:

Наполегливість + визначення мети + зосередження зусиль = успіх.

Як бачимо, вольові якості в ній займають вагомe місце. Природно, що успіх швидше прийде до того, у кого сила волі міцніша. «Кожен сам собі визначає ціну: ми стаємо великими чи малими в залежності від нашої волі», - вважав С. Смайлз. Надаючи вирішального значення розвитку волі при здійсненні морального виховання («Наймогутнішим важелем морального успіху є виховання волі» [2, с. 21]), визначна діячка в галузі дошкільного виховання Є. Водовозова оцінює роль волі не тільки на шляху до успіху, але й при переживанні поразки: «Така людина щиро зізнається, коли причиною невдачі є її незграбність або недостатня підготовка до справи, але це зізнання не розслабить її до непотрібного самокатування, до жовчної злоби і ненависті до людей, – воля в такої людини завжди підпорядковується розуму...» [2, с. 20].

У педагогіці успішність – це результат цілеспрямованого навчально-виховного процесу, який характеризується ступенем повноти, глибини, усвідомлення й міцності знань, умінь і навичок, засвоєних учнями у відповідності з поставленими завданнями. Успішною у продуктивній діяльності дитиною-шестирічкою вважатимемо першокласника, який, беручись за справу, орієнтується на успіх, досягаючи його у більшості своїх продуктивних починань.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. 1440 с.
2. Кульчицька О.І. Моральне виховання дошкільник. К.: Радянська Україна, 1967. 32 с.
3. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник. 3-є видання, доповнене. К.: ВАТ “КДНК”, 2001. 608 с.
4. Москальова А. Психологія успіху. Шкільний світ. 2000. №23. С. 8.
5. Пащенко Д.І. Генезис педагогічних ідей у педагогіці: Монографія. К.: Науковий світ, 2001. 278 с.

6. Психічний розвиток дитини-дошкільника: Навч. посіб. для педагогів, психологів, вихователів дит. дошк. закладів, студ. сер. і вищ. пед. закладів, батьків / С.Є.Кулачківська, С.О.Ладивір, Т.О.Піроженко та ін. К.: Світич, 2004. 75 с.

О. М. ОЛЕКСЮК

М. МИКОЛАЇВ, МНУ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

МЕТАМОДЕЛЬ МОВИ ТА МІЛТОН-МОДЕЛЬ В НЛП

На особливу увагу вчених заслуговують насамперед систематики мета- й Мілтон-моделі та мовленнєвих предикатів, які виступають потужними маркерами впливового потенціала дискурсивних практик, у нашому випадку – рекламних повідомлень та гіпнотичних метафор як іманентно сугестивних.

Створена на зазначених лінгвістичних засадах метамоделі мови в НЛП співвідносна із «серією питань, мета яких - повернути назад і розгадати упуцнення, викривлення й узагальнення мови» [2, с. 122].

Фундаментальними складниками метамоделі мови виступають *процеси упуцнення, узагальнення та викривлення*, де процес *упуцнення* відповідно співвідносний з «однією з трьох універсальї людського моделювання; це процес, за посередництвом якого вибрані частини світу вилучаються з репрезентації, здійснюваної особистістю. У межах мовних систем упуцнення являє собою трансформаційний процес, у якому відбувається видалення частин глибинної структури, відсутніх у репрезентації поверхневої структури» [12, с. 276]. Таким чином, упуцнення ілюструє редукцію певного (доволі значущого) складника повідомлення. Маркерами цього процесу виступають номіналізації, судження, неспецифічні іменники та дієслова й компаративні комплекси.

У межах процесу *узагальнення* «всі елементи чи частини моделі того чи іншого індивідуума відриваються від вихідного досвіду, що і породив ці моделі, і починають репрезентувати в цілому категорію, стосовно якої даний досвід є лише одиничним випадком» [12, с. 30], що, у свою чергу, виявляє надмірну генералізацію, де контекстуальні, часткові ознаки (речі, дії,

властивості) штучно транспонуються на весь контекст, всю систематику повідомленого. На рівні вербальних експлікацій цей процес презентують модальні оператори можливості / необхідності та універсальні квантифікатори.

Основна ідея процесу *викривлення* «полягає у вербалізації гіпотетично змодельованого. Кажучи по-іншому, викривлення передбачає пріоритет суб'єктивної інтерпретації об'єктивної дійсності, що також впливає на рівень загальної інформативності повідомлення, його адекватності й відповідності реальним фактам. Виявляють цей процес лінгвальні репрезентанти комплексної еквівалентності, каузативні комплекси, пресупозиції, «читання думок».

Функціонально зворотною щодо метамоделі мови, скерованої на виявлення девіантних маркерів повідомлення та їх усунення, виступає т. зв. Мілтон-модель, названа на честь відомого гіпнотерапевта Мілтона Еріксона, якого вважають одним із фундаторів сучасної гіпнотерапії, де ведення пацієнта у трансів стан здійснюється зокрема «певним підбором слів та звукорядів, здатних впливати на глибинні структури психічної організації і зумовлювати їх безпосереднє реагування» [Еріксон]. Вчені витлумачують Мілтон-модель як своєрідний систематизований субстрат комунікативної сугестивності, що може доповнюватися (і доповнюється) релевантними складниками, утворивши в перспективі багатовимірну гетерогенну модель інтерактивного впливу. Сам дослідник підкреслював, що «вербальні патерни гіпнозу, включаючи процесуальні інструкції, - це інверсія метамоделі. Метамодель - це спосіб точної конкретизації досвіду. У разі використання метамоделі... я запитую..., щоб отримати точнішу змістову інформацію про те, що відсутнє. Якщо я даю процесуальні інструкції, то я навмисне неконкретний. Я випускаю шматки, щоб дати клієнтові максимальну можливість поновити відсутні частини в найосмисленіший для нього чи для неї спосіб» [1, с. 122] та «виокремити з цього найбажаніший... сенс» [там само, с. 127]. В такому випадку транс уможлиблює звернення «до свого внутрішнього досвіду та організувати його так, щоб змінити свою особистість у необхідному напрямі» [2, с. 137] і

виглядає як «якісно особливий психологічний стан, що виникає як наслідок скерованого психологічного впливу і відрізняється і від сну, і від стану бадьорості» [3, с. 156-157]. Вчені уналежнюють такі феномени до змінених станів свідомості (ЗСС) і відзначають, що «встановлення наявності чи відсутності ЗСС треба пов'язувати зі здійсненим фактом переходу на якісно своєрідний модус організації мовної здатності та мовленнєвої діяльності» [1, с. 13], де власне мовна свідомість дефінована як «психічна структура, що забезпечує масштабне, безпосереднє чи опосередковане використання мовної здатності і ведення мовленнєвої діяльності» [1, с. 14]. В такий спосіб наголошено, що в досягненні трансів станів максимально актуальним є саме вербальний компонент. Саме цей складник є провідним і в зазначеній Мілтон-моделі, яка, проте, ним не обмежується і, крім актуальних метамодельних елементів, містить і низку сугестивних індукцій. До *основних* уналежнено *прости (конкретні)*, *розвинені та непрямі (обернені)*. Перші співвідносні зі словесною синхронізацією як складником у досягненні трансів станів разом із невербальними патернами; про яку вже йшлося в межах другого етапу наведення трансу; несловесною синхронізацією і веденням, яке і передбачає активацію соматичних складників; накладанням репрезентативних систем, що виявляється в актуалізації вербальних маркерів сприйняттєвих каналів (візуального, аудіального й кінестетичного; доступом до минулих станів трансу й описом звичайних трансів ситуацій, що в цілому максималізує досягнення стану даунтайму [2, с. 68].

Отже, Мілтон-модель становить систематизований перелік сугестивно активних складників комунікації, де провідне місце належить вербальним компонентам, що спираються на специфічні метамодельні маркери та інтегрують потенційно активні інші елементи мовної системи з характерним впливовим потенціалом.

Список використаних джерел

1. Бэндлер Р., Гриндер Д. Трансформэйшн / Р. Бэндлер, Д. Гриндер. – Сыктывкар : Флинта, 1999. – 296 с.
2. Erickson M., Rossi E. Autohypnotic Experiences of Milton H. Erickson. The American Journal of Clinical Hypnosis, July. 1977, 20, 36-54, reprinted in Collected Papers Volume 1.
3. Ковалевська А. В. Метамодел ь лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів [Текст] : дис... канд. філол. Наук : 10.02.01 / Анастасія Володимирівна Ковалевська; Одеський національний ун-т імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – 293 с.

Наукове видання

Наука. Студентство. Сучасність.

ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В
МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ДИСКУРСІ

Частина 1

Матеріали

XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції

За загальною редакцією В.Д. Будака, О.Є. Олексюк

Підписано до друку 30.06.2022

Формат 60x84 1/16. Умовн. друк. арк. 7,1.

Тираж 100 пр. Зам №3014-03

ВИГОТОВЛЮВАЧ

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г. В.

54038, м Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.

Свідоцтво МК № 11 від 26.01.2007 р.